ORTAÖĞRETİM
ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

TEFSİR

11. Sınıf

Ders Kitabı

YAZARLAR

Aynur ÇİFTÇİ
Fatih DİLEKÇİ
Firdevs EFE
İlknur APAK
Melek Reyhan ATAÇ
Yusuf DEMİR

Ankara, 2026

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No 11046
Ders Kitapları Dizisi No 2572

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Prof. Dr. Mehmet Emin MAŞALI

Dil Uzmanı
Gülcan ÇETİNDAĞ CAN

Görsel Tasarımcı
Yahya ÖZTÜRK

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Özkan ÖZGÜMÜŞ

Program Geliştirme Uzmanı
Sinan SEÇKİN
Talip AYDEMİR

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Sami KAYA

Rehberlik Uzmanı
Mevlüt SELVİ

ISBN 978-625-91848-3-8

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 30.06.2026 tarih ve E-96732399-116.01-163340331 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

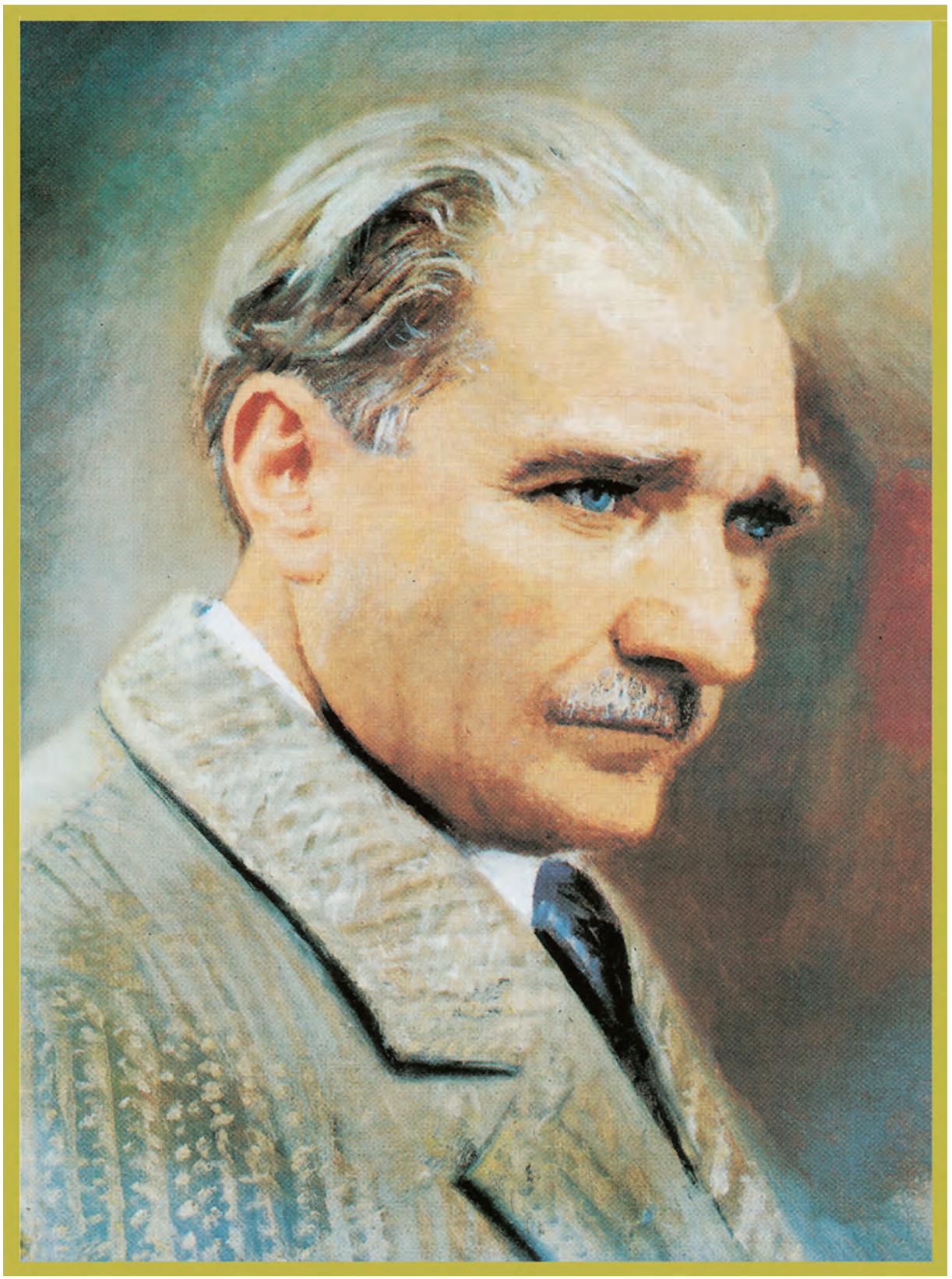
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

KİTAP TANITIMI 8

1. ÜNİTE TEFSİR İLMİ VE TARİHİ 18

1.1. TEFSİR İLMİNİN TEMEL KAVRAMLARI 20
1.2. KUR'AN İLİMLERİ 26
1.3. TEFSİR İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ 36
1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 47
SONNOTLAR 52

2. ÜNİTE KUR'AN'I ANLAMA VE YORUMLAMA 54

2.1. KUR'AN'I ANLAMANIN TEMEL İLKELERİ 56
2.2. TEFSİR ÇEŞİTLERİ 63
2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 78
SONNOTLAR 82

3. ÜNİTE KUR'AN'IN MUHTEVASI 84

3.1. KUR'AN'DA ALLAH 86
3.2. KUR'AN'DA İNSAN 94
3.3. KUR'AN'DA TOPLUM 101
3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 111
SONNOTLAR 116

4. ÜNİTE KUR'AN'DAN HAYATA 118

4.1. FATİHA SURESİ: İSTİKAMET ÜZERE OLMAK 120
4.2. ASR SURESİ: İNANDIĞI GİBİ YAŞAMAK 129
4.3. MAUN SURESİ: RİYADAN UZAK DURMAK 134
4.4. KEVSER SURESİ: KULLUĞUN FARKINDA OLMAK 137
4.5. NASR SURESİ: ALLAH'IN YARDIMINA MAZHAR OLMAK 140
4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI 146
SONNOTLAR 151

SÖZLÜK 153
KAYNAKÇA 159
CEVAP ANAHTARI KAREKODU 163
GÖRSEL KAYNAKÇA KAREKODU 163
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI 164
TÜRK DÜNYASI HARİTASI 165

Ünite numarası

Ünite adı

Ünite konu başlıkları

Ünitenin dijital nüshasına yönlendiren karekod

Öğrenme çıktıları

Üniteye ait genelleme

Ünitenin sunusuna yönlendiren karekod

Kitap genelinde kullanılan karekodları akıllı cihazlarla okutarak ya da kitabın dijital nüshasında karekod üzerine tıklayarak e-içeriklere ulaşabilirsiniz.

Öğrencilerin önceki öğrenmeleri ile ünite içerik çerçevesi arasında köprü kurması için hazırlanmış bölüm

Konu başlığı

Derse hazırlık ve ön değerlendirme yapılması için hazırlanmış bölüm

İçeriği destekleyen görsel

TEFSİR

BAĞLANTI KURMA

Araf suresinin 40. ayetinde Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Bizim ayetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!" Bu ayette geçen "deve iğne deliğinden geçinceye kadar" ifadesini tam anlayabilmek için Arapçada bu deyimin ne anlama geldiğini iyi bilmek gerekir.

Bu bilgiden hareketle Türkçedeki deyimlerden örnekler vererek dil ve kültür unsurlarının bir metnin anlaşılmasındaki önemine dair düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2.1. KUR'AN'I ANLAMANIN TEMEL İLKELERİ

Müfessirde bulunması gereken özellikler neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an-ı Kerim ayetleri, Müslümanlar tarafından ilk kayda geçirildikleri dönemden bugüne kadar merak edilerek okunmuş ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çabanın sonucunda ortaya çıkan çalışmalar, belli başlı ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Vahyin doğru anlaşılabilmesi için indirildiği ortamı tanımak son derece önemlidir. Bu sebeple Kur'an'ın ilk muhatapları olan toplumun yaşadığı coğrafyanın yapısı, halkın konuştuğu dil, sosyo-kültürel durum gibi unsurlara hâkim olmak Kur'an'ın doğru anlaşılması için gereklidir *(Görsel 2.1)*. Bunun yanı sıra bir metnin tahlilinde uyulması gereken kurallar da ayetleri doğru anlamak için yol göstericidir. Dolayısıyla Allah'ın (cc) ayetlerde neyi murat ettiğini aramayı gaye edinen müfessirler, çalışmalarını bazı temel ilkeler çerçevesinde sürdürmüşlerdir. Arapçaya vâkıf olmak, tarihî bilgilere hâkimiyet, ayetlerin Kur'an'ın iç bütünlüğündeki yerini, nazil oldukları tarihî ve sosyokültürel zemini, onların nüzulüne esas teşkil eden gaye ve maksatları gözetmek bu temel ilkelerdendir.[1]

Görsel 2.1
Cahiliye Dönemi Arap toplumunun yaşam tarzını bilmek, Kur'an'ı doğru anlamak için gerekli olan unsurlardan biridir (Temsilî).

Dile Vâkıf Olmak

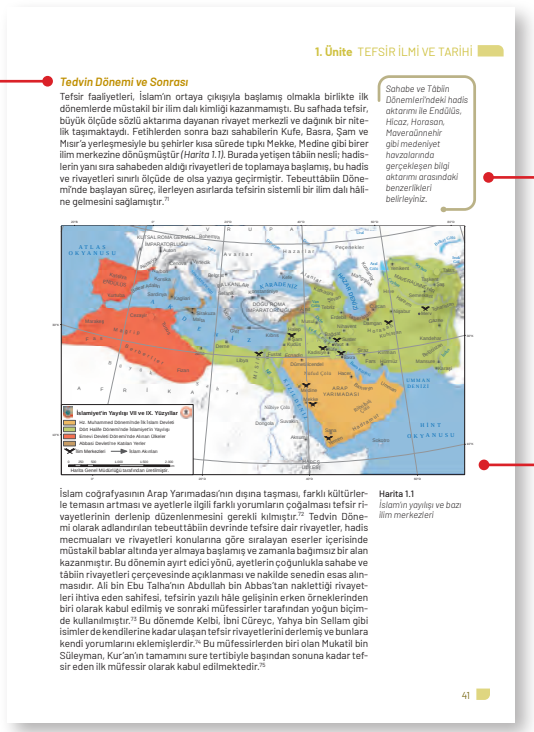
Kur'an'ın indirildiği dil olan Arapçayı bilmek, ayetlerin mana ve maksadını tayin edebilmek bakımından önemli hususlardan biridir. Bu durum müfessirlerin sarf, nahiv, belagat, şiir gibi Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini

56

Ara başlık

Öğrencileri verilen görevleri yapmaya yönlendiren bölüm

İçeriği destekleyen harita

1. Ünite TEFSİR İLMİ VE TARİHİ

Tedvin Dönemi ve Sonrası

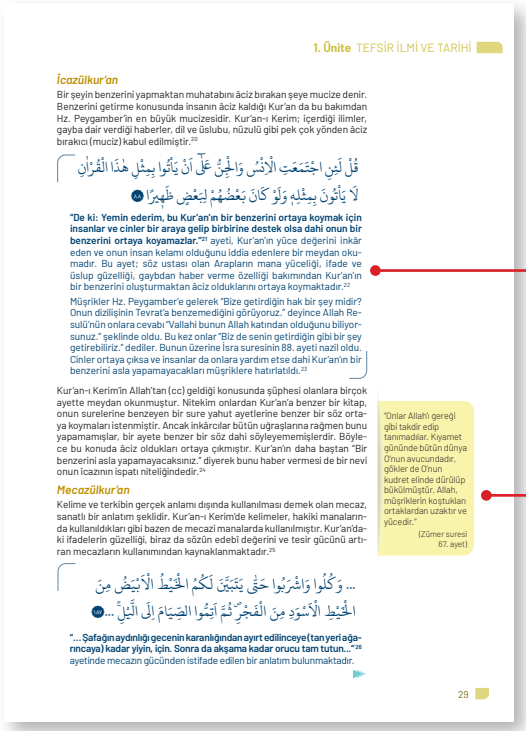
Tefsir faaliyetleri, İslam'ın ortaya çıkışıyla başlamış olmakla birlikte ilk dönemlerde müstakil bir ilim dalı kimliği kazanmamıştı. Bu safhada tefsir, büyük ölçüde sözlü aktarıma dayanan rivayet merkezli ve dağınık bir nitelik taşımaktaydı. Fetihlerden sonra bazı sahabilerin Kufe, Basra, Şam ve Mısır'a yerleşmesiyle bu şehirler kısa sürede tıpkı Mekke, Medine gibi birer ilim merkezine dönüşmüştür *(Harita 1.1)*. Burada yetişen tâbiîn nesli; hadislerin yanı sıra sahabeden aldığı rivayetleri de toplamaya başlamış, bu hadis ve rivayetleri sınırlı ölçüde de olsa yazıya geçirmiştir. Tebeuttâbiîn Dönemi'nde başlayan süreç, ilerleyen asırlarda tefsirin sistemli bir ilim dalı hâline gelmesini sağlamıştır.[71]

Sahabe ve Tâbiîn Dönemleri'ndeki hadis aktarımı ile Endülüs, Hicaz, Horasan, Mâverâünnehir gibi medeniyet havzalarında gerçekleşen bilgi aktarımı arasındaki benzerlikleri belirleyiniz.

İslam coğrafyasının Arap Yarımadası'nın dışına taşması, farklı kültürlerle temasın artması ve ayetlerle ilgili farklı yorumların çoğalması tefsir rivayetlerinin derlenip düzenlenmesini gerekli kılmıştır.[72] Tedvin Dönemi olarak adlandırılan tebeuttâbiîn devrinde tefsire dair rivayetler, hadis mecmuaları ve rivayetleri konularına göre sıralayan eserler içerisinde müstakil bablar altında yer almaya başlamış ve zamanla bağımsız bir alan kazanmıştır. Bu dönemin ayırt edici yönü, ayetlerin çoğunlukla sahabe ve tâbiîn rivayetleri çerçevesinde açıklanması ve nakilde senedin esas alınmasıdır. Alî bin Ebu Talha'nın Abdullah bin Abbas'tan naklettiği rivayetleri ihtiva eden sahifesi, tefsirin yazılı hâle gelişinin erken örneklerinden biri olarak kabul edilmiş ve sonraki müfessirler tarafından yoğun biçimde kullanılmıştır.[73] Bu dönemde Kelbî, İbnî Cüreyc, Yahya bin Sellam gibi isimler de kendilerine kadar ulaşan tefsir rivayetlerini derlemiş ve bunlara kendi yorumlarını eklemişlerdir.[74] Bu müfessirlerden biri olan Mukatil bin Süleyman, Kur'an'ın tamamını sure tertibiyle başından sonuna kadar tefsir eden ilk müfessir olarak kabul edilmektedir.[75]

Harita 1.1
İslam'ın yayılışı ve bazı ilim merkezleri

41

1. Ünite TEFSİR İLMİ VE TARİHİ

İcazülkur'an

Bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabını aciz bırakan şeye mucize denir. Benzerini getirme konusunda insanın aciz kaldığı Kur'an da bu bakımdan Hz. Peygamber'in en büyük mucizesidir. Kur'an-ı Kerim; içerdiği ilimler, gayba dair verdiği haberler, dil ve üslubu, nüzulü gibi pek çok yönden aciz bırakıcı (muciz) kabul edilmiştir.[20]

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ﴿٨٨﴾

"De ki: Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun bir benzerini ortaya koyamazlar."[21] ayeti, Kur'an'ın yüce değerini inkâr eden ve onun insan kelamı olduğunu iddia edenlere bir meydan okumadır. Bu ayet; söz ustası olan Arapların mana yüceliği, ifade ve üslup güzelliği, gaybdan haber verme özelliği bakımından Kur'an'ın bir benzerini oluşturmaktan aciz olduklarını ortaya koymaktadır.[22]

Müşrikler Hz. Peygamber'e gelerek "Bize getirdiğin hak bir şey midir? Onun dizilişinin Tevrat'a benzemediğini görüyoruz." deyince Allah Resulü'nün onlara cevabı "Vallahi bunun Allah katından olduğunu biliyorsunuz." şeklinde oldu. Bu kez onlar "Biz de senin getirdiğin gibi bir şey getirebiliriz." dediler. Bunun üzerine İsra suresinin 88. ayeti nazil oldu. Cinler ortaya çıksa ve insanlar da onlara yardım etse dahi Kur'an'ın bir benzerini asla yapamayacakları müşriklere hatırlatıldı.[23]

Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan (cc) geldiği konusunda şüphesi olanlara birçok ayette meydan okunmuştur. Nitekim onlardan Kur'an'a benzer bir kitap, onun surelerine benzeyen bir sure yahut ayetlerine benzer bir söz ortaya koymaları istenmiştir. Ancak inkârcılar bütün uğraşlarına rağmen bunu yapamamışlar, bir ayete benzer bir söz dahi söyleyememişlerdir. Böylece bu konuda aciz oldukları ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın daha baştan "Bir benzerini asla yapamayacaksınız." diyerek bunu haber vermesi de bir nevi onun icazının ispatı niteliğindedir.[24]

"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya Onun avucundadır, gökler de O'nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir."
(Zümer suresi 67. ayet)

Mecazülkur'an

Kelime ve terkibin gerçek anlamı dışında kullanılması demek olan mecaz, sanatlı bir anlatım şekildir. Kur'an-ı Kerim'de kelimeler, hakiki manalarında kullanıldıkları gibi bazen de mecazi manalarda kullanılmıştır. Kur'an'daki ifadelerin güzelliği, biraz da sözün edebî değerini ve tesir gücünü artıran mecazların kullanımından kaynaklanmaktadır.[25]

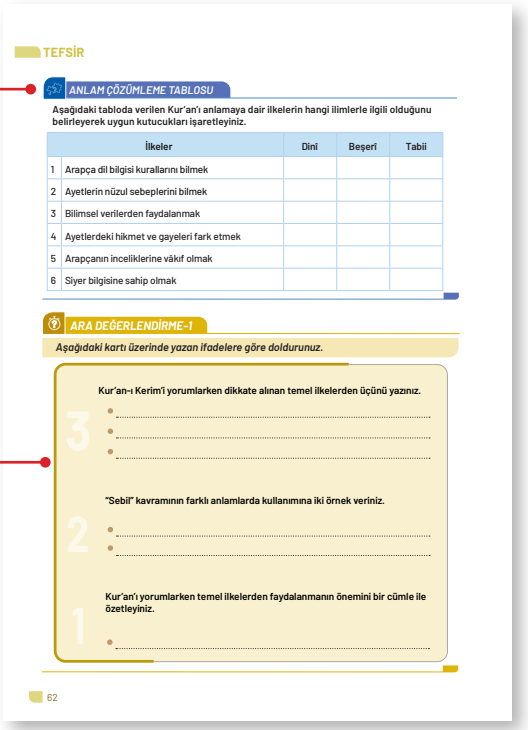
... وَكُلُوْا وَاشْرَبُوْا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ ...

"... Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun..."[26] ayetinde mecazın gücünden istifade edilen bir anlatım bulunmaktadır.

29

Konuyla ilgili tefsir örneği

İçerikle ilgili ayet ve hadislerin yer aldığı bölüm

TEFSİR

ANLAM ÇÖZÜMLEME TABLOSU

Aşağıdaki tabloda verilen Kur'an'ı anlamaya dair ilkelerin hangi ilimlerle ilgili olduğunu belirleyerek uygun kutucukları işaretleyiniz.

	İlkeler	Dinî	Beşerî	Tabiî
1	Arapça dil bilgisi kurallarını bilmek			
2	Ayetlerin nüzul sebeplerini bilmek			
3	Bilimsel verilerden faydalanmak			
4	Ayetlerdeki hikmet ve gayeleri fark etmek			
5	Arapçanın inceliklerine vâkıf olmak			
6	Siyer bilgisine sahip olmak			

ARA DEĞERLENDİRME-1

Aşağıdaki kartı üzerinde yazan ifadelere göre doldurunuz.

3 **Kur'an-ı Kerim'i yorumlarken dikkate alınan temel ilkelerden üçünü yazınız.**

2 **"Sebil" kavramının farklı anlamlarda kullanımına iki örnek veriniz.**

1 **Kur'an'ı yorumlarken temel ilkelerden faydalanmanın önemini bir cümle ile özetleyiniz.**

62

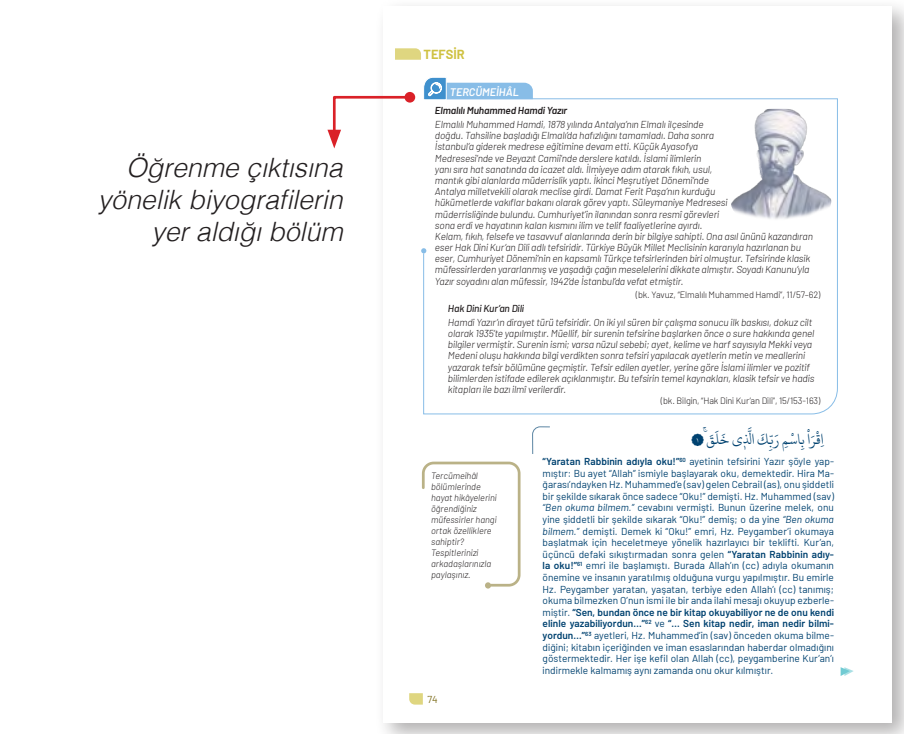
Öğrenme çıktısına yönelik hazırlanmış anlam çözümleme tablosu

Süreç ölçmeye yönelik hazırlanmış bölüm

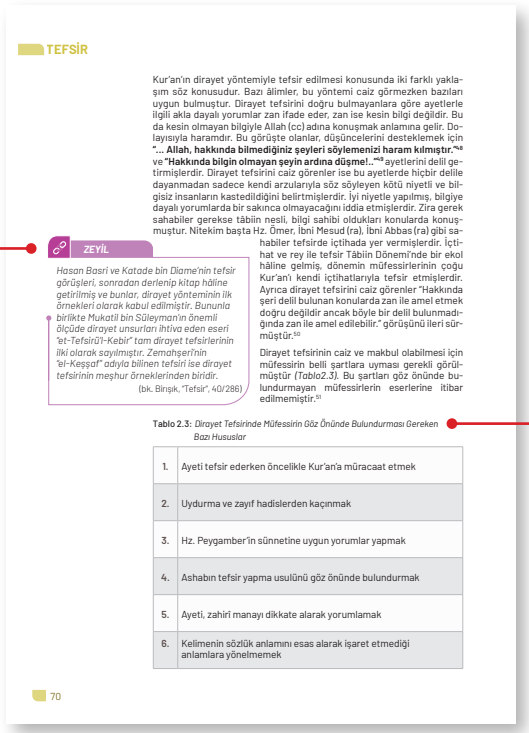

Bilgi Görseli 1.2
Kur'an ilimleri
(bk. Demirci, *Tefsir Usûlü*, 133-210)

İçeriği destekleyen ve tamamlayan bilgi görseli

Öğrenme çıktısına yönelik biyografilerin yer aldığı bölüm

TEFSİR

Kur'an'ın dirayet yöntemiyle tefsir edilmesi konusunda iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bazı âlimler, bu yöntemi caiz görmezken bazıları uygun bulmuştur. Dirayet tefsirini doğru bulmayanlara göre ayetlerle ilgili akla dayalı yorumlar zan ifade eder, zan ise kesin bilgi değildir. Bu da kesin olmayan bilgiyle Allah (cc) adına konuşmak anlamına gelir. Dolayısıyla haramdır. Bu görüşte olanlar, düşüncelerini desteklemek için **"... Allah, hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."**[48] ve **"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme!.."**[49] ayetlerini delil getirmişlerdir. Dirayet tefsirini caiz görenler ise bu ayetlerde hiçbir delile dayanmadan sadece kendi arzularıyla söz söyleyen kötü niyetli ve bilgisiz insanların kastedildiğini belirtmişlerdir. İyi niyetle yapılmış, bilgiye dayalı yorumlarda bir sakınca olmayacağını iddia etmişlerdir. Zira gerek sahabiler gerekse tâbiîn nesli, bilgi sahibi oldukları konularda konuşmuştur. Nitekim başta Hz. Ömer, İbni Mesud (ra), İbni Abbas (ra) gibi sahabiler tefsirde içtihada yer vermişlerdir. İçtihat ve rey ile tefsir Tâbiîn Dönemi'nde bir ekol hâline gelmiş, dönemin müfessirlerinin çoğu Kur'an'ı kendi içtihatlarıyla tefsir etmişlerdir. Ayrıca dirayet tefsirini caiz görenler "Hakkında şeri delil bulunan konularda zan ile amel etmek doğru değildir ancak böyle bir delil bulunmadığında zan ile amel edilebilir." görüşünü ileri sürmüştür.[50]

Dirayet tefsirinin caiz ve makbul olabilmesi için müfessirin belli şartlara uyması gerekli görülmüştür *(Tablo2.3)*. Bu şartları göz önünde bulundurmayan müfessirlerin eserlerine itibar edilmemiştir.[51]

ZEYİL

Hasan Basrî ve Katade bin Dâame'nin tefsir görüşleri, sonradan derlenip kitap hâline getirilmiş ve bunlar, dirayet yönteminin ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Mukatil bin Süleyman'ın önemli ölçüde dirayet unsurları ihtiva eden eseri "et-Tefsîrü'l-Kebîr" tam dirayet tefsirlerinin ilki olarak sayılmıştır. Zemahşerî'nin "el-Keşşaf" adıyla bilinen tefsiri ise dirayet tefsirinin meşhur örneklerinden biridir.
(bk. Birışık, "Tefsir", 40/286)

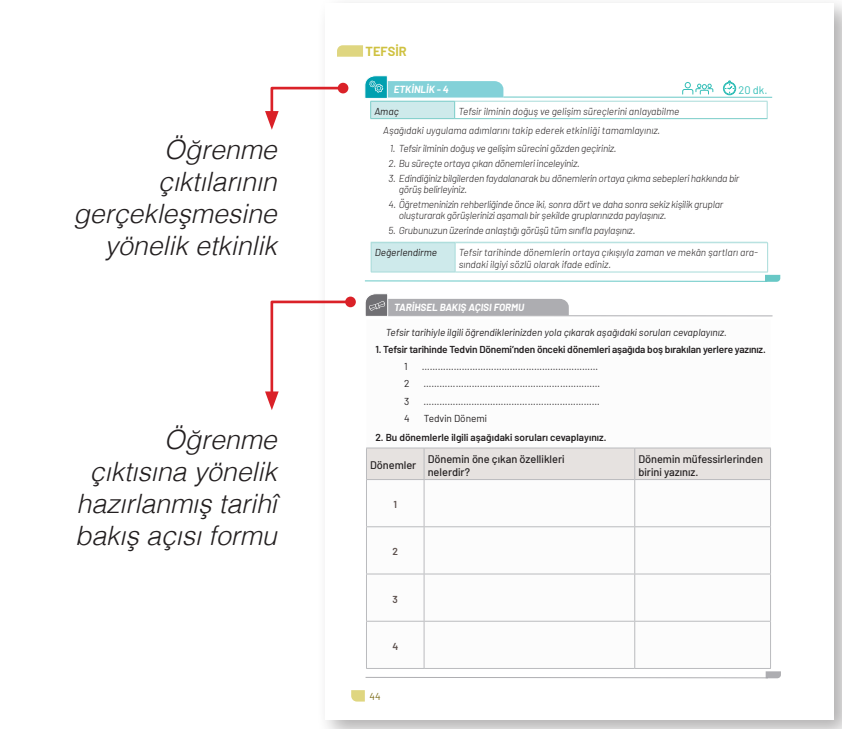
Tablo 2.3: *Dirayet Tefsirinde Müfessirin Göz Önünde Bulundurması Gereken Bazı Hususlar*

1.	Ayeti tefsir ederken öncelikle Kur'an'a müracaat etmek
2.	Uydurma ve zayıf hadislerden kaçınmak
3.	Hz. Peygamber'in sünnetine uygun yorumlar yapmak
4.	Ashabın tefsir yapma usulünü göz önünde bulundurmak
5.	Ayeti, zahirî manayı dikkate alarak yorumlamak
6.	Kelimenin sözlük anlamını esas alarak işaret etmediği anlamlara yönelmemek

70

İçeriği destekleyen ek bilgilerin yer aldığı bölüm

İçeriği destekleyen tablo

TEFSİR

ETKİNLİK - 4 — 20 dk.

Amaç	*Tefsir ilminin doğuş ve gelişim süreçlerini anlayabilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Tefsir ilminin doğuş ve gelişim sürecini gözden geçiriniz.*
2. *Bu süreçte ortaya çıkan dönemleri inceleyiniz.*
3. *Edindiğiniz bilgilerden faydalanarak bu dönemlerin ortaya çıkma sebepleri hakkında bir görüş belirleyiniz.*
4. *Öğretmeninizin rehberliğinde önce iki, sonra dört ve daha sonra sekiz kişilik gruplar oluşturarak görüşlerinizi aşamalı bir şekilde gruplarınızda paylaşınız.*
5. *Grubunuzun üzerinde anlaştığı görüşü tüm sınıfla paylaşınız.*

Değerlendirme	*Tefsir tarihinde dönemlerin ortaya çıkışıyla zaman ve mekân şartları arasındaki ilgiyi sözlü olarak ifade ediniz.*

TARİHSEL BAKIŞ AÇISI FORMU

Tefsir tarihiyle ilgili öğrendiklerinizden yola çıkarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Tefsir tarihinde Tedvin Dönemi'nden önceki dönemleri aşağıda boş bırakılan yerlere yazınız.

1 .....
2 .....
3 .....
4 Tedvin Dönemi

2. Bu dönemlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dönemler	Dönemin öne çıkan özellikleri nelerdir?	Dönemin müfessirlerinden birini yazınız.
1		
2		
3		
4		

44

Öğrenme çıktılarının gerçekleşmesine yönelik etkinlik

Öğrenme çıktısına yönelik hazırlanmış tarihî bakış açısı formu

TEFSİR

PERFORMANS GÖREVİ

Görev	Sunum hazırlama
Amaç	Duhan suresinin tefsirinde yararlanılan Kur'an ilimlerini tespit edebilme
Değerlendirme Ölçütleri	Araştırma süreci, ilişki kurma, yorumlama, çıkarımda bulunma, sunum

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.
2. Güvenilir tefsir kaynaklarından Duhan suresinin tefsirini okuyunuz.
3. Surenin tefsirinde Kur'an ilimlerinin hangilerinden faydalanıldığını tespit ediniz.
4. Tespit ettiğiniz Kur'an ilimlerini örnekleriyle kaydediniz.
5. Araştırma sürecini bir hafta içinde tamamlayınız.
6. Grup içinde iş bölümü yaparak belirlediğiniz formata uygun bir sunum hazırlayınız.
7. Çalışmanızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: 1. Yapılan sunum çalışması, yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.
2. Aşağıdaki grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı: .....

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman (1)	Ara Sıra (2)	Çoğu Zaman (3)	Her Zaman (4)
1. Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaştı.				
2. Grubun ihtiyaçlarına göre sorumluluklar paylaşıldı.				
3. Grup üyeleri birbirlerinin fikirlerini dinledi.				
4. Grup üyeleri zamanı verimli kullandı.				
5. Grup üyeleri çalışma sırasında birbirlerine saygılı davrandı.				

Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

.....

Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?

.....

46

Üniteye ait performans görevi

3. Ünite KUR'AN'IN MUHTEVASI

Allah (cc), Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette mülkün sahibi olarak takdim edilmiştir. Mutlak kuvvet anlamındaki mülkün sadece Allah'a (cc) mahsus olduğuna ilişkin bazı ayetlerde ahiretteki mülkiyete de atıfta bulunulmuştur.[20] Esmayıhüsnadan bir isim olan Malik, Yüce Allah'ın görünen ve görünmeyen âlemlere; dünya ve ahiret hayatındaki her şeye gerçek anlamda hâkim olmasını ve dilediği gibi tasarrufta bulunmasını ifade eder. Allah'ın (cc) yegâne Malik olduğu bilincine erişen müminin herhangi bir mahluka boyun eğmeyeceği açıktır. Çünkü O'nun kudretini ve hükümran oluşunu idrak etmek, kişiyi başkasına değil yalnızca O'na yönelip yaklaşmaya sevk eder.[21] Bu bilinç, Müslüman'ın ahirette vereceği hesabı düşünüp davranışlarını kontrol etmesi bakımından da önemlidir.

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ۚ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ۚ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِي جَنّٰتِ النَّعِيمِ ﴿٥﴾

"O gün hükümranlık yalnız Allah'ındır, onlar arasında hükmünü verir. İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapmış olanlar, nimetlerle dolu cennetlerde olacaklardır."[22] Alusi'ye göre "hükümranlık" ezici otorite, tam kontrol ve mutlak güç anlamına gelir. "O gün"den kasıt ise kıyametin kopacağı veya herkesin dünyadaki amellerinin karşılığını eksiksiz bir biçimde alacağı gündür. Hükümranlığın yalnızca Allah'a (cc) ait olması, kimsenin hiçbir konuda gücü veya kontrolü olmadığını ifade eder.[23] Razi'ye göre kıyamet gününde hükümranlığın bütünüyle Allah'a (cc) ait olması, O'nun işleri başkasına havale ettiği; geçici mülkiyet verdiği dünya günlerinin aksinedir. Allah Teala, o gün onlar arasındaki yegâne hâkimin kendisi olduğunu; kendisi dışında hiçbir hâkim bulunmayacağını beyan etmiştir. Bu da insanları günah işlemekten caydırıcı bir ifadedir.[24] **"... Onlar arasında hükmünü verir."**[25] sözüyle Allah Teala, mümin ve kâfirler arasındaki hükmünü açıklayarak şöyle buyurmuştur: Kur'an'a iman edip onun hakkında tartışmaya girmeksizin o Kur'an'da emredilenlere uyarak **"... yararlı işler yapmış olanlar nimetlerle dolu cennetlerde olacaklardır."**[26]

Kur'an'da Allah (cc) konusuyla ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

TEFEKKÜR

İslam akaidinin temel esaslarından biri olan ahirete iman, mutlak adaletin tecelli edeceğine imanın da bir gereğidir. Çünkü Peygamber Efendimiz'in ifadesiyle "Kıyamet gününde tüm haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzsuz koyunun boynuzlu koyundan hakkı alınacaktır."

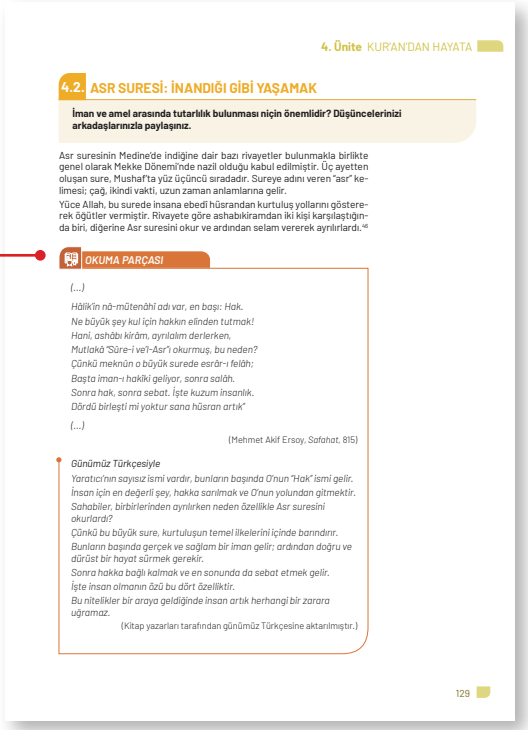
(Tirmizî, "Sıfatü'l-Kıyâme", 2)

Buna göre ahirete iman etmek, haksızlık ve zorluklar karşısında insanı ne şekilde etkiler? Deneyimlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

91

Öğrenme çıktılarını desteklemeye yönelik etkinlik

Öğrenme çıktısıyla ilgili e-içeriğe ait karekod

4. Ünite KUR'AN'DAN HAYATA

4.2. ASR SURESİ: İNANDIĞI GİBİ YAŞAMAK

İman ve amel arasında tutarlılık bulunması niçin önemlidir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Asr suresinin Medine'de indiğine dair bazı rivayetler bulunmakla birlikte genel olarak Mekke Dönemi'nde nazil olduğu kabul edilmiştir. Üç ayetten oluşan sure, Mushaf'ta yüz üçüncü sıradadır. Sureye adını veren "asr" kelimesi; çağ, ikindi vakti, uzun zaman anlamlarına gelir.

Yüce Allah, bu surede insana ebedî hüsrandan kurtuluş yollarını göstererek öğütler vermiştir. Rivayete göre ashabıkiramdan iki kişi karşılaştığında biri, diğerine Asr suresini okur ve ardından selam vererek ayrılırlardı.[46]

OKUMA PARÇASI

(...)

Hâlik'in nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, ashâbı kirâm, ayrılalım derlerken,
Mutlakâ "Sûre-i ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh;
Başta iman-ı hakîki geliyor, sonra salâh.
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık"

(...)

(Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 815)

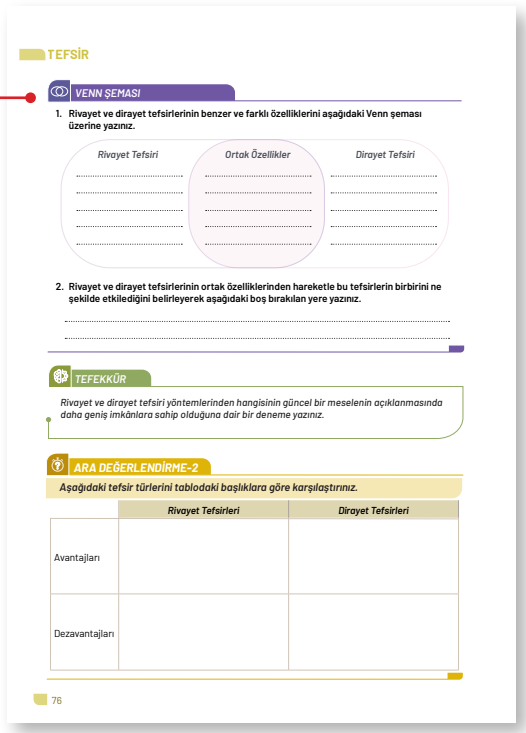
Günümüz Türkçesiyle

Yaratıcı'nın sayısız ismi vardır, bunların başında O'nun "Hak" ismi gelir.
İnsan için en değerli şey, hakka sarılmak ve O'nun yolundan gitmektir.
Sahabiler, birbirlerinden ayrılırken neden özellikle Asr suresini okurlardı?
Çünkü bu büyük sure, kurtuluşun temel ilkelerini içinde barındırır.
Bunların başında gerçek ve sağlam bir iman gelir; ardından doğru ve dürüst bir hayat sürmek gerekir.
Sonra hakka bağlı kalmak ve en sonunda da sebat etmek gelir.
İşte insan olmanın özü bu dört özelliktir.
Bu nitelikler bir araya geldiğinde insan artık herhangi bir zarara uğramaz.

(Kitap yazarları tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.)

129

İçeriği destekleyen edebî metin

TEFSİR

VENN ŞEMASI

1. **Rivayet ve dirayet tefsirlerinin benzer ve farklı özelliklerini aşağıdaki Venn şeması üzerine yazınız.**

Rivayet Tefsiri	Ortak Özellikler	Dirayet Tefsiri
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

2. **Rivayet ve dirayet tefsirlerinin ortak özelliklerinden hareketle bu tefsirlerin birbirini ne şekilde etkilediğini belirleyerek aşağıdaki boş bırakılan yere yazınız.**

.....
.....

TEFEKKÜR

Rivayet ve dirayet tefsiri yöntemlerinden hangisinin güncel bir meselenin açıklanmasında daha geniş imkânlara sahip olduğuna dair bir deneme yazınız.

ARA DEĞERLENDİRME-2

Aşağıdaki tefsir türlerini tablodaki başlıklara göre karşılaştırınız.

	Rivayet Tefsirleri	Dirayet Tefsirleri
Avantajları		
Dezavantajları		

76

Öğrenme çıktısına yönelik hazırlanmış Venn şeması

TEFSİR

سُورَةُ الْعَصْرِ مَكِّيَّةٌ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝٢ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝٣

1. Asra yemin ederim ki
2. İnsan gerçekten ziyandadır.
3. Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.

(Asr suresi 1-3. ayetler)

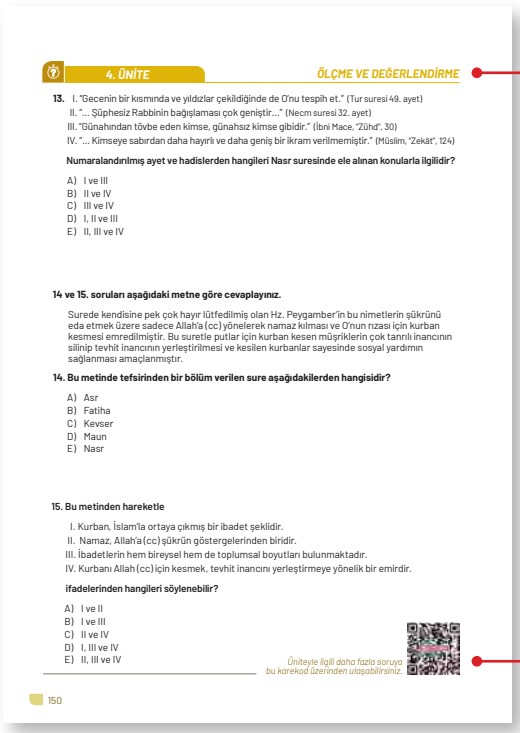
"Asra yemin ederim ki" ifadesi, Kur'an'da sıklıkla örneği görülen yeminlerden biridir. İbni Kesir'e göre Yüce Allah'ın Kur'an'da bazı nesne ve kavramlara yemin etmesindeki maksat, yemin vesilesi olan şeyin hikmetini insanlara hatırlatmak veya insanlar onda bir kötülük (şer) olduğunu düşünüyorsa bu hatayı gidermektir. Çünkü şer, yemin edilen nesne veya kavramda değil insanların bu yanlış inancındadır.

İbni Kesir, Yüce Allah'ın neden özellikle asra yemin ettiğini şu şekilde açıklar: Öncelikle asr, zamanın bilinen bir parçasıdır. Uzun bir zaman dilimi olan yüzyıl anlamında ya da öğle ile akşam arasındaki kısa zaman anlamında kullanılmaktadır. Burada her ikisinden de bahsediliyor olması muhtemeldir. İnsanlar genellikle içinde bulundukları anı ve yakın geçmişi olumsuz şekilde yargılar. Hayır ve güzellikler yüzyıllar öncesinde aranırken içinde bulunulan asır; cehalet, mutsuzluk ve ahlaki çöküntüyle anılır. Bu sebeple Cenab-ı Hak, asra yemin etmek suretiyle muhtemelen bu inancın kalplerden silinmesini ve asrın insanlar tarafından saygıya layık görülmesini murat etmiştir.

Asra yemin edilmesinin sebebiyle ilgili ikinci ihtimal, Yüce Allah'ın Mekkeli müşrikler arasında asr olarak isimlendirilen öğle ile ikindi arasındaki vaktin şerli bir vakit olduğuyla ilgili inancı yıkmak istemesidir. Zira Kureyş ve diğer kabilelerden bazı müşrikler, bu vakitte haremde toplanarak dedikodu yapıp insanlarla alay ettikleri için zihinlerde bu vaktin şerli bir vakit olduğu iyice yer etmişti.

130

Tefsiri verilen surelerin metni ve meali

4. ÜNİTE — ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

13. I. "Gecenin bir kısmında ve yıldızlar çekildiğinde de O'nu tespih et." (Tur suresi 49. ayet)
II. "... Şüphesiz Rabbinin bağışlaması çok geniştir..." (Necm suresi 32. ayet)
III. "Günahından tövbe eden kimse, günahsız kimse gibidir." (İbni Mace, "Züht", 30)
IV. "... Kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir." (Müslim, "Zekât", 124)

Numaralandırılmış ayet ve hadislerden hangileri Nasr suresinde ele alınan konularla ilgilidir?

A) I ve III
B) II ve IV
C) III ve IV
D) I, II ve III
E) II, III ve IV

14 ve 15. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Surede kendisine pek çok hayır lütfedilmiş olan Hz. Peygamber'in bu nimetlerin şükrünü eda etmek üzere sadece Allah'a (cc) yönelerek namaz kılması ve O'nun rızası için kurban kesmesi emredilmiştir. Bu suretle putlar için kurban kesen müşriklerin çok tanrılı inancının silinip tevhit inancının yerleştirilmesi ve kesilen kurbanlar sayesinde sosyal yardımın sağlanması amaçlanmıştır.

14. Bu metinde tefsirinden bir bölüm verilen sure aşağıdakilerden hangisidir?

A) Asr
B) Fatiha
C) Kevser
D) Maun
E) Nasr

15. Bu metinden hareketle

I. Kurban, İslam'la ortaya çıkmış bir ibadet şeklidir.
II. Namaz, Allah'a (cc) sükrün göstergelerinden biridir.
III. İbadetlerin hem bireysel hem de toplumsal boyutları bulunmaktadır.
IV. Kurbanı Allah (cc) için kesmek, tevhit inancını yerleştirmeye yönelik bir emirdir.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) I ve II
B) I ve III
C) II ve IV
D) I, III ve IV
E) II, III ve IV

Üniteyle ilgili daha fazla soruya bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

150

Ünite sonu ölçme ve değerlendirme sorularının yer aldığı bölüm

Üniteye ait ek sorulara yönlendiren karekod

Ünitede verilen referansları gösteren bölüm

SONNOTLAR

1 bk. Işık, "Fâtiha Sûresi", 12/252-253.
2 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/31.
3 İbni Mace, "Edeb", 52.
4 Fatiha suresi 1. ayet.
5 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/76-77.
6 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri*, 1/19-21.
7 Fatiha suresi 2. ayet.
8 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/81-82.
9 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/35-38.
10 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/84.
11 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 1/36-37.
12 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr*, 1/146-147; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/60.
13 Fatiha suresi 3. ayet.
14 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/82.
15 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/3.
16 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 1/36-40.
17 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr*, 1/140-141.
18 Fatiha suresi 4. ayet.
19 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/41.
20 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/83-84.
21 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 1/40-41.
22 İnfitar suresi 19. ayet.
23 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr*, 1/151.
24 Fatiha suresi 5. ayet.
25 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/42-43.
26 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri*, 1/25.
27 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/93-94.
28 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/85.
29 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 1/43-44.
30 Fatiha suresi 6. ayet.
31 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/45-46.
32 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/88-89.
33 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/92.
34 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri*, 1/27.
35 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 1/47-48.
36 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr*, 1/166.
37 Fatiha suresi 7. ayet.
38 Nisa suresi 69. ayet.
39 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri*, 1/89.
40 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/94.
41 bk. Maide suresi 60. ayet.
42 bk. Maide suresi 77. ayet.
43 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/47-48; Beydavi, *Beydavî Tefsiri*, 1/29.
44 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 1/47-50.
45 bk. Esed, *Kur'an Mesajı*, 2.
46 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/680.
47 Asr suresi 1. ayet.
48 bk. İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, 15/8591-8592.
49 Asr suresi 2. ayet.
50 bk. Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, 7/225-226.
51 Asr suresi 3. ayet.
52 Asr suresi 3. ayet.
53 Asr suresi 3. ayet.
54 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 10/169.
55 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/682.
56 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/696-697.

151

Kaynakça

KAYNAKÇA

Razi, Ebu Abdullah bin Muhammed bin Ömer bin Hüseyin. *Mefatihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420/1999.

Reyhanlıoğlu, Hilal. *Rivayet Tefsirleri Tasnifi ve Pratikteki Sorunları*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025.

Rufeyde, İbrahim Abdullah. *en-Nahv ve Kütübü't-Tefsir*. 2 Cilt. Bingazi: Darü'l-Cemahiriyye, 3. Basım, 1990.

Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*. çev. Sadreddin Gümüş – Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.

Süyuti, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman bin Muhammed. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. çev. Zekeriya Yıldız. 16 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.

Süyuti, İmam Celaleddin. *el-İtkan fi Ulümi'l-Kur'an*. çev. Sâkıp Yıldız - Hüseyin Avni Çelik. 2 Cilt. İstanbul: 1987.

Şevkani, Muhammed bin Ali. *Fethu'l-Kadîr el-Cami beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir*. 6 Cilt. Dımaşk: Darü'l-Kelime't-Tayyib, 2. Basım, 1998.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir. *Taberî Tefsiri*. çev. Kerim Aytekin – Hasan Karakaya. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Tehanevi. Muhammed bin Ali. "Vahy". *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünün ve'l-Ulûm*. 2/1023. İstanbul: Kahraman Yayınları. 1984.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa. "Sünen-i Tirmizi". *Mevsuatü't-Hadis Şerif: Kütübü's-Sitte*. haz. Salih bin Abdülaziz. 1629-2061. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

Topaloğlu, Bekir. "Allah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/471-498. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Topaloğlu, Bekir. "Esmâ-i Hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/404-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Topaloğlu, Bekir. "Melik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Topaloğlu, Bekir. "Te'vîlâtü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topaloğlu, Bekir. *Allah İnancı*. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.

Turgay, Nurettin. "Etbâu't-Tâbiîn Döneminde Tefsir Çalışmaları/Tefsir İlminin Tedvîni". *Diyanet İlmi Dergi* 49/4 (2013). 33-48.

Turgay, Nurettin. "Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri". *Bilimname* 14/1 (2008). 35-57.

Turgay, Nurettin. "Tabiunun/Tabiilerin Tefsir İlmindeki Yeri". *Bilimname* 18/1 (2010). 93-113.

Uludağ, Süleyman. *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Uzun, Nihat. "Hz. Peygamber'in Tefsirinde "Bağlam" Meselesi". *Bilimname* 22/1 (2012). 129-157.

Uzun, Nihat. *Kur'an Dilinin Özellikleri*. İstanbul: Kuramer, 2019.

Yargıcı, Atilla. "Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi". *İslamî Araştırmalar Dergisi* 4 (2004). 281-284.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Mâûn Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/175-176. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

162

KAYNAKÇA

Yavuz, Yusuf Şevki. "Elmalılı Muhammed Hamdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahreddîn er-Râzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/89-95. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım Yayıncılık, 2010.

Yurdagür, Metin. "Tenzih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/472. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Zemahşeri. Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin Ömer bin Muhammed. *el-Keşşâf: Keşşâf Tefsiri*. çev. Ömer Çelik vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.

Kaynakça, İSNAD atıf sisteminin İSNAD Sonnot versiyonu esas alınarak düzenlenmiştir.

Cevap anahtarına yönlendiren karekod

Kitap içerisindeki "Ara Değerlendirme" ve ünite sonu "Ölçme ve Değerlendirme" sorularının cevap anahtarına yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Görsel kaynakçaya yönlendiren karekod

Kitaba ait görsel kaynakçaya yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

163

Kitap Genelinde Kullanılan Semboller ve Açıklamaları

Tefsir örneklerinin başlangıç ve bitişi

Etkinlik süresi

Bireysel etkinlik

Grup etkinliği

Öğretmen rehberliğinde etkinlik

Devam eden metin veya etkinlik

KISALTMALAR

as	Aleyhisselam [Allah'ın (cc) selamı onun üzerine olsun.]
b.	Bin (oğlu)
bk.	Bakınız
cc	Cellecelalüh (O'nun şanı yücedir.)
çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
km	Kilometre
ra	Radıyallahüanh/radıyallahüanha [Allah (cc) ondan razı olsun.]
sad.	Sadeleştiren
sav	Sallallahü aleyhi vesellem [Allah'ın (cc) salat ve selamı onun üzerine olsun.]
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	Ve devamı, ve diğerleri

Kitap genelinde

- tercümeihâl bölümlerinde temsilî görseller kullanılmış,
- DİB mealleri esas alınmış,
- terimler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kavramları Yazım Kılavuzu'na uygun olarak yazılmış,
- kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun Kısaltmalar Dizini esas alınmış,
- referanslar ünite sonlarında sonnot olarak verilmiştir.

1. Ünite

TEFSİR İLMİ VE TARİHİ

İçerik Çerçevesi

1.1. Tefsir İlminin Temel Kavramları

1.2. Kur'an İlimleri

1.3. Tefsir İlminin Doğuşu ve Gelişimi

Ünite Dosyası

Bu ünitede sizlerden

- *tefsir ilminin temel kavramlarını bağlamına uygun kullanabilmeniz,*
- *Kur'an ilimlerinin birbiriyle ilişkisini değerlendirebilmeniz,*
- *tefsir ilminin doğuş ve gelişim süreçlerini anlayabilmeniz*

beklenmektedir.

Ünite Sunusu

Genelleme

Kur'an'ın anlaşılmasını konu edinen tefsir ilmi, belli kurallar ve yöntemler çerçevesinde gelişmiştir.

BAĞLANTI KURMA

(...)
O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.
(...)

(Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 106)

İstiklal Marşımızın bu dörtlüğündeki mesajı kavrayabilmek için kelimelerin anlamlarını bilmek, söz sanatları hakkında bilgi sahibi olmak, ifadelerin hangi bağlamda söylendiğinin farkına varmak gerekir.

Bu örnekten hareketle ayetlerin doğru anlaşılması için yapılan tefsir çalışmalarının önemi hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

1.1. TEFSİR İLMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

"Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara 'İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!' (denir). Yüzleri ağaranlara gelince onlar Allah'ın rahmeti içindedirler, orada onlar ebedî kalacaklardır."

(Al-i İmran suresi 106-107. ayetler)

Bu ayetlerde geçen ağarmak ve kararmak ifadeleri sevinmek ve üzülmek olarak açıklanmıştır. Ayetlerde Allah'ın (cc) emrine uygun yaşayanların kıyamet gününde O'nun huzuruna yüzleri ak ve alınları açık olarak çıkacakları, Allah'ın (cc) emirlerine karşı gelenlerin ise utanç içinde ve üzgün olacakları anlatılmaktadır.

(bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/649)

Bu metinden hareketle ayetlerdeki bazı ifadelerin açıklanmasının Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına etkisi hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İnsanı yaratan Allah (cc), onu başıboş bırakmamış ve ona hitap etme lütfunda bulunmuştur *(Görsel 1.1)*. Vahiy yoluyla gerçekleşen bu hitap, tarihin akışını değiştirmiş; asırlar boyunca insanları etrafında toplamıştır. Kur'an, Cenab-ı Hakk'ın insana seslenişinin kayda geçirilmiş hâlidir. Bu ilahi hitap on dört asırdır insanlara yol göstermekte; onları düşündürmeye, akılları ve gönülleri ihya etmeye devam etmektedir.

Kur'an kendisini bir hatırlatıcı olarak takdim eder.[1] Bu husus, vahyin insana bütünüyle yabancı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. İçeriği insan fıtratına aykırı olmayan ve onu gücünün yettiğinden fazlasıyla sorumlu tutmayan vahiy, insan yaratılışında var olan bilgileri tazeleyip onu uyarır.

Gizli konuşma, ilham etme, ima ve işaret etme gibi anlamları olan vahiy; terim olarak Yüce Yaratıcının seçtiği bir kişiye (peygambere), insanlara iletmesini istediği emir ve yasaklarını hızlıca ve çoğu zaman da gizlice aktarması anlamına gelir. Allah'la (cc) peygamber arasındaki bu ilişkiye Kur'an'da zaman zaman değinilmiştir. Bazen bir aracı vasıtasıyla bazen de doğrudan kurulan bu ilişkinin gerçekleşme şekilleri[2] Şûra suresinin 51. ayetinde

şöyle ifade edilmiştir:**"Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir."** Müfessirlere göre vahiy yoluyla ifadesinden kasıt; ilham etme, emre amade kılma veya rüyada göstermedir.[3] Perde arkasından tabiri de peygamberin Allah'la (cc) konuşmasını, O'nu görmeksizin iletişim kurmasını ifade eder.[4] Elçi sözcüğüyle kastedilen ise vahiyden sorumlu Cebrail (as) ya da herhangi bir melektir.[5]

ZEYİL

Müminlerin annesi Hz. Aişe'den nakledildiğine göre Haris bin Hişam Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resulü, sana vahiy nasıl geliyor?" diye sordu. Allah Resulü şöyle buyurdu: "Bazen zil/çan sesi gibi geliyor ki bana en ağır geleni de budur. (Uğultu) kesildiğinde (vahyin bana) söylediklerini tam olarak kavramış ve ezberlemiş oluyorum. Bazen de melek bana insan şeklinde görünüyor, benimle konuşuyor ve ben de onun dediklerini kavramış ve ezberlemiş oluyorum."

(Buhari, "Bedü'l-Vahy", 1)

Resulullah, ne zaman kendisine bir vahiy gelse bunu bir topluluğa okuyup tebliğ ederdi. Daha sonra yazısı iyi olan kişilerden birini çağırıp kendisine vahiy yoluyla gelen ayetleri kaydettirirdi. Yazım işi tamamlanınca Allah Resulü, vahiy kâtibinden kaydettiği ayeti yüksek sesle okumasını ister ve böylece onun muhtemel yanlışını düzeltme ya da eksikliklerini giderme imkânı bulurdu. Hz. Peygamber, inen vahyin daha önce gelen ayetler arasında nereye konulması gerektiğini de bildirirdi. O, yazı ile kaydedilen bu ayetlerin namazlarda okunmak üzere ezberlenmesini Müslümanlardan bilhassa isterdi. Vahyin yazılması ve ezberlenmesi yoluyla alınan bu tedbirler sayesinde ayetler, en güvenli şekilde muhafaza edilmiş oluyordu. Vahiy süreci Resulullah'ın vefatına kadar devam ettiği için kendisi henüz hayattayken Kur'an'ın tamamlanıp Mushaf hâline getirilmesi söz konusu olamazdı. Resulullah, indirilen her yeni ayeti cemaatle kıldığı namazlarda okuyarak Müslümanların öğrenmesini sağlardı. [6]

Görsel 1.1
Allah Teala'nın Hz. Peygamber'e ilk hitabı, Cebrail (as) vasıtasıyla Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'nda gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra ilk halife Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde ayetlerin korunması amacıyla Kur'an'ın sahifelerinin bir araya getirilmesine karar verilmiştir. Zeyd bin Sabit'in sorumluluğunda bir yıl süren çalışma sonunda Kur'an'ın tamamı derli toplu bir biçimde yazıya geçirilmiştir. Hz. Osman Dönemi'nde İslam coğrafyasının hızla genişlemesi, Kur'an'ın Mushaf formunda iki kapak arasına alınmasını ve birden fazla nüsha oluşturularak dönemin ileri gelen İslam merkezlerine gönderilmesini zorunlu kılmıştır. Kur'an'ın çoğaltılması için bir komisyon oluşturulmuştur.

Dört kişiden oluşan komisyonun beş yıllık çalışması sonucunda çoğaltılan nüshalardan biri halifenin nezdinde bırakılmış; diğerleri ise Medine, Mekke, Kufe, Basra ve Şam'da halkın istifadesine sunulmuştur. Ancak ana dili Arapça olmayan Müslümanlar, nokta ve harekeleri bulunmayan ayetleri okumakta zorlanıyordu *(Görsel 1.2)*. Yanlış okumaların da artması üzerine Kur'an'a Ebülesved Düeli ve öğrencileri tarafından noktalar eklendi. Hem hareke hem şekil benzerliği bulunan harfler için nokta kullanılması karışıklığa yol açtığı için de hicri ikinci asrın sonlarına doğru Halil bin Ahmed, harekeler için harflerin minyatürlerlerinden alınma birtakım geometrik işaretler geliştirmiştir.[7]

Görsel 1.2
Mushaf'ta benzer şekilde yazılan harfleri birbirinden ayırmak böylece okuma zorluğunu gidermek için noktalama ve harekeleme çalışmaları yapılmıştır (Temsilî).

Temel gayesi Kur'an'ı anlamak olan tefsir ilmi, insanlığın hidayet rehberi Kur'an'ın çizdiği yolu açık ve net bir şekilde ortaya koyarak insanların dünya ve ahiret saadeti kazanmalarını amaçlar. Zira insan pek çok bakımdan âcizdir ve bir rehbere muhtaçtır. Bir yol gösterici olmaksızın sırf aklı ve duygularıyla hareket eden insanın doğruyu bulması mümkün görünmemektedir. Çünkü insanoğluna hayır-şer, güzel-çirkin, iyi-kötü arasında bir tercih yapma kabiliyetinin yanında sorumluluktan hoşlanmayan bir nefis, heva, unutkanlık gibi zaaflar da verilmiştir. Kur'an'ın ve onu açıklamaya gayret eden tefsirin amacı; insana Allah'ın (cc) kendisinden ne istediği, iyi bir kul olmanın gereklerinin neler olduğu, ahirette ne ile karşılaşacağı gibi hususların bildirilmesi ve açıklanmasıdır.[8] Kur'an'ı tutum ve davranışlarına aktarmakla sorumlu olan Müslümanlar için Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışmalarda tefsir, tevil, tercüme, meal gibi bazı temel kavramları bilmek önemlidir.

Tefsir

Sözlükte bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve kapalı bir şeyi açmak anlamlarına gelen tefsir; Kur'an-ı Kerim'in nüzulüne şahitlik etmiş olan sahabenin ayetleri açıklamasını ifade eder.[9] Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması gayretiyle yapılan çalışmaların neticesi olarak ortaya çıkan tefsir ilmi ise "Ayetlerin anlamlarını Arap dilinin ve Kur'an'ın indirildiği ortamın özelliklerini dikkate alarak Kur'an ve sünnet çerçevesinde açıklayan ilim." şeklinde tanımlanmıştır. Tefsir uzmanlık gerektiren bir iştir. Tefsir ilmi ile uğraşan ve Kur'an'ın tefsiri için çalışanlara **müfessir** adı verilir. Müfessirler, belirlenen ilke ve yöntemleri kullanarak sahip oldukları bilgi birikimi ve bakış açısı doğrultusunda ayetleri açıklamaya gayret ederler.[10]

Tevil

Bir şeyi aslına döndürme anlamı taşıyan tevil; terim olarak belirli sebeplerle ayetteki lafzın ilk anlamını almayıp, muhtemel manalarından birini tercih ederek, ayeti bağlamından koparmadan kitap ve sünnete uygun bir şekilde yorumlamak demektir. İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre ayetlerin zahirî manalarıyla amel edilmeli ve kuvvetli delil olmadıkça, zahirî manayı bırakıp tevile başvurulmamalıdır. Ancak anlam yönünden birbiriyle çelişir gibi görünen ayetler ve birden fazla ihtimal taşıdığı için anlaşılmasında güçlük bulunan lafızların açıklığa kavuşturulması gibi durumlarda tevil kaçınılmazdır.[11]

Matüridi, tefsirinin giriş kısmında şöyle der: "Müfessirler Cenab-ı Hakk'ın 'elhamdülillah' kelamı hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Bir kısmı 'Allah (cc) kendini övmüştür.' demiş, bir kısmı da 'Övülmesini emretmiştir.' şeklinde görüş beyan etmiştir. Burada 'Allah (cc) şu manayı değil, bu manayı kastetmiştir.' diyen kimse, sözü edilen cümleyi tefsir etmektedir. Tevil ise kişinin şöyle demesiyle oluşur: 'Buradaki hamt, Allah'a (cc) sena ve övgü manasına ihtimal taşıdığı gibi O'na şükretmeye yönelik bir emir konumunda da olabilir; neyi murat ettiğini ancak Allah'ın (cc) kendisi bilir. Sonuç olarak tefsir tek yönlüdür, tevil ise birden fazla manaya gelme ihtimali taşımaktadır."[12]

1

Tevil, lafzın muhtemel manalarından birisini tercih anlamı taşıdığı için kesinlik ifade etmez. Ancak tefsire konu olan naslarda tek anlam bulunduğu için kesinlik vardır.

2

Tevil, lafızlarda kastedilen mananın ötesine geçerek bâtını anlamları ortaya çıkarır ancak tefsir, lafzın sözlük anlamı çerçevesinde açıklamalar yapar.

3

Tevil çoğunlukla akla, tefsir ise rivayete dayanmaktadır. Ancak tevilin akla dayanması, yorumcunun nakilden tamamen bağımsız hareket edebileceği anlamına gelmemektedir.

Bilgi Görseli 1.1
Tevil ile tefsir arasındaki bazı farklar
(bk. Demirci, *Tefsir Tarihi*, 32)

Meal ve Tercüme

Tercüme, bir sözün başka bir dildeki karşılığının bulunarak o dile aktarılmasıdır. Farklı milletlere mensup olan ve Arapça bilmeyen Müslümanlara mümkün olduğunca Allah Teala'nın kelamını kendi dilleriyle anlatmak, Müslüman olmayanların Kur'an'ın sunduğu hakikatten ve rehberlikten nasiplenmesini sağlamak için Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmek zaruri kabul edilmiştir. Tercüme, bazen lafzın kelimesi kelimesine diğer dile aktarılması şeklinde olur. Ancak İslam âlimleri, Kur'an'ın bu şekilde lafzî tercümesinin yapılamayacağına dair büyük oranda fikir birliği hâlindedirler. Dolayısıyla Kur'an'ın başka bir dile aktarılmasında ayetlerdeki bazı ifadelerin açıklanması suretiyle yapılan tefsirî tercüme kullanılmıştır. Bu sebeple Kur'an için yapılan çevirilerde "tercüme" yerine "meal" kavramı tercih edilmiştir.[13]

Meal, bir sözü başka bir dile çevirirken verilen mananın o sözün anlamını tam olarak olmasa da yaklaşık olarak karşıladığını ifade etmektedir. Kur'an mealleri, söz konusu Kur'an-ı Kerim lafzının tam karşılığını yansıtma kudretinde değildir. Ayrıca mealler, mümkün ve muhtemel anlamların tamamını değil meali hazırlayan kişinin bu anlamlar içinden tercih ettiği bir manayı öne çıkarır. Bu sebeple mealler, Kur'an'ın kendisi olarak değerlendirilemez ve mealler arasında bazı farklılıkların bulunması kaçınılmaz olur.

Ayetlerde geçen bazı kelimelerin başka dillerde birebir karşılığı olmamasından dolayı yakın anlamlı kelimelerle ifade edilmesi, ayetlerdeki anlam zenginliği ve derinliği sebebiyle farklı manaların tercih edilebilmesi meallerdeki farklılığın sebeplerindendir. Meal yazan kimselerin sosyokültürel ortamları ile algılama ve ifade etme kabiliyetlerinin aynı olmaması da bu farklılıkta etkili olmuştur.[14]

TEFEKKÜR

Aşağıda Müminun suresinin 1-2. ayetleri ve farklı kaynaklardan alınan mealleri verilmiştir.

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۙ ١ اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۙ ٢

"Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında huşu içindedirler."

(Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/507)

"Müminler muhakkak felah bulmuştur (korktuklarından emin, umduklarına nail olmuşlardır). (Öyle müminler) ki onlar namazlarında huşuya riayetkârdırlar."

(Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, 2/615)

"Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir ki onlar, namazlarında derin bir saygı hâli yaşarlar."

(Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/9-10)

Bu mealler arasındaki ifade farklılıklarını tespit ederek bu durumun sebepleri hakkındaki görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tefsir kavramları ile ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 1

15 dk.

Amaç	*Tefsir ilminin temel kavramlarını bağlamına uygun kullanabilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

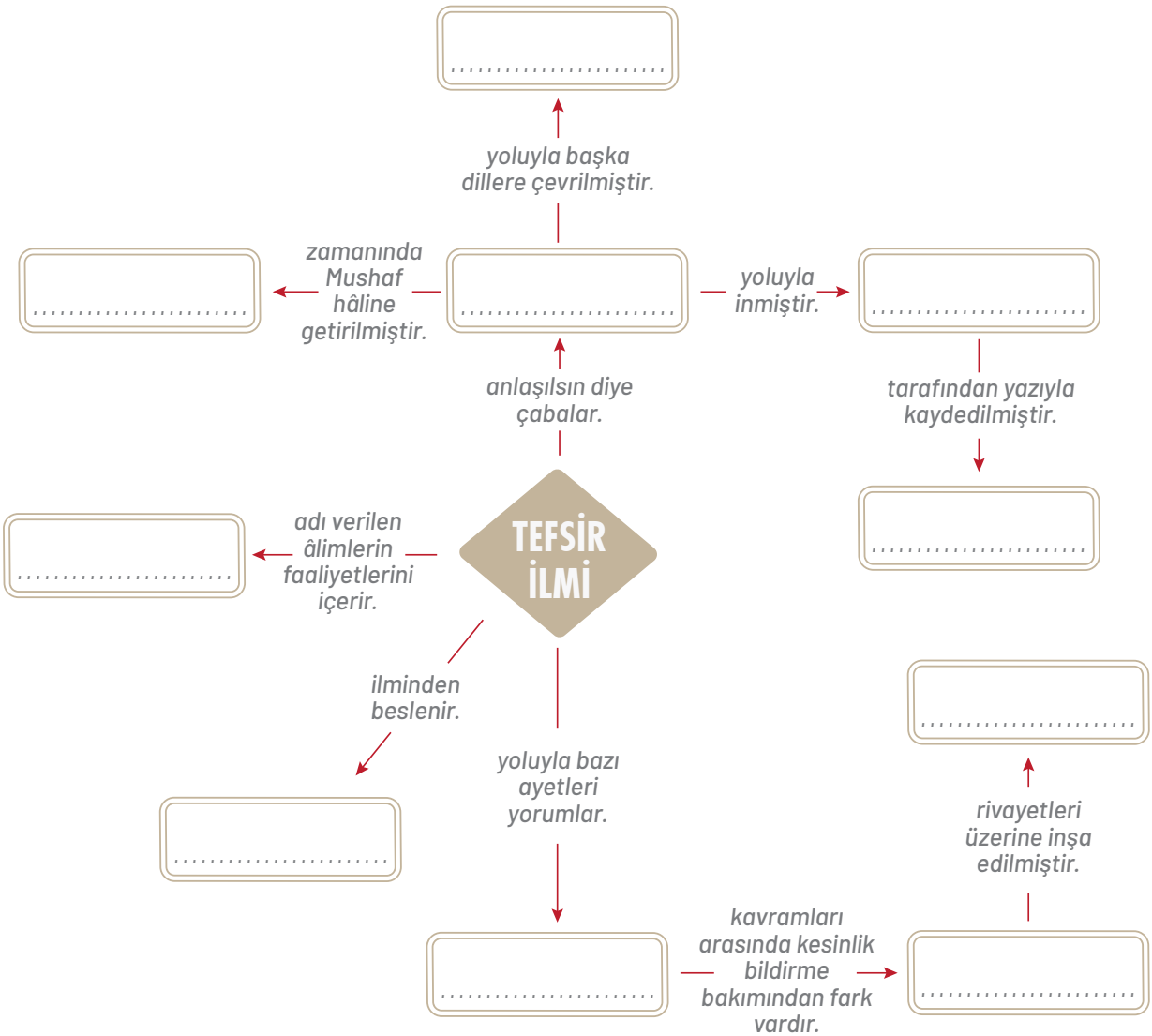
1. *Tefsir, tevil, meal ve tercüme kavramlarının tanımlarını gözden geçiriniz.*
2. *Bu kavramların birbiriyle ilişkisini belirleyiniz.*
3. *Bu kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklayınız.*
4. *Bu kavramların işlevi hakkında bir çıkarımda bulununuz.*
5. *Öğretmeninizin rehberliğinde iki kişilik gruplar oluşturarak çıkarımlarınızı grup arkadaşınızın çıkarımıyla karşılaştırınız.*
6. *Bir çıkarım üzerinde anlaşarak bunu sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Değerlendirme	Meal, tercüme, tevil ve tefsir kavramlarından her birinin Kur'an'ın doğru anlaşılması hususundaki önemini ortaya koyan bir köşe yazısı yazarak sınıf panosunda paylaşınız.

ARA DEĞERLENDİRME-1

Aşağıda verilen kavram haritasındaki boşlukları uygun şekilde doldurunuz.

Kur'an-ı Kerim	*meal*	*Hz. Ebu Bekir*	*vahiy kâtipleri*
müfessir	*tevil*	*tefsir*	
hadis	*sahabe ve tâbiin*	*vahiy*	

1.2. KUR'AN İLİMLERİ

"Ebu Leheb'in elleri kurusun! Kurudu zaten. Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı şeyler. O, alev alev yanan ateşe atılacak! Dedikodu yapıp söz taşıyan karısı da. Boynunda da ipten bükülmüş bir halat bulunacak."

(Tebbet suresi 1-5. ayetler)

Bu ayetlerin inişine sebep olan olaylar hakkında hatırladıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

ETKİNLİK - 2

15 dk.

Amaç	*Kur'an'ı doğru anlamada farklı ilimlerden yararlanmanın önemini sorgulayabilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Öğretmeninizin rehberliğinde iki gruba ayrılınız.*
2. *Grup arkadaşlarınızla aşağıdaki sorulara cevap arayınız.*
   - *Sizce Kur'an'ı anlamak için Arapça bilmek yeterli midir? Neden?*
   - *Kur'an'ı yorumlarken çeşitli ilim dallarından faydalanmak Kur'an'ı doğru anlamaya nasıl katkı sunabilir?*
3. *Sorulara cevap verirken nezaket kurallarına dikkat ediniz.*
4. *Ortaya konan bütün görüşleri grup arkadaşlarınızla gözden geçirerek benzer olanları birleştiriniz.*
5. *Grup içinde ortaya çıkan görüşleri listeleyiniz.*
6. *Grubunuzun görüşlerini diğer grupla paylaşınız.*

Değerlendirme	*Ortaya çıkan görüşlerden hareketle Kur'an'ı doğru anlamanın yolları hakkında bir çıkarımda bulunarak aşağıdaki boşluğa yazınız.* ....

Kur'an ilimleri tabiriyle Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik yardımcı ilimler kastedilmektedir. Bu ilimler Kur'an'ın dil ve üslubu, tarihi ve içeriği hakkında temel bilgileri ele alan muhtelif başlıkları ihtiva eder. Bu sebeple müfessirler, ayetleri açıklarken Kur'an ilimlerine müracaat etmişlerdir. Kur'an ilimleri olarak ifade edilen Mekkilik-Medenilik, esbabınüzul, muhkem-müteşabih gibi konuların her biri hakkında hicri ikinci ve üçüncü asırdan itibaren müstakil eserler kaleme alınmıştır.[15]

Kur'an'ın Lafzıyla İlgili Olan İlimler

Aksamülkur'an
Kur'an-ı Kerim'deki yeminlerden bahseden ilim.

Îcazülkur'an
Kur'an-ı Kerim'in gerek ifade ve üslubu gerekse muhtevası itibarıyla bir beşer tarafından ortaya konulamayacağını ele alan ilim.

Mecazülkur'an
Kur'an-ı Kerim'deki mecazi lafızların tefsirini konu alan ilim.

Garibülkur'an
Kur'an-ı Kerim'deki manası yaygın olarak bilinmeyen, anlaşılması güç kelimelerin (garib) tefsirini konu alan ilim.

Vücuh-Nezair
Kur'an-ı Kerim'de aynı kelimenin değişik anlamlara gelecek şekilde kullanılmasını (vücuh) yahut farklı kelimelerin aynı anlamı ifade etmesini (nezair) inceleyen ilim.

Müteşabihülkur'an
Manası bilinmeyen veya herhangi bir sebepten anlamlarında kapalılık bulunan ayetleri konu alan ilim.

Hurufımukattaa
Kur'an-ı Kerim'deki bazı surelerin başında yer alan harf kümelerini inceleyen ilim.

Müşkilülkur'an
Ayetler arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilafları inceleyen ilim.

Fezailülkur'an
Kur'an-ı Kerim'in gerek bir bütün olarak gerekse bazı bölümleri itibarıyla taşıdığı fazilet hakkındaki bilgileri ihtiva eden ilim.

Üslubülkur'an
Kur'an-ı Kerim'in kendine has anlatım biçimiyle muhataplarına hitap etmesini konu alan ilim.

Kur'an'ın Manasıyla İlgili Olan İlimler

Kısasulkur'an
Kur'an-ı Kerim'de tarihî kişilerle olaylara dair anlatımlardan bahseden ilim.

Esbabınüzul
Ayet veya surelerin iniş sebeplerini araştıran ilim.

Mekkilik-Medenilik
Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce ve sonra nazil olan sure ve ayetleri inceleyen ilim.

Münasebetülkur'an
Ayetler ve sureler arasındaki anlam ilişkisini inceleyen ilim.

Emsalülkur'an
Kur'an-ı Kerim'deki dolaylı ve deyimsel anlatımlardan bahseden ilim.

Nasih-Mensuh
Bir ayette ele alınan bir hükmün bir başka ayet tarafından yürürlükten kaldırılması (nesih) ile alakalı konuları inceleyen ilim.

Bilgi Görseli 1.2
Kur'an ilimleri
(bk. Demirci, *Tefsir Usûlü*, 133-210)

"Yemin olsun; güneşe ve kuşluğuna, ışığı onun ardından geldiğinde aya, onu (dünyayı) aydınlattığında gündüze, onu karanlıkla örttüğünde geceye, göğe ve onu kuran kudrete, yere ve onu yayıp döşeyene, nefse ve ona düzen verene, ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklere boğan da ziyan etmiştir."

(Şems suresi 1-10. ayetler)

Kur'an ilimleri, ihtiyaç ve problemler doğrultusunda özellikle Kur'an'ın lafız ve manasıyla ilgili ilimleri konu almıştır. Bu ilimler, zamanla daha detaylı hâle gelmiş; modern döneme kadar kendine has çeşitli aşamalardan geçmiştir. Kur'an ilimlerinin süreç boyunca şekil ve içerik olarak gelişmesi ve yeni ilim dallarının ortaya çıkması, bu ilimlerin değişime açık olduğunu göstermektedir.[16]

Aksamülkur'an

Kur'an-ı Kerim'de geçen yeminleri inceler. Kur'an'da çokça geçen yeminleri; tevhide, Kur'an ile peygamberlerin hak olduğuna ve ahirette cezanın gerçekleşeceğine dair yeminler olarak tasnif etmek mümkündür. Yeminlerden maksat; Allah Teala'nın varlığının delillerini ortaya koymak, peygamberlerini tekit ve teyit etmek, muhatapların dikkatini çekmek, yemin edilen varlığın kıymetini ve önemini göstermektir. Allah (cc), Kur'an'da çeşitli varlıklar üzerine yemin ettiği gibi bazı ayetlerde Hz. Peygamber'den de yemin etmesini istemiştir.[17]

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣﴾
عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤﴾

"Yâ-sîn. Hikmet dolu Kur'an'a ant olsun ki, sen kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin."[18] ayetlerine ant olsun denilerek yeminle başlanması, kâfirlerin Hz. Peygamber'in risaletine karşı çıkmaları ve bu inkârlarından ötürü büyük bir yanılgı içinde olmaları sebebiyledir. Bu duruma dikkat çekmek amacıyla ilk ayetlerde Kur'an üzerine yemin edilmiş ve onun hakim sıfatına vurgu yapılmıştır. Böylelikle "Kur'an, senin peygamberliğine bir delildir ve hikmet doludur." mesajı verilerek tebliğde bulunan kişinin ancak bir peygamber olduğu ortaya konmuştur. Çünkü bu hikmetli sözler bir insanın yeteneğinin çok üstündedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber de bunları başkasından öğrenmemiş, kendisi uydurmamıştır.[19]

Bilgi Görseli 1.3
Yasin suresine yeminle başlanmasının sebeplerine dair bazı görüşler
(bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, 26/251-252)

Kur'an-ı Kerim, açık ve net bir şekilde mucizedir. Bu yönüyle de Hz. Peygamber'in nübüvveti için bir delildir. Delilin yemin şeklinde gelmesi hâlinde insanlar ona kulak kesilir, kalpler onu içlerine sindirir. Böylece hem kulağa hem de kalbe hitap edilmiş olur.

Araplar, yalan yere yemin etmenin dünyayı harap edeceğine inandığı için yalan yere yemin etmekten çekinirler; böyle yapan kişiye bazı kötülüklerin dokunacağına inanırlardı. Ancak müşrikler, Hz. Peygamber'in zaman zaman yemin etmesine rağmen başına bir şey gelmediğini görüyor; bu sebeple ona itiraz etmekte zorlanıyorlardı.

Hz. Peygamber deliller getirdiği hâlde kâfirler "... Bu apaçık bir sihirdir." (Sebe suresi 43. ayet) diyerek, inkârlarında ısrarcı olunca geriye çare olarak yemin kalmıştır.

İcazülkur'an

Bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabını âciz bırakan şeye mucize denir. Benzerini getirme konusunda insanın âciz kaldığı Kur'an da bu bakımdan Hz. Peygamber'in en büyük mucizesidir. Kur'an-ı Kerim; içerdiği ilimler, gayba dair verdiği haberler, dil ve üslubu, nüzulü gibi pek çok yönden âciz bırakıcı (muciz) kabul edilmiştir.[20]

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ﴿٨٨﴾

"De ki: Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun bir benzerini ortaya koyamazlar."[21] ayeti, Kur'an'ın yüce değerini inkâr eden ve onun insan kelamı olduğunu iddia edenlere bir meydan okumadır. Bu ayet; söz ustası olan Arapların mana yüceliği, ifade ve üslup güzelliği, gaybdan haber verme özelliği bakımından Kur'an'ın bir benzerini oluşturmaktan âciz olduklarını ortaya koymaktadır.[22]

Müşrikler Hz. Peygamber'e gelerek "Bize getirdiğin hak bir şey midir? Onun dizilişinin Tevrat'a benzemediğini görüyoruz." deyince Allah Resulü'nün onlara cevabı "Vallahi bunun Allah katından olduğunu biliyorsunuz." şeklinde oldu. Bu kez onlar "Biz de senin getirdiğin gibi bir şey getirebiliriz." dediler. Bunun üzerine İsra suresinin 88. ayeti nazil oldu. Cinler ortaya çıksa ve insanlar da onlara yardım etse dahi Kur'an'ın bir benzerini asla yapamayacakları müşriklere hatırlatıldı.[23]

Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan (cc) geldiği konusunda şüphesi olanlara birçok ayette meydan okunmuştur. Nitekim onlardan Kur'an'a benzer bir kitap, onun surelerine benzeyen bir sure yahut ayetlerine benzer bir söz ortaya koymaları istenmiştir. Ancak inkârcılar bütün uğraşlarına rağmen bunu yapamamışlar, bir ayete benzer bir söz dahi söyleyememişlerdir. Böylece bu konuda âciz oldukları ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın daha baştan "Bir benzerini asla yapamayacaksınız." diyerek bunu haber vermesi de bir nevi onun îcazının ispatı niteliğindedir.[24]

"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya O'nun avucundadır, gökler de O'nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir."

(Zümer suresi 67. ayet)

Mecazülkur'an

Kelime ve terkibin gerçek anlamı dışında kullanılması demek olan mecaz, sanatlı bir anlatım şeklidir. Kur'an-ı Kerim'de kelimeler, hakiki manalarında da kullanıldıkları gibi bazen de mecazi manalarda kullanılmıştır. Kur'an'daki ifadelerin güzelliği, biraz da sözün edebî değerini ve tesir gücünü artıran mecazların kullanımından kaynaklanmaktadır.[25]

... وَكُلُوْا وَاشْرَبُوْا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ ۚ ... ﴿١٨٧﴾

"... Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun..."[26] ayetinde mecazın gücünden istifade edilen bir anlatım bulunmaktadır.

Sabah aydınlığının gece karanlığını yararak ortaya çıkması esnasında "beyaz iplik, siyah iplikten" yani giderek yayılan beyazlıkla gecenin uzayıp giden karanlığı birbirinden "ayırt edilinceye kadar yiyin ve için." buyrulmuştur.[27] Ayette mecazi bir anlatım kullanılmış; fecir vakti ufukta görülen aydınlıkla gecenin koyu karanlığı, siyah ve beyaz iki ipe benzetilmiştir.[28] Sahabilerden Adiy bin Hatim şöyle demiştir: "Bu ayet nazil olunca bir beyaz bir de siyah ip aldım ve onları yastığımın altına koydum. Bunlara bakıyordum ancak beyaz ve siyahı birbirinden ayırt edemiyordum. Sabah olunca Resulullah'a bu yaptığımı haber verdim. Allah Resulü güldü ve *'Yastığın gerçekten geniş ve uzunmuş! Siyah beyaz ipten kastedilen sadece gece ve gündüzdür.'* dedi."[29]

Kısasulkur'an

"İşte sana anlatmakta olduğumuz eski beldelerin haberleri böyle. Kiminin izleri hâlâ ayakta, kimi de biçilip yere serilmiş."
(Hud suresi 100. ayet)

Kur'an-ı Kerim'de kıssalar, ilahi mesajı muhataplarına ulaştırmada bir araç olarak kullanılmıştır. Kur'an; bu önemli hedefini gerçekleştirirken tarihî bilgiyi şahıs, zaman ve mekân unsurlarından mümkün olduğunca soyutlayarak etkileyici ve çarpıcı bir şekilde sunmuştur. Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaların bir kısmı peygamberlerin başından geçen olaylarla, bir kısmı da ibretlik hadiseler yaşayan fert veya gruplarla ilgilidir. Bu kıssalardan bazıları Kur'an'da bir defa geçerken bazıları ise birkaç defa tekrar etmektedir.

Kıssaların Hz. Peygamber'in risaletini ispatlamak, çeşitli sıkıntılara ve baskılara uğrayan müminleri teselli etmek, Ehlikitabın esasta bir olduğunu açıklamak, muhatapları düşündürerek ibret almaya sevk etmek gibi pek çok hikmeti bulunmaktadır.[30]

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ ؕ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ
هُدًى ۘ ﴿١٣﴾ وَّرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوَا مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَاۤ اِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هٰٓؤُلَاۤءِ
قَوْمُنَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً ؕ لَوْلَا يَاْتُوْنَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ ؕ
فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ؕ ﴿١٥﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوْهُمْ وَمَا
يَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوٗۤا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ
وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ اَمْرِكُمْ مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ
تَّزٰوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ
الشِّمَالِ وَهُمْ فِىْ فَجْوَةٍ مِّنْهُ ؕ ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ ؕ مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ
الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾ ۧ

"Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz. Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. Kalkıp da 'Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa ant olsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?' dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik. (İçlerinden biri şöyle dedi) 'Mademki onlardan ve Allah'tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o hâlde mağaraya çekilin ki Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.' (Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın mucizelerindendir. Allah kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın."[31]

Görsel 1.3
Ashabıkehf kıssasında bahsedilen mağaranın Mersin'in Tarsus ilçesinde bulunduğu ileri sürülmektedir.

Ayetlerde tevhit için mücadele eden ve Allah'ın (cc) yardımını uman birkaç gencin hikâyesi anlatılmaktadır *(Görsel 1.3)*. Bu gençlerin uzun seneler uyudukları mağarada geçen hikâyelerinin mucizevi tarafına vurgu yapılmaktadır. Bu kıssa, Allah'a (cc) ortak koşan müşriklerin yanılgılarını ortaya koymaya yönelik bir misal olarak verilmiştir.[32]

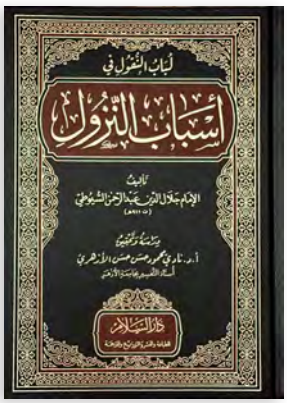
Ashabıkehf olarak isimlendirilen gençler, din ve vicdan hürriyetinin olmadığı bir toplumda yaşamışlardır. Putperest kavimlerine karşı çıkıp göklerin ve yerin Rabbinden başkasına ibadet etmeyeceklerini açıkça ifade eden bu gençler, ne yazık ki inançlarını yaşama imkânı bulamadılar. Bunun üzerine onlar, baskı ve zulümden kaçtılar. Köpeklerini de yanlarına alıp bir mağaraya sığındılar. Allah'ın (cc) kendilerine bir çıkış yolu göstereceğini ümit ederek dua ettiler. Yüce Allah da onların duasını kabul etti ve kendilerini uzun süre derin bir uykuya daldırdı.[33]

Kur'an-ı Kerim'in takip ettiği metot gereği diğer kıssalarda olduğu gibi Ashabıkehf kıssasında da gençlerin kaç kişi olduğu, ne zaman ve nerede yaşadıkları, kaç yıl uykuda kaldıkları gibi detaylardan ziyade üzerinde düşünülmesi ve ibret alınması gereken hususlara dikkat çekilmiştir. Bu kıssada iman-küfür mücadelesinin ilk insandan beri hep var olduğu, zulme rağmen batılın hakka galip gelemediği, iman edip inançlarının gereğini yerine getirenleri Allah'ın (cc) mutlaka başarıya ulaştırdığı ve Cenab-ı Hakk'ın insanları yeniden diriltmeye muktedir olduğu mesajları verilmektedir.[34]

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir ve size pek az bilgi verilmiştir."
(İsra suresi 85. ayet)

Esbabınüzul

Kur'an'ın bazı ayetleri belirli sebeplere bağlı olarak inmiştir. Bir hadise ya da Hz. Peygamber'e sorulan bir soru dolayısıyla bir ayet veya surenin inmesini ifade eden esbabınüzul konusu tefsir ilmi için önem arz eder *(Görsel 1.4)*. Zira bir ayetin ne zaman, nerede, hangi şartlarda ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek, ayetin ilahi maksada uygun şekilde yorumlanmasını sağlar. Ayrıca nüzul sebebini bilmek; fıkhi hükümlerin çıkarılması, ayetin ifade ettiği hükmün özel mi genel mi olduğunun anlaşılması, anlamdaki kapalılığın giderilmesi gibi hususlar bakımından da mühimdir.[35]

Görsel 1.4
Süyuti, Esbabü'n-Nüzul isimli eserinde 950 civarında ayetin nüzul sebebine yer vermiştir.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓا
اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا
وَّاَحْسَنُوا ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۚ ﴿٩٣﴾

"İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları, hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, iyi ve güzel davrananları sever."[36] Maide suresinin 90. ayeti ile şarap kesin olarak yasaklandıktan sonra sahabe, Hz. Peygamber'e daha önce şarap içmiş ve yasaktan önce ölmüş olanların durumunu sormuştu. Bunun üzerine de bu ayet nazil olmuştur. Ayette bir şeyi haram kılınmadan önce yemiş ve içmiş olanların bundan sorumlu tutulmayacağı ifade edilmektedir. Ancak ayetin nüzul sebebini bilmeyenler, zahirî manasına bakıp; şarap içmenin mübah olduğu fikrine kapılarak yanılgıya düşmüştür.[37]

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِ اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ۗ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

"Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir."[38] ayetinde sayin günah olmadığı belirtildiği için ilk bakışta sayin farz değil mübah olduğu zannedilmiştir. Ancak Hz. Aişe ayetin nüzul sebebine dayanarak bu düşüncede olanlara şöyle itiraz etmiştir: Sahabe, Safa ile Merve arasında koşmayı cahiliye âdeti olarak gördüğü için günah kabul ediyordu. Bunun üzerine Allah (cc) bu ayeti indirdi. Daha sonra Resulullah Safa ile Merve arasında say yapmanın gerekli olduğunu belirtti. Bu sebeple bunu kimse terk edemez.[39]

Mekkilik-Medenilik

Kur'an, Hz. Peygamber'e yirmi üç senelik bir süre içinde kısım kısım indirilmiştir. Bu sürenin on üç yılı Mekke'de; on yılı ise Medine'de geçtiği için Kur'an sureleri, Mekki ve Medeni olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mekki

ve Medeni sureler, üslup ve konu bakımından karşılaştırıldığında aralarında farklılıklar olduğu görülür *(Tablo 1.2)*. Mekki surelerin hacimleri kısa, fesahat ve belagat değeri yüksektir. Buyruklarda güçlü bir üslup ve sert bir hitap vardır. Medine'de inenlerde ise çoğunlukla yumuşak bir üslup ve sade bir anlatım mevcuttur. Sembolik ifadelere ve mecazlara daha az yer verilmiş, konular da çoğunlukla uzun ayetlerle ifade edilmiştir. Mekki surelerde genellikle tevhit ve akideye yönelik açıklamalar yer alırken Medine'de inen surelerde ise ibadetten, muamelattan ve toplumsal ilişkilerden bahsedilir.[40]

Tablo 1.2: *Mekki ve Medeni Surelerin Ayırıcı Niteliklerinden Bazıları*

Mekki Sureler	Medeni Sureler
İçinde secde ayeti bulunması	Cihatla ilgili hüküm ve açıklamaların bulunması
Ayetlerinde "kella" (hayır!) edatı bulunması	Ceza ve miras hukukuyla ilgili konuları içermesi
Geçmiş kavimlerin kıssalarının yer alması (Bakara suresi hariç)	Muhtevasında münafıklardan bahsedilmesi (Ankebut suresi hariç)

اَلْهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ ۙ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ؕ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ﴿٣﴾
ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ؕ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُوْنَ عِلْمَ الْيَقِيْنِ ؕ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ
الْجَحِيْمَ ۙ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِيْنِ ۙ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ
النَّعِيْمِ ﴿٨﴾

"Çoklukla övünme yarışı sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı. Hayır! Yakında anlayacaksınız. Hayır hayır! Elbette yakında anlayacaksınız. Yemin olsun, cehennemi mutlaka göreceksiniz! Sonra kuşkusuz onu gözünüzle ayan beyan göreceksiniz. Nihayet o gün nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz."[41] Mekke'de nazil olan bu ayetlerde öldükten sonra dirilme, ceza, kıyamet ve cehennem azabına yönelik ifadeler yer almaktadır.[42]

Kur'an ilimleriyle ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ
كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ
لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ؕ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
لِّمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٧٧﴾

ZEYİL

Kur'an ilimleri, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına yardımcı olmanın yanı sıra İslam davetinin geçirdiği merhaleleri ve bu uğurda yapılan fedakârlıkları da belgeler niteliktedir. Bu ilimler aynı zamanda birbiriyle derin bir irtibat içerisindedir. Nitekim nasihi mensuhtan ayırt etme hususunda Mekki-Medeni ilmine müracaat edilmektedir. Esbabınüzul ilmi ise ayetin Mekki mi yoksa Medeni mi olduğunun tespit edilmesi bakımından önemlidir. Zira esbabınüzulle ilgili rivayetler, onların iniş dönemlerine dair işaretler içermektedir.

(bk. Demirel, "Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî", 39-40)

"Kendilerine 'Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin.' denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınınca bir de gördün ki içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da 'Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?' diyorlar. Onlara de ki: Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez."[43] Medine'de nazil olan bu ayet, namaz ve zekâtın farz kılındığı ama henüz savaşa izin verilmediği bir zamanda Müslüman olan ve savaşmanın farz kılınmasını istediği hâlde bu emir gelince savaşmaktan kaçınan sahabiler hakkında inmiştir. Ayette dünya hayatının geçici olduğu, bu sebeple onu tercih etmenin isabetli olmadığı, müminler için ahiretin daha hayırlı olduğu, Allah (cc) yolunda savaşarak ahireti tercih etmek gerektiği ifade edilmiştir.[44]

ETKİNLİK - 3

15 dk.

Amaç	*Kur'an ilimlerinin birbiriyle ilişkisini değerlendirebilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Öğretmeninizin rehberliğinde sınıfı eşit gruplara ayırınız.*
2. *Grup içinde görev dağılımı yapınız.*
3. *Grup olarak Kur'an ilimlerinin hangi konuları ele aldığını belirleyiniz.*
4. *Konu, alan ve amaç bakımından Kur'an ilimleri arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.*
5. *Kur'an ilimleri arasındaki ilişkinin sonuçlarına odaklanarak çıkarımda bulununuz.*
6. *Ulaştığınız çıkarımları diğer gruplarla paylaşınız.*

Değerlendirme	*Aşağıdaki çıkış kartına edindiğiniz bilgilerden hareketle Kur'an ilimlerinin tefsir ilmi açısından önemiyle ilgili doğru bilgiler içeren kısa ve etkileyici bir cümle yazınız.*

ARA DEĞERLENDİRME-2

Aşağıdaki meal ve açıklamaları okuyup soruları buna göre cevaplayınız.

"Yemin olsun incire ve zeytine,
Sina Dağı'na ve şu güvenli beldeye!
Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar başka, onlar için kesintisiz bir ödül vardır. Artık bu kanıtlardan sonra (Ey insan!) sana dini inkâr ettiren şey nedir? Allah hüküm verenlerin en adili değil midir?"

(Tin suresi 1-8. ayetler)

- Mekke Dönemi'nde inmiştir.
- 8 ayettir.
- Surede dört önemli varlık üzerine yemin edilerek insanın değeri vurgulanmıştır.
- Bir görüşe göre üzerine yemin edilen incir ile zeytin, mecaz olarak Filistin ve Suriye'yi simgelemektedir.
- Surede iman edip iyi işler yapanlar övülmüş, hesap ve cezayı yalan sayanlar kınanmış, hüküm verenlerin en üstününün Allah (cc) olduğu bildirilmiştir.

"Sana ganimetleri soruyorlar.
Ganimetlerin Allah'a ve resulüne ait olduğunu söyle! O hâlde siz gerçekten müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin.
Müminler o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda bu onların imanını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirler. Namazlarını özenle kılarlar, kendilerine verdiğimiz şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcarlar."

(Enfal suresi 1-3. ayetler)

- Medine Dönemi'nde Bedir Savaşı'ndan sonra nazil olmuştur.
- 75 ayettir.
- Sure ismini "savaş ganimetleri" anlamına gelen enfal kelimesinden almıştır.
- Bedir Savaşı'nda elde edilen ganimetlerin bölüşülmesiyle ilgili yaşanan birtakım tartışmalar sebebiyle surenin ilk ayetleri nazil olmuştur.
- Surede savaş ganimetlerinin kimlere, nasıl pay edileceği üzerinde durulmuştur.
- Gerçek müminin sahip olması gereken nitelikler vurgulanmıştır.

1. Bu surelerde Mekkilik ya da Medenilik özelliklerinden hangileri bulunmaktadır?

.....

.....

.....

2. Bu ayetlerin tefsirinde başvurulabilecek Kur'an ilimleri hangileridir?

.....

.....

.....

1.3. TEFSİR İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında sahabe sizce neden önemli bir role sahiptir?

TEFEKKÜR

Hadis ve fıkıh ilimlerinin teşekkül sürecine dair bilgilerinizden hareketle tefsir ilminin geçirdiği süreç hakkındaki görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an'ı sure ve ayet sırasına göre baştan sona tefsir eden müfessirler, çalışmalarını oluştururken belirli temel kaynaklardan yararlanmışlardır. Bu kaynaklar; konuyla ilgili diğer ayetler, hadisler, sahabenin konuyla ilgili açıklamaları ile tâbiin âlimlerinin sözleridir. Ayrıca müfessirler; sarf, nahiv, belagat gibi dil bilimlerinin yanı sıra, kelimelerin tahlilinde Kur'an kıraatlerinden ve Arap şiirinden yararlanmıştır.[45]

ZEYİL

Kur'an'ın yine Kur'an ile tefsir edilmesini teorik düzeyde ele alan ilk isimlerden biri İbni Teymiyye'dir. Metodun sistematik biçimde ele alınıp zikredilmesinde onun yanı sıra İbni Kesir, Zerkeşi, Süyuti gibi klasik dönem âlimleri ile Zürkani gibi çağdaş döneme mensup âlimlerin de önemli katkıları bulunmaktadır.

(bk. Reyhanlıoğlu, *Rivayet Tefsirleri Tasnifi ve Pratikteki Sorunları*, 58)

Tefsirde ilk ve asli kaynağın bizzat Kur'an-ı Kerim'in kendisi olduğu hususunda müfessirlerin çoğunluğu ittifak etmiştir. Bazı ayetlerde karşılaşılan anlam kapalılıkları, Kur'an'ın kendi iç tutarlılığı esas alınarak yine başka ayetler veya ayet grupları aracılığıyla açıklığa kavuşturulur. Kur'an'da bu duruma şöyle işaret edilir: **"Onlar ne zaman bir talep ileri sürseler biz sana mutlaka kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı bildiririz."**[46] Bu bağlamda örtük (müphem) bir lafızdan kaynaklanan belirsizliğin giderilmesi yahut kapalı (mücmel) bir ifadenin açıklanması doğrudan Kur'an ayetleri üzerinden gerçekleştirilir. Böylece anlam, metnin kendi bağlamı içinde temellendirilmiş olur.[47]

Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber'in bazı ayetleri tefsir ettiği ile ilgili genel bir kabul vardır. Bu sebeple tefsir tarihi, ilk müfessir kabul edilen Hz. Peygamber'le başlatılmaktadır. Bu dönemdeki tefsir faaliyetleri, vahyin anlaşılması ve hayata aktarılması amacını taşımaktadır. Hz. Peygamber, öncelikle Kur'an'daki mücmel ve gayba dair ayetleri açıklığa kavuşturarak ilahi muradı açıklamıştır.[48] Nitekim Allah (cc), insanların anlamakta güçlük çekecekleri ayetleri açıklama görevini elçisine verdiğini şöyle bildirmiştir: **"Sana kitabı özellikle ayrılığa düştükleri konuda onları aydınlatman için ve inanan bir topluluğa rehber ve rahmet olsun diye indirdik."**[49] Bu sebeple Hz. Peygamber'in tebliğ ve tebyin görevi gereğince tefsir alanına dair yaptığı açıklamalar, müfessirler tarafından bağlayıcı rivayetler olarak kabul edilmiştir. Tefsir ilminin başlangıcının Hz. Peygamber'e dayanması da bu durumun doğal bir sonucudur. Hz. Peygamber, sahabenin Kur'an'ı doğru

biçimde anlaması için kimi zaman bazı kavramları izah ederek kimi zaman da tutum ve davranışlarıyla ilahi kelamın anlamını somutlaştırarak onlara rehberlik etmiştir.[50]

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

"İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır."[51] ayeti nazil olup sahabeye okunduğunda bu ifade onlara ağır gelmiş ve "Aramızda nefsine zulmetmeyen kim var ki?" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber *"Bu sizin sandığınız gibi değildir; buradaki zulüm, Lokman'ın oğluna söylediği zulümdür."*[52] buyurmuş ve ardından **"... Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma, çünkü şirk büyük bir zulümdür."**[53] ayetini okumuştur. Böylece Hz. Peygamber, ayette geçen "zulüm" kavramının "şirk" anlamına geldiğini başka bir ayetle açıklamıştır.

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

"Hayır! Gerçek şu ki yapıp ettikleri kalplerini paslandırmıştır."[54] ayetini Hz. Peygamber şöyle açıklamıştır: *"Kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer tövbe edip vazgeçer, af dilerse kalbi yine parlar. Ama döner tekrar yaparsa o leke büyür, nihayet bütün kalbini kaplar. İşte Yüce Allah'ın ayette bildirdiği pas budur."*[55]

Sahabe Dönemi

Peygamber Efendimiz hayattayken sistematik bir tefsir faaliyetine ihtiyaç duyulmamıştı. Ancak Allah Resulü'nün vefatının ardından gerçekleşen Kur'an-ı Kerim'in Mushaf hâline getirilmesi ve çoğaltılmasına yönelik gelişmeler, sistematik tefsir faaliyetleri için zemin oluşturmuştur[56] *(Görsel 1.5)*. Bunun ilk kuşağı sayılan sahabiler, Kur'an'ın nüzul sürecine doğrudan şahitlik etmeleri; vahyin indiği toplumsal bağlamı yakından tanımaları ve Arap diline hâkimiyetleri sebebiyle Kur'an'ı en isabetli biçimde anlayan nesil olarak kabul edilmiştir. Bu durum, Müslümanlar için Kur'an-ı Kerim'i anlama konusunda onları ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır. Genel görüşe göre sahabenin tefsiri merfu haber hükmünde olduğu için sahabe tefsiri, tefsir ilminin sahih kaynakları arasında sayılmıştır.[57]

Görsel 1.5
Hz. Osman'a nispet edilen Mushaf'tan bir sayfa

Sahabe Dönemi tefsir faaliyetleri, Hz. Osman'ın şehadetiyle başlayan fitne sürecinin ardından meydana gelen sosyal ve siyasi olaylardan derin biçimde etkilenmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan siyasi ve itikadi gruplar, kendi tutum ve iddialarını meşrulaştırma amacıyla ayetleri kendi amaçlarına uygun olarak yorumlama eğilimi göstermiştir.

Öte yandan fetihlerle İslam coğrafyasının genişlemesi ve Arap olmayan toplulukların İslam'a girişi, tefsir faaliyetlerini hızlandırmıştır. Yeni Müslümanların Kur'an'ı anlama ve dini öğrenme ihtiyacı, sahabeyi ayetleri açıklamaya sevk etmiştir.[58] Sahabe, tefsir edilecek ayetleri ya doğrudan Hz. Peygamber'den işittiklerine dayanarak ya da kendi içtihatlarıyla açıklamışlardır. İzaha ihtiyacı olan ayetleri, nüzul sebeplerini dikkate alarak açıklığa kavuşturmuşlardır.[59]

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ۝١ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ۝٢ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ۝٣
فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًا ۝٤ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ۝٥

"Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere ant olsun ki size vadedilen şey kesinlikle doğrudur."[60] Hz. Ömer bu ayetlerde geçen **"savurdukça savuranlara"** ifadesini rüzgâr, **"yükü taşıyanlara"** ifadesini bulutlar, **"kolaylıkla akıp gidenlere"** ifadesini gemiler, **"işleri taksim edenlere"** ifadesini ise melekler olarak tefsir etmiştir. Hz. Ömer "Eğer Hz. Peygamber'in böyle tefsir ettiğini işitmeseydim bunları söylemezdim."[61] diyerek söz konusu yorumlarının doğrudan Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayete dayandığını özellikle vurgulamıştır.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤

"Elbiseni tertemiz tut."[62] İbni Abbas (ra) ayetteki bu ifadenin Arap dilinde bir deyim olduğunu belirtmiş, şiirden örnek vererek bu ifadeyi "günah ve kötülükten arınmak" şeklinde tefsir etmiştir. Zira Araplar "siyâbeke tahhir" şeklindeki kullanımı sadece maddi temizlik için değil günahtan arınmak anlamında da kullanmışlardır.[63]

Bilgi Görseli 1.4
Tefsir sahasında şöhret kazanan sahabiler ve öne çıkan özellikleri
(bk. Turgay, "Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri", 35–57)

Ali bin Ebu Talib
Kur'an'ın nüzul sebeplerine vâkıf olması sebebiyle sahabe tefsirinin önde gelen isimlerinden biridir.

Abdullah bin Mesud
Irak (Kufe) tefsir ekolünün kurucusu kabul edilir. Kur'an ayetlerinin nüzul sebebi hakkında derin bilgiye sahiptir.

Übey bin Kab
Medine merkezli sahabe tefsir geleneğinin önde gelen temsilcilerinden kabul edilmiştir.

Abdullah bin Abbas
Mekke tefsir ekolünün kurucusu olup "Tercümanülkur'an" ünvanıyla tanınır. Tefsir ile ilgili görüş ve yorumları en çok nakledilen kişidir.

Ebu Musa Eşari
Basra'da teşekkül eden tefsir faaliyetlerinin önde gelen temsilcileri arasında yer almaktadır.

Zeyd bin Sabit
Tefsir ilminin gelişmesinde emeği olan seçkin sahabilerdendir.

TEFEKKÜR

Sahabe nesli içinde Kur'an ilimleri ve tefsir alanında en yetkin isimlerden biridir. Hicretten yaklaşık üç yıl önce Mekke'de doğan İbni Abbas (ra), doğumunun hemen ardından Hz. Peygamber'e götürülerek onun duasına mazhar olmuştur. İlme olan yoğun ilgisi ve güçlü hafızasıyla kısa sürede temayüz etmiştir. Hz. Peygamber'in fiil ve sözlerini öğrenmeye özel gayret gösteren İbni Abbas (ra), başta Hz. Ömer ve Hz. Ali olmak üzere sahabenin önde gelenlerinden istifade etmiştir. Hz. Ömer'in onu ilim meclislerine dâhil etmesi, İbni Abbas'ın (ra) Kur'an anlayışına duyulan güvenin açık bir göstergesidir. Tefsir alanında ondan nakledilen rivayetler, erken dönem tefsir geleneğinin ana omurgasını oluşturur. Mekke tefsir ekolünün kurucusu kabul edilen İbni Abbas (ra), Kur'an'ı Kur'an'la açıklamayı; Hz. Peygamber'den gelen rivayetleri esas almayı ve yorumda aşırılıktan kaçınmayı temel ilke edinmiştir. Onun tefsir anlayışı, sahabe dönemi tefsir geleneğinin en güçlü temsilini oluşturmuştur. Abdullah bin Abbas yetmiş yaşlarında iken Taif'te vefat etmiştir.

(bk. Çakan - Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", 1/76-79)

Abdullah bin Abbas'ın hayat hikâyesinden hareketle onu tefsir alanında öne çıkaran unsurları yorumlayınız.

Tâbiin Dönemi

Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemleri'nde ağırlıklı olarak sözlü biçimde sürdürülen tefsir faaliyeti, tâbiin devrinde yeni bir safhaya girmiştir. Bu süreçte müfessirler, sahabeden daha çok dinleme (sema) yöntemiyle aldıkları tefsir malzemesini nakletmişlerdir *(Görsel 1.6)*. Sahih bir rivayetin bulunmadığı hususlarda da içtihat ve rey ile açıklamalara yönelmişlerdir. İçtihadın giderek yaygınlık kazanması, tefsirde farklı yorumların ortaya çıkmasına ve doğal olarak görüş ayrılıklarının derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Tâbiin müfessirleri, ayetleri açıklarken yalnızca kişisel değerlendirmelerle yetinmemiş, içinde yaşadıkları toplumun düşünce dünyasını ve kendi dönemlerinin kültürel kabullerini de tefsire yansıtmışlardır. Bu durum, tâbiinden aktarılan rivayetlerin ilmî değeri; güvenilirliği ve bağlayıcılığı konusunda İslam âlimleri arasında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tâbiinin naklettiği bilgilerin önemli bir kısmının sahabeye dayanması ve böylece vahyin nüzul dönemine yakın bir kaynaktan beslenmesi gerekçesiyle âlimlerin çoğunluğu, bu rivayetlerin tefsirde kullanılmasını savunmuştur. Buna karşılık azınlıkta kalan bazı âlimler, tâbiinin nüzul ortamına doğrudan şahit olmayışını ve içtihatlarında hata yapma ihtimalini gerekçe göstererek bu tür nakillere ihtiyatla yaklaşmışlardır.[64]

Görsel 1.6
Tefsirle ilgili rivayetlerin toplanmasında sözlü nakillerin önemli bir yeri olmuştur (Temsilî).

... وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا ... ٩٧

"... Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."[65] ayetinde geçen ve haccın şartını belirleyen "gitmeye gücü yetme" lafzını Said bin Cübeyr "azık ve binek sahibi olmak" şeklinde açıklamıştır.[66]

رَبَّنَآ اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا ... ١٩٣

"Rabbimiz! Doğrusu biz 'Rabbinize inanın!' diyerek imana çağıran bir davetçiyi işitip iman ettik..."[67] Muhammed bin Kab bu ayette geçen davetçi kavramı ile kastedilenin Kur'an-ı Kerim olduğunu çünkü bütün müminlerin Hz. Peygamberle karşılaşmadığını buna karşın Kur'an'ı işittiklerini söylemiştir.[68]

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ... ٨

"Ey iman edenler! Allah'a nasuh tövbesi ile tövbe edin..."[69] ayetinde geçen nasuh tövbesi lafzı Hasan Basri'ye sorulduğunda o, bunu şöyle açıklamıştır: "Kalple pişmanlık duymak, dille istiğfar etmek, organlarla günahı terk etmek ve bir daha dönmemeye kesin olarak niyet etmektir."[70]

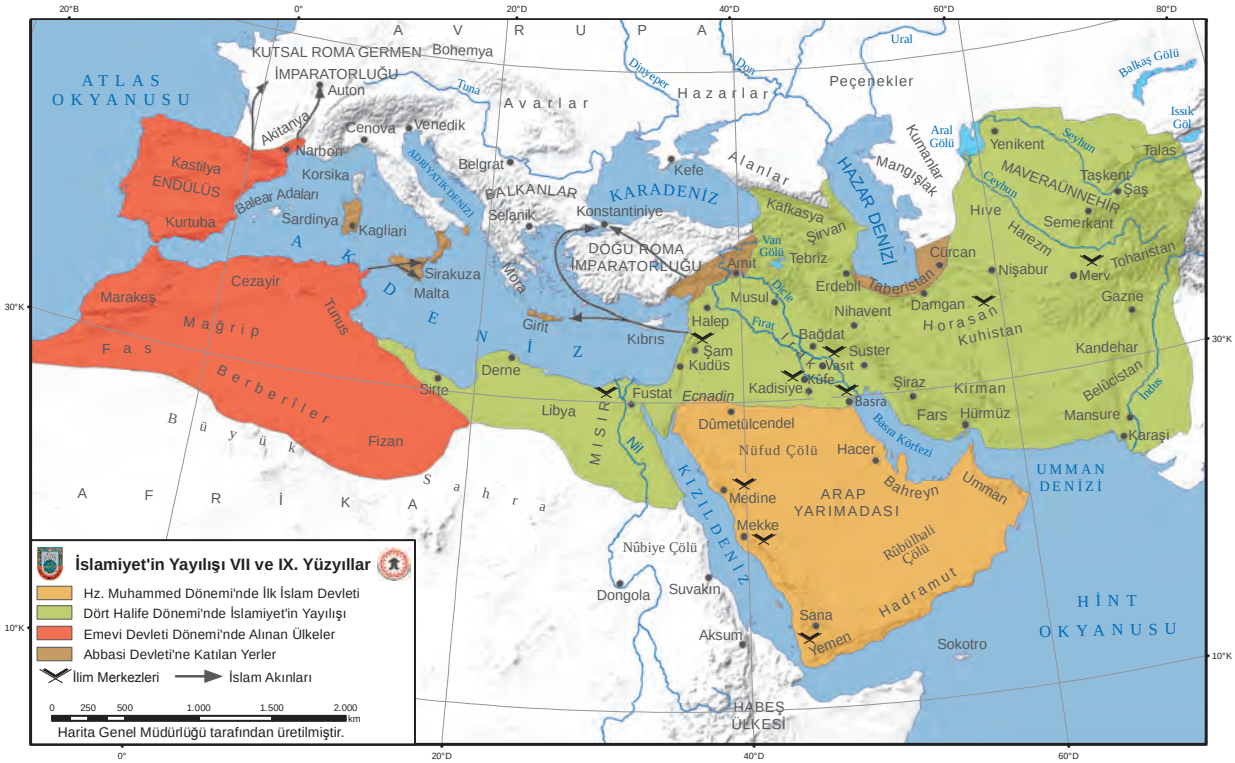
Bilgi Görseli 1.5
Tâbiin Dönemi'ndeki meşhur bazı müfessirler ve öne çıkan özellikleri
(bk. Turgay, "Tabiunun/ Tabiilerin Tefsir İlmindeki Yeri", 93–113)

Mekke Tefsir Ekolü	Medine Tefsir Ekolü	Irak Tefsir Ekolü
Mücahid bin Cebr İbni Abbas'tan (ra) aldığı tefsiri yazıya geçirmiştir. Kendisine nispet edilen tefsir, öğrencileri tarafından derlenmiştir.	**Muhammed bin Kab** Özellikle esbabınüzul ve kısasulkur'ana dair rivayetleriyle tanınmıştır. Görüşleri birçok müfessir tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.	**Alkame bin Kays** Abdullah bin Mesud'un en seçkin talebelerindendir. Kufe tefsir ekolünün oluşumunda önemli bir yeri vardır.
Said bin Cübeyr İbni Abbas'ın (ra) önde gelen talebelerindendir. Halife Abdülmelik'in isteğiyle bir tefsir yazmış ancak eser günümüze ulaşmamıştır.	**Zeyd bin Eslem** Mescid-i Nebevi'de yürüttüğü ders halkasıyla güçlü bir ilim çevresi oluşturmuştur. Çeşitli tefsir kaynaklarında kendisinden birçok nakil yapılmıştır.	**Hasan Basri** Tâbiin müfessirlerinin önde gelenlerindendir. İbni Abbas (ra), Ebu Musa Eşari, Enes bin Malik gibi sahabilerden istifade etmiştir.

Tedvin Dönemi ve Sonrası

Tefsir faaliyetleri, İslam'ın ortaya çıkışıyla başlamış olmakla birlikte ilk dönemlerde müstakil bir ilim dalı kimliği kazanmamıştı. Bu safhada tefsir, büyük ölçüde sözlü aktarıma dayanan rivayet merkezli ve dağınık bir nitelik taşımaktaydı. Fetihlerden sonra bazı sahabilerin Kufe, Basra, Şam ve Mısır'a yerleşmesiyle bu şehirler kısa sürede tıpkı Mekke, Medine gibi birer ilim merkezine dönüşmüştür *(Harita 1.1)*. Burada yetişen tâbiin nesli; hadislerin yanı sıra sahabeden aldığı rivayetleri de toplamaya başlamış, bu hadis ve rivayetleri sınırlı ölçüde de olsa yazıya geçirmiştir. Tebeuttâbiin Dönemi'nde başlayan süreç, ilerleyen asırlarda tefsirin sistemli bir ilim dalı hâline gelmesini sağlamıştır.[71]

Sahabe ve Tâbiin Dönemleri'ndeki hadis aktarımı ile Orta Çağ'da Endülüs, Hicaz, Horasan, Maveraünnehir gibi medeniyet havzalarında gerçekleşen bilgi aktarımı arasındaki benzerlikleri belirleyiniz.

Harita 1.1
İslam'ın yayılışı ve bazı ilim merkezleri

İslam coğrafyasının Arap Yarımadası'nın dışına taşması, farklı kültürlerle temasın artması ve ayetlerle ilgili farklı yorumların çoğalması tefsir rivayetlerinin derlenip düzenlenmesini gerekli kılmıştır.[72] Tedvin Dönemi olarak adlandırılan tebeuttâbiin devrinde tefsire dair rivayetler, hadis mecmuaları ve rivayetleri konularına göre sıralayan eserler içerisinde müstakil bablar altında yer almaya başlamış ve zamanla bağımsız bir alan kazanmıştır. Bu dönemin ayırt edici yönü, ayetlerin çoğunlukla sahabe ve tâbiin rivayetleri çerçevesinde açıklanması ve nakilde senedin esas alınmasıdır. Ali bin Ebu Talha'nın Abdullah bin Abbas'tan naklettiği rivayetleri ihtiva eden sahifesi, tefsirin yazılı hâle gelişinin erken örneklerinden biri olarak kabul edilmiş ve sonraki müfessirler tarafından yoğun biçimde kullanılmıştır.[73] Bu dönemde Kelbi, İbni Cüreyc, Yahya bin Sellam gibi isimler de kendilerine kadar ulaşan tefsir rivayetlerini derlemiş ve bunlara kendi yorumlarını eklemişlerdir.[74] Bu müfessirlerden biri olan Mukatil bin Süleyman, Kur'an'ın tamamını sure tertibiyle başından sonuna kadar tefsir eden ilk müfessir olarak kabul edilmektedir.[75]

Hicri ikinci asırdan itibaren tefsir, hadis kitaplarının bir bölümü olmaktan çıkarak kapsamlı ve müstakil eserler hâlinde kaleme alınmaya başlanmıştır. Tedvin Dönemi'nde atılan bu temeller, tefsirin ilmî bir disiplin olarak teşekkülünde belirleyici olmuş; bu dönemde oluşan zengin rivayet mirası, sonraki müfessirler için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir.[76]

Hicri ikinci asırda Kur'an-ı Kerim'deki garip lafızların açıklanmasına ve dil bilimsel (filolojik) temelli tefsire yönelik ilk yazılı ürünler ortaya çıkmıştır.[77] Hicri üçüncü asrın sonlarına gelindiğinde Taberi ile tefsirde yeni bir döneme girilmiştir. Kur'an tefsirinin gelişimini sürdürdüğü hicri dördüncü asırda Matüridi ve Zeccac; beşinci asırda ise Salebi, Vahidi, Maverdi, Begavi gibi müfessirler tefsir literatürüne önemli eserler kazandırmışlardır. Aynı dönemde Sülemi ve Kuşeyri ile tasavvufi tefsir anlayışı, sistematik bir kimlik kazanmıştır.[78]

الٓمٓصٓ ۝١

"Elif-lâm-mîm-sâd."[79] İmam Matüridi, bu hurufımukattaanın mahiyetine dair ihtimalleri değerlendirerek bunların ilahi hitapla ilişkisi üzerinde durur. Ona göre bu hurufımukattaanın hitap bildiren bir ifade olması ihtimali vardır. Allah (cc) peygamberlerine sadece onların anlayabileceği bir hitapta bulunmaktadır. Bu durum tıpkı krallar ve yakın adamları arasında sadece onların anlayabileceği birtakım işaretlerin bulunmasına benzer. Sözünü ettiğimiz bu hâl, halk arasında bilinen bir durumdur. Hurufımukattaanın Allah'tan (cc) elçilerine yönelik bir hitap ifadesi olduğunu düşünen İmam Matüridi'ye göre Allah (cc), mukattaa harfleriyle peygamberlerine hitap etmektedir çünkü peygamberler, Allah'ın (cc) seçilmiş kullarıdır ve onlar başkalarının anlayamadıkları şeyleri anlarlar.[80]

Kur'an'ın icaz özelliklerini bütüncül bir şekilde ortaya koyan Zemahşeri, belagat ve dil merkezli eserini hicri altıncı asırda vermiştir. Hicri sekizinci asra kadar Fahreddin Razi, Nesefi, Kurtubi, Beydavi gibi müfessirlerle klasik tefsir geleneği zirveye ulaşmıştır.[81]

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ
كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝٦٦ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ
إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ۝٦٧

"Lütfuna nail olasınız diye denizde gemileri sizin için yüzdüren Rabbinizdir. Doğrusu O size çok merhametlidir. Denizde bir tehlikeyle yüz yüze geldiğinizde Allah'tan başka bütün yardıma çağırdıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında ise yüz çevirirsiniz. İnsanoğlu çok nankördür!"[82] ayetinin tefsirinde Zemahşeri, bazı kelimelerin sözlük anlamlarına temas ederek ayetin psikolojik ve itikadi boyutunu şu şekilde izah eder: يُزْجِي "Hareket ettirir, seyir ettirir." anlamındadır. الضُّرُّ boğulma korkusudur. **"... Allah'tan başka bütün yardıma çağırdıklarınız kaybolup gider..."**[83] Başınıza gelen hadiselerde kendilerine yalvardıklarınızın tamamı aklınızdan, fikrinizden çıkıp gider sadece Allah (cc) kalır ve siz O'ndan başkasını hatırlamazsınız.

Böyle bir vakitte O'ndan başkasına dua etmez, O'ndan başkasının rahmetini ümit etmezsiniz. O'ndan başkasının size yardım etmeye kudretinin yeteceğini aklınıza bile getirmezsiniz ya da O'ndan başka dua ettiklerinizden hiçbiri sizi kurtaramaz.[84]

Tefsir tarihinde klasik dönemi şerh ve haşiyeler dönemi takip etmiştir. Bu dönemin temel özelliği, önceki tefsirleri esas alarak onları kısaltma; derleme ve açıklama yoluyla yeniden ele almaktır. Bu çerçevede özellikle Zemahşeri, Beyzavi ve Nesefi üzerine yoğunlaşan çalışmalar öne çıkmıştır.[85]

On iki ve on üçüncü asırlar tecdit dönemi olarak kabul edilmiştir. Modernleşmeyle başlayan ve günümüze kadar uzanan süreç ise çağdaş dönem olarak nitelendirilmiştir. Bu yeni dönemde tefsir çalışmaları; ıslah düşüncesi, toplumsal problemler ve çağdaş meseleler ekseninde yeniden ele alınmıştır. Muhammed Abduh ve Reşid Rıza ile başlayan bu yaklaşım; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Seyyid Kutub, Tabatabai gibi müfessirlerle devam etmiştir. Günümüzde ise bu süreç, akademik çalışmalar aracılığıyla klasik tefsir mirasının çağdaş yöntemler ve disiplinler ışığında yeniden ele alınması şeklinde devam etmektedir.[86]

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝٣

"Anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar."[87] ayetinin mealinde "anlamsız ve yararsız" diye çevrilen اَللَّغْوُ kelimesi, sözlükte "Boş ve manasız söz ve davranış." anlamına gelir. Taberi'nin belirttiğine göre bu kelime, burada Allah'ın (cc) kullarında görmek istemediği her türlü boş ve yanlış (batıl) tutum ve davranışı ifade etmektedir. Hasan Basri'nin bu kelimeyi bütün günahları içeren bir kavram olarak daha geniş bir muhtevada açıkladığı bildirilmektedir.[88]

TEFEKKÜR

Türkler, siyasi ve askerî alandaki başarılarının yanı sıra ilmî ve kültürel sahalarda da seçkin ve kalıcı eserler ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin yaklaşık altı asır süren hâkimiyeti boyunca ilmî hayatın merkezinde Kur'an-ı Kerim yer almış; Kur'an'ın okunması, yazılması, anlaşılması ve hayata aktarılması temel bir amaç olarak görülmüştür. Osmanlı âlimleri, tefsir ilmini zirveye taşıyan klasik eserleri esas alarak bu güçlü mirası devam ettirmiş ve yeni çalışmalar ortaya koymuştur. Bu anlayışın sonucu olarak Osmanlı medreselerinde yüksek seviyede okutulan ilimler arasında tefsir, müfredatın en son ve en ileri aşamasında yer almıştır. Yapılan bir araştırmaya göre sadece 17. asırda Osmanlı coğrafyasında (Anadolu ve Balkanlar) 335 tefsir çalışması yapılmıştır. Aynı dönemde İran'da 76, Arabistan'da 39, Mısır'da 28, Hindistan'da 28, Suriye'de 27, Kuzey Afrika'da 16 ve Endonezya'da yalnızca 1 çalışma bulunmaktadır.

(bk. Demirbaş, *Osmanlı Tefsir Geleneğinde Konulu Tefsir*, 22–40)

1. ***Bu metinden hareketle Türk-İslam kültürüne ait ilmî faaliyetlerin önemini yorumlayınız.***
2. ***Türk-İslam kültürüne ait ilmî mirasın gelecek nesillere aktarılmasının yolları hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.***

Tefsir tarihiyle ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 4

20 dk.

Amaç	Tefsir ilminin doğuş ve gelişim süreçlerini anlayabilme

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Tefsir ilminin doğuş ve gelişim sürecini gözden geçiriniz.*
2. *Bu süreçte ortaya çıkan dönemleri inceleyiniz.*
3. *Edindiğiniz bilgilerden faydalanarak bu dönemlerin ortaya çıkma sebepleri hakkında bir görüş belirleyiniz.*
4. *Öğretmeninizin rehberliğinde önce iki, sonra dört ve daha sonra sekiz kişilik gruplar oluşturarak görüşlerinizi aşamalı bir şekilde gruplarınızda paylaşınız.*
5. *Grubunuzun üzerinde anlaştığı görüşü tüm sınıfla paylaşınız.*

Değerlendirme	Tefsir tarihinde dönemlerin ortaya çıkışıyla zaman ve mekân şartları arasındaki ilgiyi sözlü olarak ifade ediniz.

TARİHSEL BAKIŞ AÇISI FORMU

Tefsir tarihiyle ilgili öğrendiklerinizden yola çıkarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Tefsir tarihinde Tedvin Dönemi'nden önceki dönemleri aşağıda boş bırakılan yerlere yazınız.

1 .....

2 .....

3 .....

4 Tedvin Dönemi

2. Bu dönemlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dönemler	Dönemin öne çıkan özellikleri nelerdir?	Dönemin müfessirlerinden birini yazınız.
1		
2		
3		
4		

ARA DEĞERLENDİRME-3

TEFSİR İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Hz. Peygamber Dönemi

Tefsir tarihi, ilk müfessir kabul edilen Hz. Peygamber'le başlatılır. Hz. Muhammed'in (sav) tebliğ ve tebyin faaliyetleri, tefsir ilminin temelini oluşturur. Bu dönemde ayetin ayetle veya sünnetle tefsiri söz konusudur. Sahabiler, inen ayetlerle ilgili anlamakta zorlandıkları hususları Resulullah'a sorarak anlamaya çalışırlardı. Resulullah, anlaşılamayan hususları bazen kendisi izah eder bazen yeni gelen ayetlerle açıklardı.

Sahabe Dönemi

Allah Resulü'nün vefatı ile artık vahiy kapısı kapandığı için sahabe, ayetlerle ilgili anlamadığı hususları genellikle birbirine sorup öğrenirdi. Kur'an-ı Kerim'in Mushaf hâline getirilmesi ve çoğaltılması, tefsir çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Arapça konuşmak, Hz. Peygamber'le aynı toplumda yaşamak, nüzul sebebine vâkıf olmak gibi etmenlerden dolayı sahabe; Kur'an-ı Kerim'i en iyi anlayan nesil olarak tefsir ilminde kaynak kabul edilmiştir.

Tâbiin Dönemi

Bu dönemle başlayan hadislerin tedvin süreci, tefsir ilmine de katkıda bulundu. Kur'an ve sünnet merkeze alınarak yapılan tefsirin yanı sıra bazı hususlarda rey ve içtihat devreye girdi. Sahabeden sözlü bir şekilde aktarılan tefsir, kısmen yazıya geçirilmeye başlandı. Tâbiin Dönemi müfessirleri, ayetleri açıklarken yalnızca kişisel değerlendirmelerini değil aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun düşünce dünyasını ve dönemin kültürel kabullerini de tefsire yansıttılar. Tefsir ilminde bu dönemdeki ekolleşme ile bazı âlimler ve merkezler öne çıktı.

Tedvin Dönemi

İslam'ın Arap Yarımadası'nın dışında da yayılması, farklı kültürlerle temasın artması ve ayetlerle ilgili farklı yorumların çoğalması tefsir rivayetlerinin derlenip düzenlenmesini gerekli kılmıştı. Tebeuttâbiin devrinde tefsire dair rivayetler, hadis mecmuaları ve rivayetleri konularına göre sıralayan eserler içerisinde müstakil bablar altında yer almaya başlamış; zamanla bağımsız bir alan kazanmıştır. Bu dönemin ayırt edici yönü, ayetlerin çoğunlukla sahabe ve tâbiin rivayetleri çerçevesinde açıklanması ve nakilde senedin esas alınmasıdır.

Bu bilgilere göre aşağıdaki ifadelerden hangilerine ulaşılabilir? İşaretleyiniz.

- ☐ **a)** Tefsir ilminin gelişimi dönemlere ayrılarak incelenmiştir.
- ☐ **b)** Sahabe ve Tâbiin Dönemleri aynı özellikleri taşır.
- ☐ **c)** Tefsir ilminin temeli Hz. Peygamber Dönemi'nde atılmıştır.
- ☐ **ç)** Sahabenin yorumları, tefsir ilmi açısından kaynak kabul edilmiştir.
- ☐ **d)** Tefsir, Tedvin Dönemi'nde müstakil bir ilim olma özelliği kazanmıştır.
- ☐ **e)** Tâbiin Dönemi'nde tefsir ilminde farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır.
- ☐ **f)** Tefsir ilmi, sistematik yapıya hicri ikinci yüzyılda erişmiştir.

PERFORMANS GÖREVİ

Görev	Sunum hazırlama
Amaç	Duhan suresinin tefsirinde yararlanılan Kur'an ilimlerini tespit edebilme
Değerlendirme Ölçütleri	Araştırma süreci, ilişki kurma, yorumlama, çıkarımda bulunma, sunum

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.
2. Güvenilir tefsir kaynaklarından Duhan suresinin tefsirini okuyunuz.
3. Surenin tefsirinde Kur'an ilimlerinin hangilerinden faydalanıldığını tespit ediniz.
4. Tespit ettiğiniz Kur'an ilimlerini örnekleriyle kaydediniz.
5. Araştırma sürecini bir hafta içinde tamamlayınız.
6. Grup içinde iş bölümü yaparak belirlediğiniz formata uygun bir sunum hazırlayınız.
7. Çalışmanızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: 1. Yapılan sunum çalışması, yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

2. Aşağıdaki grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı: .....

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman (1)	Ara Sıra (2)	Çoğu Zaman (3)	Her Zaman (4)
1. Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaştı.				
2. Grubun ihtiyaçlarına göre sorumluluklar paylaşıldı.				
3. Grup üyeleri birbirlerinin fikirlerini dinledi.				
4. Grup üyeleri zamanı verimli kullandı.				
5. Grup üyeleri çalışma sırasında birbirlerine saygılı davrandı.				

Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

.....

Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?

.....

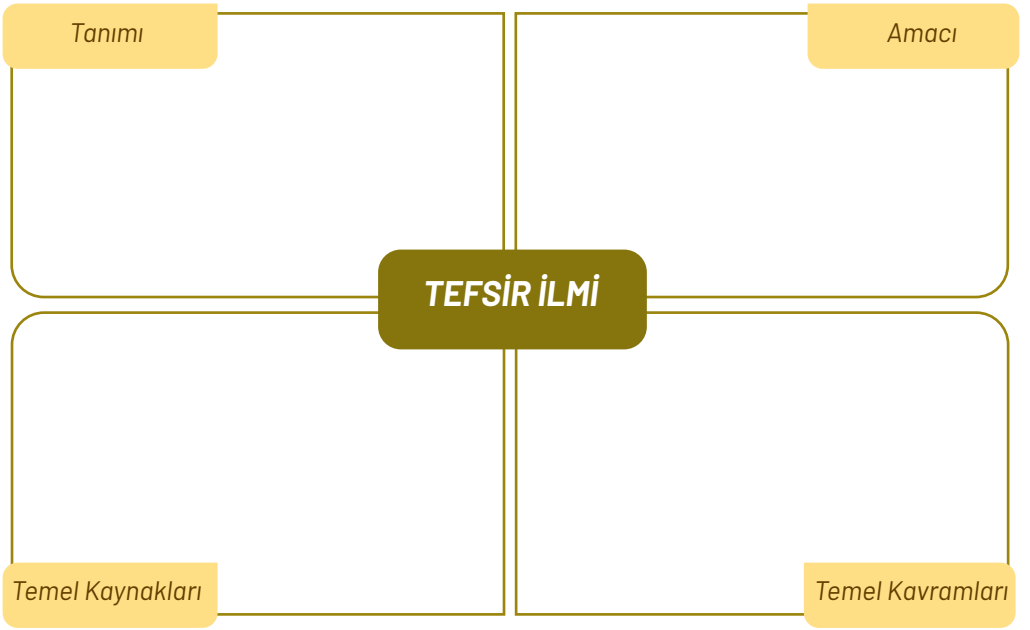
1. soruyu aşağıdaki anlam çözümleme tablosuna göre cevaplayınız.

1. Aşağıdaki tabloda verilen tefsir ilmine dair gelişmelerin hangi dönemlerle ilgili olduğunu belirleyerek uygun kutucukları işaretleyiniz.

Gelişmeler	Dönemler			
	Hz. Peygamber	Sahabe	Tâbiin	Tedvin
Kur'an Mushaf hâline getirilip çoğaltılmıştır.				
Tefsir faaliyetleri daha çok sözlü bir şekilde sürdürülmüştür.				
İçtihadın yaygınlık kazanmasıyla farklı görüşler ortaya çıkmıştır.				
Tefsir ilmi sistematik bir özellik kazanmıştır.				
Medine, Mekke, Kufe, Basra, Şam, Mısır gibi şehirler tefsir çalışmaları için ilim merkezi olmuştur.				
Fetihlerle İslam coğrafyası genişlemiş, tefsir faaliyetleri hız kazanmıştır.				
Said bin Cübeyr, Mekke; Zeyd bin Eslem, Medine ekolünün önemli müfessirleri olarak öne çıkmıştır.				
Mücmel ve gayba dair ayetler açıklanmış, tefsir ilminin ilk örnekleri ortaya konmuştur.				

2. soruyu aşağıdaki Frayer diyagramına göre doldurunuz.

2. Aşağıdaki kavrama ilişkin istenen ifadelere göre tabloyu doldurunuz.

Aşağıdaki kutucuklarda Kur'an ilimlerinden bazıları verilmiştir. 3-8. soruları kutucuklardaki harfleri kullanarak cevaplayınız. Aynı kutucuğu birden fazla soru için kullanabilirsiniz.

a) aksamülkur'an	b) emsalülkur'an	c) esbabınüzul	ç) fezailülkur'an
d) garibülkur'an	e) hurufımukattaa	f) îcazülkur'an	g) kısasulkur'an
ğ) mecazülkur'an	h) Mekkilik-Medenilik	ı) münasebetülkur'an	i) müşkilülkur'an
j) müteşabihülkur'an	k) nasih-mensuh	l) üslubülkur'an	m) vücuh-nezair

3. Hangileri Kur'an'ın lafzıyla ilgili olan ilimlerdir?

.....

4. Hangileri Kur'an'ın manasıyla ilgili olan ilimlerdir?

.....

5. **Hangileri Kur'an'ı dil ve anlatım bakımından inceleyen ilimlerdir?**

……

6. **Hangisi Kur'an'ın mucizevi yönüne işaret eden ilimdir?**

……

7. **Hangisi ayet ve sureler arasındaki anlam ilişkisini araştıran ilimdir?**

……

8. **Hangisi anlamlarında kapalılık bulunan ayetleri konu alan ilimdir?**

……

9-11. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

9. **Meal, tercüme, tevil ve tefsir kavramlarını benzerlik ve farklılıklarını dikkate alarak açıklayınız.**

……

……

……

……

……

10. Ayetler arasında ilk bakışta varmış gibi görünen zıtlıkları izah etmek için âlimlerden bazıları, birtakım kurallar ortaya koymuştur. Buna göre iki ayet arasında ihtilaf söz konusu olursa ayetlerin nüzul tarihlerine bakılır. Hüküm konusunda Medeni olan ayet, Mekki olana tercih edilir.

Bu metinden hareketle Kur'an ilimleri arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.

……

……

……

……

……

11. Tefsir tarihinde Tedvin Dönemi'nin öne çıkan özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

.....

12 ve 14. soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

12. Tefsir ilmine dair aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Kur'an ve sünnet çerçevesinde ayetleri yorumlar.
B) Eserlerde müfessirin kişiliğinin ve kültürünün izleri görülebilir.
C) Tefsir tarihi boyunca en çok tercih edilen yöntem tevil olmuştur.
D) Amacı, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.
E) Tarihî sürecinde çeşitli dönemler ortaya çıkmıştır.

13. Zaman ve mekân faktörleri, diğer ilimleri etkilediği gibi tefsir ilmine dair faaliyetleri de etkilemiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında Kur'an metninin korunması gayesiyle ayet ve sureler derlenip, Mushaf hâline getirilerek Kur'an maddi yönden muhafaza altına alınmıştır. Bununla birlikte sonraki süreçte Kur'an'ın doğru yorumlanmasına ilişkin problemler ortaya çıkmıştır. Bunun sebeplerinden biri, fetihler neticesinde başka kültür ve medeniyetlerin İslam coğrafyasına dâhil olmasıdır. Bu kültür ve medeniyetlere mensup toplulukların ana dilinin Arapça olmaması, Kur'an'ın hem okunması hem de anlaşılması hususunda bazı problemlere yol açmıştır. Bir diğer sebep ise kökleri Tâbiin Dönemi'ne kadar uzanan çeşitli dinî ve siyasi fırkaların iddialarını kanıtlamak için öncelikle Kur'an'ı referans almış olmalarıdır. Bu durum üzerine müfessirler, Kur'an'ın nesnel kaide ve kurallara göre yorumlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Tebeuttâbiin Dönemi'ne kadar sözlü bir şekilde devam eden bu çalışmalar, tebeuttâbiin nesliyle yazıya geçirilmiş ve tefsirin Tedvin Dönemi başlamıştır.

Buna göre

I. Farklı dinî ve siyasi grupların ortaya çıkması
II. İslam coğrafyasının genişlemesi
III. İslami ilimlerin gelişmesi
IV. Yaşanılan çağın ihtiyaçlarının değişmesi

sebeplerinden hangileri tefsir tarihinde dönemlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur?

A) Yalnız I
B) I ve III
C) II ve IV
D) I, II ve IV
E) II, III ve IV

14. Rivayete göre bir grup müşrik Hz. Muhammed'e (sav) "Gel, sen bizim dinimize tabi ol; biz de senin dinine tabi olalım! Bir sene sen bizim ilahlarımıza tap; bir sene de biz senin ilahına tapalım." demişti. Hz. Peygamber onlara "Allah'a ortak koşmaktan Allah'a sığınırım!" diye cevap verince onlar "Bari ilahlarımızdan bazısına yüz sür ki seni tasdik edelim." demişlerdi. Bunun üzerine inen ve veciz ifadelerden oluşan Kâfirun suresi tevhit ilkesinin âdeta bir sembolüdür. Surede bütün putperestlere ilan edilmek üzere iman ile şirkin ayrı şeyler olduğu, bu iki inanç sistemi arasında bir benzerlik bulunmadığı vurgulanmıştır. İman ve şirkin bir arada bulunmasının, iki inanç arasında bir uzlaşmaya gidilmesinin mümkün olmadığı kesin olarak ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in şahsında müminlerin sadece bir Allah'a (cc) kulluk etmeleri emredilmiştir. Müminlerin Allah'a (cc) ortak koşanlarla gerek inanç gerekse ibadet bakımından hiçbir şekilde benzerliklerinin bulunmadığı vurgulanmıştır.

Bu metne göre Kâfirun suresiyle ilgili

I. Mekki surelerin özelliklerini taşımaktadır.
II. Aksamülkur'an ilminin inceleme alanıyla ilgili ifadeler içermektedir.
III. Hakkında esbabınüzul ilmi kapsamına giren bilgiler bulunmaktadır.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) I ve II
D) I ve III
E) II ve III

Üniteyle ilgili daha fazla soruya bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

SONNOTLAR

1 bk. Sad suresi 87. ayet.
2 bk. Tehanevi, "vahy", 2/1023; Cürcani, "vahy", 345.
3 bk. Kasas suresi 7. ayet; Nahl suresi 68. ayet; Buhari, "Bedü'l-Vahy", 1.
4 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 5/400; Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 21/515.
5 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 7/344; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 7/35.
6 bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi,* 577.
7 bk. Birışık, "Kur'an", 26/383-385.
8 bk. Demirci, *Tefsir Tarihi,* 38.
9 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/27.
10 bk. Demirci, *Tefsir Tarihi,* 23-25.
11 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/27; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 310-312.
12 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/28.
13 bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* 213-217.
14 bk. Pak, "Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek", 28.
15 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 129-131.
16 bk. Bayram, "Kur'ân İlimlerinin Gelişim ve Etkileşim Süreçlerinin Zaman ve Mekân Faktörleri Bağlamında Değerlendirilmesi", 102.
17 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 149-151.
18 Yasin suresi 1-4. ayetler.
19 bk. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an,* 4/570.
20 bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* 158-159.
21 İsra suresi 88. ayet.
22 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 5/52.
23 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 9/387-388.
24 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/88.
25 bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* 173-174.
26 Bakara suresi 187. ayet.
27 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/324.
28 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1/244.
29 Ebu Davud, "Sıyam", 17.
30 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 211-215.
31 Kehf suresi 13-17. ayetler.
32 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 5/338-339.
33 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 3/542.
34 bk. Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", 3/467.
35 bk. Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", 11/360-361.
36 Maide suresi 93. ayet.
37 bk. Süyuti, *el-İtkan,* 1/60.
38 Bakara suresi 158. ayet.
39 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/380.
40 bk. Demirel, "Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî", 13-16.
41 Tekasür suresi 1-8. ayetler.
42 bk. Yargıcı, "Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", 283.
43 Nisa suresi 77. ayet.
44 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 3/44.
45 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 294.
46 Furkan suresi 33. ayet.
47 bk. Süyuti, *el-İtkan,* 2/451; Reyhanlıoğlu, *Rivayet Tefsirleri Tasnifi ve Pratikteki Sorunları,* 57–58.
48 bk. Büyük, *Dönemlendirme Merkezli Tefsir Tarihi,* 63-66.
49 Nahl suresi 64. ayet.
50 bk. Reyhanlıoğlu, *Rivayet Tefsirleri Tasnifi ve Pratikteki Sorunları,* 59.
51 Enam suresi 82. ayet.
52 Buhari, "Tefsir", 58.
53 Lokman suresi 13. ayet.
54 Mutaffifin suresi 14. ayet.

55 Tirmizi, “Tefsirü’l-Kur’an”, 74.
56 bk. Büyük, *Dönemlendirme Merkezli Tefsir Tarihi,* 78.
57 bk. Süyuti, *el-İtkan,* 2/451.
58 bk. Büyük, *Dönemlendirme Merkezli Tefsir Tarihi,* 85-88.
59 bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* 231.
60 Zariyat suresi 1-5. ayetler.
61 bk. Alusi, *Ruhu'l-Meani,* 14/4.
62 Müddessir suresi 4. ayet.
63 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 8/476.
64 bk. Reyhanlıoğlu, *Rivayet Tefsirleri Tasnifi ve Pratikteki Sorunları,* 64–65.
65 Al-i İmran suresi 97. ayet.
66 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 2/323.
67 Al-i İmran suresi 193. ayet.
68 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 2/424.
69 Tahrim suresi 8. ayet.
70 bk. İbnülcevzi, *Zadü’l-Mesir,* 6/238.
71 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 29.
72 bk. Turgay, “Etbâu’t-Tâbiîn Döneminde Tefsir Çalışmaları”, 33.
73 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 39.
74 bk. Büyük, *Dönemlendirme Merkezli Tefsir Tarihi,* 135.
75 bk. Mukatil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr,* 1/23.
76 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 29.
77 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 35.
78 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 42-49.
79 Araf suresi 1. ayet.
80 bk. Matüridi, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân Tercümesi,* 5/308.
81 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 50-58.
82 İsra suresi 66-67. ayetler.
83 İsra suresi 67. ayet.
84 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 3/1148.
85 bk. Rufeyde, *en-Nahv ve Kütübü’t-Tefsir,* 566.
86 bk. Kaya, *Taberi Tefsiri’nin Kaynakları,* 64-66.
87 Müminun suresi 3. ayet.
88 bk. Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 4/11.

2. Ünite

KUR'AN'I ANLAMA VE YORUMLAMA

İçerik Çerçevesi

2. 1. Kur'an'ı Anlamanın Temel İlkeleri

2.2. Tefsir Çeşitleri

Ünite Dosyası

Bu ünitede sizlerden

- *Kur'an'ı anlamanın temel ilkelerini özetleyebilmeniz,*
- *rivayet ve dirayet tefsirleri arasında mukayese yapabilmeniz*

beklenmektedir.

Ünite Sunusu

Genelleme

Tefsir tarihindeki gelişmeler, uzmanlık gerektiren sistematik çalışmaların bir sonucudur.

BAĞLANTI KURMA

Araf suresinin 40. ayetinde Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Bizim ayetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!" Bu ayette geçen "deve iğne deliğinden geçinceye kadar" ifadesini tam anlayabilmek için Arapçada bu deyimin ne anlama geldiğini iyi bilmek gerekir.

Bu bilgiden hareketle Türkçedeki deyimlerden örnekler vererek dil ve kültür unsurlarının bir metnin anlaşılmasındaki önemine dair düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2.1. KUR'AN'I ANLAMANIN TEMEL İLKELERİ

Müfessirde bulunması gereken özellikler neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an-ı Kerim ayetleri, Müslümanlar tarafından ilk kayda geçirildikleri dönemden bugüne kadar merak edilerek okunmuş ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çabanın sonucunda ortaya çıkan çalışmalar, belli başlı ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Vahyin doğru anlaşılabilmesi için indirildiği ortamı tanımak son derece önemlidir. Bu sebeple Kur'an'ın ilk muhatapları olan toplumun yaşadığı coğrafyanın yapısı, halkın konuştuğu dil, sosyo-kültürel durum gibi unsurlara hâkim olmak Kur'an'ın doğru anlaşılması için gereklidir *(Görsel 2.1)*. Bunun yanı sıra bir metnin tahlilinde uyulması gereken kurallar da ayetleri doğru anlamak için yol göstericidir. Dolayısıyla Allah'ın (cc) ayetlerde neyi murat ettiğini aramayı gaye edinen müfessirler, çalışmalarını bazı temel ilkeler çerçevesinde sürdürmüşlerdir. Arapçaya vâkıf olmak, tarihî bilgilere hâkimiyet, ayetlerin Kur'an'ın iç bütünlüğündeki yerini, nazil oldukları tarihî ve sosyokültürel zemini, onların nüzulüne esas teşkil eden gaye ve maksatları gözetmek bu temel ilkelerdendir.[1]

Görsel 2.1
Cahiliye Dönemi Arap toplumunun yaşam tarzını bilmek, Kur'an'ı doğru anlamak için gerekli olan unsurlardan biridir (Temsilî).

Dile Vâkıf Olmak

Kur'an'ın indirildiği dil olan Arapçayı bilmek, ayetlerin mana ve maksadını tayin edebilmek bakımından önemli hususlardan biridir. Bu durum müfessirlerin sarf, nahiv, belagat, şiir gibi Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini

gösteren unsurlara hâkim olmasını gerekli kılmıştır.[2] Zira bu bilgilere sahip olmadan yapılan yorumlar eksik ve yetersiz kalacak, çalışma amacına ulaşamayacaktır. Kur'an'ın kendine özgü bir üslubu vardır. Bu üslup; ayetlerde kullanılan kelimelerin seçimi, cümlelerin kuruluşu ve konuların ifade ediliş biçimiyle ilgilidir. Kur'an'ın üslubu, muhataplara ve ele alınan konuya göre değişiklik gösterir. İman noktasında direnen bir muhatap kitleye hitap eden ve inanç esaslarını anlatan Mekke Dönemi'ne ait ayetlerde daha etkileyici bir hitap gücü ve anlatım görülür. Buna karşın iman etmiş bir topluma hitap eden ve genellikle toplumsal düzen ile hukuk konularını içeren Medine Dönemi'ne ait ayetlerde, edebî tonu kısmen daha düşük ve daha kural koyucu bir anlatım tercih edilmiştir.[3]

Kur'an-ı Kerim, sözlü bir kültürün içinde yaşayan Arap halkının günlük hayatta kullandığı kelimelere dinî ve ahlaki bir içerik ekleyerek dili zenginleştirmiştir.[4] Cahiliye Dönemi'nde de bilinen iman, küfür gibi kelimelere sözlük anlamlarının ötesinde dinî bir muhteva kazandırmıştır. Nitekim iman kelimesi, daha önce güven ve doğrulama anlamlarıyla bilinirken Kur'an, bu kelimeyi belirli inanç ve davranış şartlarıyla ilişkilendirmiştir. Küfür kelimesi ise önceden bir şeyin üzerini örtmek anlamına gelirken dinî bir terim olarak "hakikatin üzerini örtmek" manasında dini inkâr etmek anlamı kazanmıştır.[5]

Kur'an-ı Kerim son derece sanatlı ve dikkat çekici bir üsluba sahiptir. Bu kapsamda Kur'an'da Arap dilinin özelliklerinden biri olan mecazi kullanıma da zaman zaman yer verilmiştir.

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۹

"Onu kucaklayacak olan hâviyedir."[6] ayetinde "kucaklayacak olan" diye çevrilen "ümm" kelimesi sözlükte "anne" anlamına gelmektedir. Bu ayette ise mecazi olarak "barınak" manasında kullanılmıştır. Bu yönüyle ayette annenin çocuğuna kucak açıp onu bağrına basmaya can atması gibi cehennemin de günahkârlara kucak açarak onları hevesle beklediğini ifade eden dolaylı anlatım üslubu söz konusudur.[7]

Kur'an, anlatım üslubunu ilk muhataplarının anlayabileceği örnekler üzerinden inşa etmiştir. Bu nedenle ayetlerde yer alan benzetmeler ve kavramlar, o dönemde yaşayan insanların gözlem dünyasıyla yakından ilişkilidir. Bu anlatım biçimiyle insanların soyut kavramları günlük hayatta karşılaştıkları nesneler ve olaylar üzerinden algılaması sağlanmıştır. Ahiret hayatı anlatılırken amel defteri, yapılan her şeyin karşılığının eksiksiz verilmesi, sevap ve günahların bir terazi ile tartılması gibi kullanımlar geçimini ticaretle sağlayan Arap toplumunun kolaylıkla anlayabileceği ifadelerdi.[8]

إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ۳۲ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ۳۳

"Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. Bunlar sanki birer sarı devedir."[9] ayetlerinde cehennem alevlerini niteleyen ifadeye sarı develer, gemi halatları, bakır külçeleri gibi çeşitli anlamlar verilmiştir. Taberi, Arap halkının dil kullanımına daha uygun olduğu için tefsirinde "sarı develer" ifadesini tercih etmiştir.[10]

Arapçanın ifade ve üslup özelliğinin bir yansıması olarak Kur'an'da bazen aynı kelime, değişik anlamlara gelecek şekilde (vücuh) ya da farklı kelimeler, aynı anlama gelecek şekilde (nezair) kullanılmıştır. Kur'an'daki kullanımları açısından kelimelerin farklı ve benzer anlamlarını tespit etmek, ayetlerin doğru yorumlanması için büyük öneme sahiptir[11] *(Tablo 2.1).*

Tablo 2.1: *Sözlükte Yol Anlamına Gelen Sebil Kelimesinin Kur'an'daki Çeşitli Anlamları*

Ayet	Meal	Kelimenin Kullanıldığı Anlam
مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ... ﴿٢٦١﴾	"Mallarını **Allah yolunda** harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir..." (Bakara suresi 261. ayet)	Kulluk
وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً ؕ وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾	"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü **bir yoldur**." (İsra suresi 32. ayet)	Davranış
... اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾	"... Allah'ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdıkları için asla **doğruya yol** bulamazsın." (Nisa suresi 88. ayet)	Hidayet
اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٤٢﴾	"**Kınama ve cezalandırma**, ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırıda bulunanlara yöneliktir. Onlar için elem verici bir azap da vardır." (Şûra suresi 42. ayet)	Yargılama
... وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا ؕ... ﴿٩٧﴾	"... **Gitmeye** gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..." (Al-i İmran suresi 97. ayet)	Ulaşma

Tarihî Bilgilere Hâkimiyet

Kur'an'ı doğru anlayabilmek için vahyin indiği dönemin tarihî ve toplumsal şartlarını iyi bilmek gerekir. Çünkü Kur'an ayetleri, belirli bir tarihsel ortam içinde nazil olmuş; muhataplarının sosyokültürel yapısı ve inanç dünyasıyla doğrudan ilişki kurmuştur. Bu bağlamda Mekki ayetlerde

toplumun inanç yapısını oluşturan müşrikler başta olmak üzere Yahudi ve Hristiyan topluluklarına; Medeni ayetlerde ise münafıklar ve Yahudilere yönelik mesajlara yer verilmiştir. Bu sebeple müfessir; sadece Mekke'deki değil bütün Arap Yarımadası'ndaki dinî yapıyı, toplumsal kurumları, ekonomik hayat ve siyasi ilişkileri bilmelidir. Bunların yanında Hz. Muhammed'in (sav) mensubu olduğu Kureyş kabilesinin Araplar arasındaki dinî, siyasi ve ekonomik etkisini anlamalı, Fars-Bizans mücadelesinden de haberdar olmalıdır. Ayrıca on yıl civarında seyreden Medine Dönemi'nde Müslümanlarla münafık, bedevi, Yahudi ve Hristiyanlar arasındaki ilişkileri de bilmek zorundadır.[12]

Kur'an-ı Kerim'in indiği coğrafyadaki toplumun sosyal, kültürel ve iktisadi yapısı hakkında bilgi edinmek; ayetlerin tarihsel bağlamıyla alaka kurabilmek bakımından önemlidir. Dolayısıyla müfessir; Kur'an-ı Kerim'in içeriği ile Peygamber Efendimiz'in yaşadığı çağın alışkanlıkları, düşünce tarzı, örf ve âdetleri arasında kuvvetli bir bağ olduğunu gözden kaçırmamalıdır.[13]

... وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ
وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا ۠ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

"... Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir fakat erdemlilik kişinin Allah'a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin, Allah'a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz."[14] ayetinde Cahiliye Dönemi'ndeki bir uygulamaya işaret edilmektedir. Geleneğe göre bazı Araplar, ihramlıyken evlerine girmezler; muhakkak girmeleri gerekirse de evlerinin arkasındaki bir pencereden ya da açtıkları bir delikten girerlerdi. Çünkü iyi ve erdemli davranışın bu olduğuna inanırlardı. Hâlbuki anlamsız bir meşakkat ve şekilcilikten başka bir şey olmayan bu davranış, evdekileri rahatsız edeceği için edebe de aykırıdır. Bu manasız duruma karşılık olarak Kur'an, erdemli ve anlamlı bir davranışı öğütlemiş, asıl iyilik ve erdemin insanın her işini Allah'a (cc) saygı ve kulluk bilinci içinde yerine getirmesi olduğunun altını çizmiştir.[15]

Bağlamı Dikkate Almak

Ayetlerin bağlamına uygun değerlendirilmesi, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için gerekli olan unsurlardan biridir. Bağlam ise bir düşüncenin kendinden önceki ve sonraki düşünceyle uyumlu olması, bir kelimenin cümle içerisinde anlam kazanması, bir sözün nerede, nasıl bir ortamda söylendiği bilgisinin oluşturduğu mana bütünüdür.[16] Kur'an'daki bağlam olgusuyla ilgili unsurlar ayetlerin kendi içindeki bütünlüğü ve ayetler arasındaki siyak ve sibak ilişkisidir. Bir kelime ya da cümlenin öncesi ve sonrasındaki kelime ya da cümlelerle olan irtibatına siyak ve sibak denir. **Sibak** sözün öncesini, **siyak** ise sonrasını ifade eder. Bir ayetin başı ile sonu arasındaki ilişki veya bir ayetin bulunduğu yerdeki diğer ayetlerle ilişkisi akla gelir. Her ayet kendinden önce veya sonraki ayetle mana bakımından irtibatlıdır. Dolayısıyla herhangi bir ayeti müstakil olarak ele alıp tahlil etmeye çalışmak müfessiri yanlış sonuçlara götürebilir. Bu da insanın ilahi mesajı doğru anlama imkânını ortadan kaldırır.[17]

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٥

"Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kılarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."[18] ayeti haram aylar veya verilen mühletin sona ermesinden sonra antlaşmasını bozan ve düşmanca tavırda ısrar eden müşriklere yönelik özel bir düzenleme içermektedir. Bu düzenlemenin amacı, Kâbe ve çevresinin şirkten arındırılmasıdır.

Taberi, Zemahşeri, Razi ve Mevdudi'nin değerlendirmelerinde "haram aylar" önceki ayetlerde geçen **"Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın..."**[19] ifadesindeki dört aylık mühletle ilişkilendirilmiştir. Taberi'ye göre ayette yer alan düzenleme, antlaşmayı bozan ve düşmanlıkta ısrar eden müşriklerle ilgilidir. Bu yüzden onlara bir süre verilmiş böylece durumlarını düzeltme imkânı tanınmıştır. Razi de bu sürenin, düşünme ve tövbe fırsatı anlamı taşıdığını ifade eder. Antlaşmasına bağlı kalanlar ise bu hükmün dışında bırakılmıştır. Müfessirler bu noktayı Kur'an'ın ahde vefa ilkesine verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirir. Zemahşeri'ye göre bunlar, antlaşmayı bozan ve fiilen düşmanlık yapanlarla ilgilidir. Buna rağmen tövbe edenlerin bağışlanacağı belirtilerek kapı açık tutulmuştur. Ayrıca sonraki ayette **"Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al..."**[20] buyrularak bir müşriğin İslam'ı öğrenmek istemesi hâlinde ona güvence verilmesi emredilmiştir. Yazır, bu durumu dinin anlatılmasına fırsat verilmesi ve müşriklere baskı yapılmaması gerektiğinin açık bir göstergesi olarak ifade eder. Müşriklerle ilişkilerde kolaylık gösterme veya onları kendi hâllerine bırakma buyruğunu içeren ayetlerle ele alındığında da bu ayetin genel bir hükmü değil antlaşma hukuku ve Kâbe çevresinin şirkten arındırılmasına dönük özel bir düzenlemeyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.[21]

Makasıdı Gözetmek

İslam düşünce geleneğinin bir parçası olan tefsir ilminde makasıt kavramı; ayetlerin arka planında yer alan gaye, hikmet ve gerekçeleri ifade etmek için kullanılır. Nitekim insanlar için bir hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim belirli gaye ve maksatları gerçekleştirmek için nazil olmuştur. Kur'an'ın en üst gayesi; İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini toplumda hâkim kılarak toplumu inanç ve yaşam biçimi bakımından ıslah etmektir. Ayetlerin inişine esas teşkil eden gaye ve maksatlar kimi zaman açık, net ve kolayca tespit edilebilir bir özellikte olurken kimi zaman daha kapalı olabilir ve tespiti özel bir çabayı gerektirebilir. Kimi de vardır ki hakkında kesin bir yargıya gitmek mümkün değildir.[22]

Ayetlerin maksatları genel anlamda muhatapları etkileyerek onlara dünya ve ahirette gerçek mutluluğun yollarını göstermeye yöneliktir. Bunların başında insanları hidayete erdirmek ve doğru yolda kalmalarını sağlamak gelmektedir. İbadetlerle ilgili emir ve yasaklar, dinî bir yükümlülük olmanın yanında belli amaçlar taşımaktadır. İslam alimleri bu amaçların başında dini, canı, malı, aklı ve nesli korumak geldiğini ifade etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ayetlerin inişine esas teşkil eden amaçların bireysel ve toplumsal yanları olduğu görülmektedir. Nitekim namazın farz kılınmasının amacı, insanı çirkin ve kötü işlerden alıkoymaktır. Zekâtın amacı ise zengin kişilerin servetlerini paylaşmasını sağlayarak onları ahlaki bakımdan yüceltmek ve toplumda sosyoekonomik dengesizliğin ortaya çıkmasını engellemektir. Emirler gibi yasaklar da pek çok maksadı içermektedir. Faiz, hırsızlık, içki, kumar, zina, gıybet, suizan gibi yasaklar kişilerin ahlaki bakımdan donanımlı hâle gelmesini ve bunun sonucunda toplumsal düzenin sağlanmasını amaçlar.[23]

Emir ve yasakların toplumsal olduğu kadar bireysel gayeleri de bulunmaktadır. Nitekim içkinin haram kılınması; dini, canı, malı, aklı ve nesli korumak maksadına yöneliktir. İçki içen kişi şuurlu olarak ibadet edemez, malını boşuna harcar. Ayrıca alkolün bedene zarar verdiği, kişinin sinir ve sindirim sistemini tahrip ederek onu çeşitli hastalıklara yakalanmaya müsait hâle getirdiği bilimsel verilerle de ortaya konmuştur.[24] Bütün bunlar göstermektedir ki Kur'an'ı doğru anlayabilmek için bu hikmet ve amaçların daima göz önünde bulundurulması gerekir. Müfessirlerin gayesi de Yüce Allah'ın bu ayetlerdeki muradını tam olarak anlamaya çalışmak olmuştur.

Kur'an'ı anlamanın temel ilkelerinden hareketle bir müfessirin sahip olması gereken özellikleri belirleyiniz. Tespitlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ... ٥٨

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder..."[25] ayetinde emanetin ehline verilmesi emrinin muhatabı genel olarak bütün insanlar, özel olarak müminlerdir. Daha dar anlamda ise kamu adına sorumlu olan yöneticiler kastedilmiştir. Emanet, korunması istenen her türlü değeri ifade eder. Kişinin kullanıp sahibine iade etmek üzere aldığı eşya emanet olduğu gibi her türlü makam da emanettir. Din, ilim, sözleşme, komşu hakkı gibi unsurların hepsi birer emanettir. Bütün bunların korunması, muhataplarına teslim edilmesi ve ne maksatla verilmiş ise ona uygun olarak kullanılması gerekir. Emanetlerin ehline verilmesi toplumda huzur ve saadetin temininde çok önemli bir yere sahiptir. Aksi durumda toplumda huzursuzluk, kavga, savaş, servet ve neslin bozulması gibi olumsuzluklar ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla ayetteki emrin maksadı toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunmaktır.[26]

Kur'an'ı anlamanın temel ilkeleriyle ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

TEFEKKÜR

Arapçaya ve tarihî bilgilere vâkıf olmak ile ayetlerdeki bağlam ve makasıdı dikkate almak, tefsir çalışmalarına hangi yönlerden katkıda bulunur? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

ANLAM ÇÖZÜMLEME TABLOSU

Aşağıdaki tabloda verilen Kur'an'ı anlamaya dair ilkelerin hangi ilimlerle ilgili olduğunu belirleyerek uygun kutucukları işaretleyiniz.

	İlkeler	Dinî	Beşerî	Tabii
1	Arapça dil bilgisi kurallarını bilmek			
2	Ayetlerin nüzul sebeplerini bilmek			
3	Bilimsel verilerden faydalanmak			
4	Ayetlerdeki hikmet ve gayeleri fark etmek			
5	Arapçanın inceliklerine vâkıf olmak			
6	Siyer bilgisine sahip olmak			

ARA DEĞERLENDİRME-1

Aşağıdaki kartı üzerinde yazan ifadelere göre doldurunuz.

3

Kur'an-ı Kerim'i yorumlarken dikkate alınan temel ilkelerden üçünü yazınız.

- .....
- .....
- .....

2

"Sebil" kavramının farklı anlamlarda kullanımına iki örnek veriniz.

- .....
- .....

1

Kur'an'ı yorumlarken temel ilkelerden faydalanmanın önemini bir cümle ile özetleyiniz.

- .....

2.2. TEFSİR ÇEŞİTLERİ

Bir olayı, durumu veya konuyu farklı bakış açılarıyla değerlendirmek kişiye neler kazandırır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabası vahyin iniş süreciyle başlamış; Müslüman âlimler, yaşadıkları şartlar ve sahip oldukları bilgi birikimine göre Kur'an'ı anlamak için sürekli bir gayret içinde olmuşlardır. Bu doğrultuda Kur'an'ın anlam ve üslubu üzerine çalışmalar yapılmış, lafızların doğru anlaşılması için cümle tahlilleri üzerinde durulmuş, kıssalarla ilgili hususlarda tarihî bilgiye vurgu yapılmıştır. Kur'an'ın ahkâm ve inançla ilgili naslarına odaklanan çalışmalar da ortaya konmuştur. Bütün bu çalışmaların doğal sonucu olarak tefsirde farklı eğilimler ortaya çıkmış, Tedvin Dönemi'nden günümüze uzanan süreçte zengin bir tefsir birikimi oluşmuştur. Günümüzde tefsirler; kaynak, yöntem, yaklaşım ve konu olmak üzere çeşitli başlıklar altında incelenmektedir.[27]

KAYNAK VE YÖNTEMLERİ BAKIMINDAN TEFSİRLER

Rivayet Tefsiri
Kaynak olarak sadece Kur'an'ı, Hz. Peygamber'in sünnetini, sahabe ve tâbiin yorumlarını esas alan tefsir çeşididir.

Dirayet Tefsiri
Rivayet tefsirinin kaynaklarını kullanmanın yanı sıra dilin, beşerî ve sosyal bilimlerin verilerinden de yararlanan akla dayalı tefsir çeşididir.

İşari Tefsir
Ayetleri, açık anlamlarının yanında tasavvufi tecrübeyle yorumlamayı amaçlayan ve deruni anlamların keşfine çalışan tefsir çeşididir.

Lügavi (Filolojik) Tefsir
Kur'an'ın kelime ve cümle yapısını, dil özelliklerini inceleyerek özgün anlamı tespit etmeyi amaçlayan tefsir çeşididir.

YAKLAŞIMLARI BAKIMINDAN TEFSİRLER

Mezhebî Tefsir
Mezheplerin kendi anlayışları doğrultusunda yaptıkları "kelami tefsir" de denilen tefsir çeşididir.

İlmî Tefsir
Ayetlerdeki bilimsel veri ve terimleri açıklayarak onlardaki çeşitli ilim ve görüşleri ortaya çıkarmaya çalışan tefsir çeşididir.

İçtimai Tefsir
İslam'ın emir ve hükümlerini toplumsal hayata aktararak sorunlara nasların ışığında çözüm üretmeye çalışan tefsir çeşididir.

KONU MERKEZLİ TEFSİRLER

Ahkâm Tefsiri
İbadat, muamelat ve ukubatla ilgili ayetleri açıklayarak bu ayetlerden hükümler çıkarmaya çalışan tefsir çeşididir.

Konulu Tefsir
Belli bir konu etrafında toplanan ayetlerin bir araya getirilerek yorumlanmasından oluşan tefsir çeşididir.

Bilgi Görseli 2.1
Bazı tefsir çeşitleri
(bk. Birışık, "Tefsir", 40/281-290)

İslami ilim dallarında çeşitli tasnifler yapılmış olmasının sebepleri neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Rivayet Tefsiri

Ayetleri; ayetler, hadisler, sahabe ve tâbiinin sözleriyle açıklamaya rivayet tefsiri denir. Bu tefsir çeşidi, rivayetlerin nakledilmesiyle başladığı için naklî tefsir olarak da isimlendirilmiştir. Zira tefsirle ilgili rivayetler Peygamber Efendimiz'den sahabeye, onlardan da tâbiine ulaşmış; hafızalarda olan bu bilgiler, tefsir ilminin tedvin edilmeye başlamasıyla kayıt altına alınmıştır. Rivayetlerin toplanıp yazıya geçirilmesi aşamasında da oldukça titiz davranılmış, belli usul ve kaidelere dikkat edilmiştir.[28]

Kur'an'a, sünnete, sahabe ve tâbiin âlimlerinden nakledilen sahih rivayetlere dayanması sebebiyle rivayet tefsiri; bazı âlimler tarafından en doğru tefsir çeşidi olarak kabul edilmiştir. Bu metodu kullanan müfessirler; Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiinden rivayet yoluyla gelen bilgilerle yetinmişler ve Kur'an'ı bunlara dayanarak yorumlamışlardır. Onlar için tefsir edilen ayeti açıklayıcı nitelikteki diğer ayetler ile Peygamber Efendimiz'in o ayete dair açıklamaları, tefsirdeki en sağlam kaynaklardır. Vahyin nazil olduğu dönemde yaşayan sahabe; ayetlerin kimler hakkında ne zaman indiğini gözlemlediği, Allah Resulü'nün Kur'an'ı ne şekilde tefsir ettiğini duyduğu ve Kur'an'ın getirdiği hükümlerin nasıl uygulandığını gördüğü için tefsirde önemli bir kaynaktır. Tâbiin ise sahabenin aktarmadığı pek çok uygulamayı onlardan görerek sonraki nesillere taşımıştır.[29]

ZEYİL

Rivayet tefsiri örnekleri arasında yer alan Süyuti'nin "ed-Dürrü'l-Mensur" ve Nesai'nin "Tefsirü'n-Nesai" adlı eserleri, sahabe ve tâbiinden gelen rivayetlere dayalı olarak kaleme alınmıştır. Her iki eserde de müfessirler, rivayetleri senetleriyle zikretmiş; kendi görüşlerine yer vermemiştir. Bununla birlikte rivayet tefsiri metodunu kullanan müfessirler bazen tefsirlerinde kendi yorumlarını da kullanmıştır.

(bk. Demirci, *Tefsir Tarihi*, 121)

Görsel 2.2
Sözlü kültürün yaygın olduğu Arap toplumunda şiir oldukça gelişmişti (Temsili).

Rivayet tefsirinin kaynakları arasına Arap dili ve belagati ile Ehlikitap kültürünü ilave etmek mümkündür. Nitekim rivayet tefsiri yöntemini kullanan müfessirler; herhangi bir ayetin anlamı üzerinde dururken sarf, nahiv, belagat gibi dil bilimlerinden faydalanmışlardır. Cahiliye Dönemi'ndeki Arap şiiri de Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde faydalanılan kaynaklar arasında yardımcı unsur sayılmıştır *(Görsel 2.2)*. Çünkü bu şiirler; Arapların sosyal hayatları, dinî inançları, düşünce yapıları, örf ve adetleri gibi hususlar hakkında önemli bilgiler içerir. Bu doğrultuda Kur'an'daki bazı kelimelerin izahı için o şiirlere atıfta bulunulmuştur. Aynı şekilde müfessirler, Kur'an kıssalarında kapalı veya kısa geçilen konuları detaylandırmak için Ehlikitap kültüründen istifade etmiştir. Ancak bu durum rivayet tefsirinin zaafları arasında gösterilmiştir. Nitekim Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından aktarılıp Kur'an tefsirine dâhil edilmiş, İslami olmayan bilgiler şeklinde tarif edilen israiliyat konusu; rivayet tefsirinin önemli problemlerinden biridir. İsrailiyat bilgilerinin kullanımı zamanla yaygınlaşmış, İslam'ın ruhuna uygun olmayan bilgiler de rivayetlere girmeye başlamıştır. Rivayet tefsiriyle

ilgili bir diğer eleştiri konusu ise eserlerde uydurulan yahut senet zinciri tamamen ihmal edilen rivayetlere dayanarak açıklamalarda bulunulmuş olmasıdır[30] *(Tablo 2.2)*.

Tablo 2.2: *Rivayet Tefsirinde Müfessirin Göz Önünde Bulundurması Gereken Bazı Hususlar*

1.	Siyasi veya mezhebi amaçlarla uydurulan haberlere karşı uyanık olmak
2.	İbni Abbas (ra), Hz. Ali gibi isimlere asılsız bilgi atfedilmesine karşı dikkatli olmak
3.	Tefsir metinlerine sızan yanlış veya zararlı israiliyat bilgilerinden sakınmak
4.	Senet zinciri kopuk veya kaldırılmış rivayetlere ihtiyatlı yaklaşmak
5.	Senedi bulunmayan haberlerde doğru ile yanlışın karışabileceğini hesaba katmak

TERCÜMEİHÂL

Ebu Cafer Muhammed bin Cerir Taberi

Taberi, 839 yılında Taberistan'da doğdu. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Ardından hadis ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Rey, Basra, Kufe, Mısır, Bağdat gibi dönemin önemli ilim merkezlerinde farklı hocalardan çeşitli dersler aldı. Başlangıçta Şafii mezhebine bağlı olan Taberi, zamanla kendi içtihatlarını geliştirerek müstakil bir fıkıh ekolü ortaya koydu. Fıkhın yanında tefsir, hadis ve tarih alanlarında da eserler verdi. En meşhur eseri, Camiu'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an'dır. Bu eserinde kendisine kadar ulaşan rivayetleri bir araya getirerek kapsamlı bir tefsir meydana getirmiştir. Ayrıca tefsirinde Arap dili, şiir ve kıraat farklılıklarına da geniş yer vermiştir. Farklı görüşleri delilleriyle zikredip dil ve bağlam açısından en uygun olanı tercih etmiştir. Bu yönüyle onun tefsiri, sonraki müfessirler tarafından tercih edilen bir kaynak olmuştur. Yazdığı tefsir dolayısıyla müfessirlerin imamı olarak anılan Taberi; kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında da ün kazanmıştır. 923 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

(bk. Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerir", 39/314-318)

Camiu'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an

Taberi; bu eserinde yerine göre ayetleri; ayet, sünnet ve Arap dili kaideleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bir konuda Kur'an ve sünnette bir açıklama yoksa sahabe ve tâbiinin görüşlerine yer vererek en sonunda kendi görüşünü ortaya koymuştur. Zengin bir içeriğe sahip olan eser, sonraki dönemlerde yapılan tefsir çalışmaları için temel bir kaynaktır.

(bk. Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân", 7/105-107)

مَنْ ذَاالَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهٗٓ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً ۭ وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ ۠ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ٢٤٥

"Kim Allah'a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah'tır ve O'na döndürüleceksiniz."[31] ayetinin tefsirini Taberi şöyle yapmıştır: Bu ayet, yardımlaşmanın önemini ve adabını ortaya koymaktadır. Ayette her kim Allah'ın (cc) rızasını gözeterek ihtiyaç sahipleri için infakta bulunursa Allah'ın (cc) onu yaptığı iyiliğin kat kat fazlasıyla ödüllendireceği bildirilmiştir *(Görsel 2.3)*. Allah'ın (cc) vadettiği nimetlerin hududu belirtilmemiş, kişilerin niyet ve samimiyetlerine göre karşılık alacaklarına işaret edilmiştir. Bu hususta bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Allah (cc) size dünyalığı ödünç olarak verdi ve onu sizden ödünç olarak istedi. Şayet sizler içinizden gelerek gönüllü bir şekilde onu ödünç verirseniz bunun karşılığında size on ila yedi yüz kat fazlasıyla karşılık verilecektir."[32]

Görsel 2.3
Karşılık beklemeden yapılan iyilikler, Allah'ın (cc) hoşnutluğunu kazanmak için atılan birer adımdır.

"Kim Allah'a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder..."[33] ayetinde malını Allah (cc) yolunda harcayana bunun karşılığının kat kat verileceği vadedilmiştir. Vaadedilen nimetlerin sınırı belirtilmeyip kişilerin niyet ve samimiyetlerine göre karşılık alabileceklerine işaret edilmiştir. Bu konuda bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Allah (cc) dünyayı size ödünç olarak verdi ve onu sizden ödünç olarak istedi. Eğer dünyayı sizler de dünyayı Allah'a (cc) içinizden gelerek verecek olursanız size on ile yedi yüz katı arasında hatta daha fazla karşılığı verilecektir." Abdullah bin Mesud'un aktardığına göre bu ayet inince Ebudderda (ra), içinde altı yüz hurma ağacı bulunan bahçesini ihtiyaç sahipleri için bağışlamıştı. Hz. Peygamber, Ebudderda (ra) vefat ettiğinde yaptığı bu bağışı hatırlatarak onun cennette nice hurma dallarına kavuştuğunu müjdelemiştir. Başka bir ayette bu konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: **"Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir."**[34]

"... Daraltan da genişleten de Allah'tır..."[35] ifadesiyle Allah (cc), bol imkân verdiği mümin kullarını imkânları dar olanlara infakta bulunmaya teşvik etmektedir. Ayrıca bu ayetle müminler, müşriklere karşı savaşmak için mallarını Allah (cc) yolunda harcamaya davet edilmektedir. Bu harcamalar onların rızıklarını azaltmayacaktır. Çünkü rızıkları daraltan da genişleten de Allah Teala'dır. Kullar, yaptıkları harcamaların karşılığını kat kat alacaklardır.[36]

TERCÜMEİHÂL

Ebülfida İbni Kesir

İbni Kesir, 1301 yılında Busra'da dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden İbni Kesir, 1307 yılında ailesiyle Şam'a göç etti. İlk eğitimini ağabeyinden aldı. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Daha sonra dönemin önde gelen âlimlerinden fıkıh, hadis, kıraat ve tarih dersleri aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Şam'da hatiplik, müderrislik, müftülük, mahkeme üyeliği gibi görevler üstlendi ve ilmî faaliyetlerini ömrünün sonuna kadar sürdürdü. İbni Kesir'in tefsir alanındaki en meşhur eseri, rivayet tefsiri geleneğinin önemli örneklerinden biri olan Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim'dir. Eseri, sonraki dönemlerde çok başvurulan kaynaklardan biri olmuştur. Hayatının son dönemlerinde gözlerini kaybeden İbni Kesir, 1373 yılında Şam'da vefat etmiş ve vasiyeti üzerine hocası İbni Teymiyye'nin yanına defnedilmiştir.

(bk. Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", 20/132-134)

Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim

Eserde ayetlerin mana ve muhtevası hakkında kısa izahlar yapılmış daha sonra bu ayetlerin Kur'an'ın bütünü içindeki anlamını belirlemek amacıyla diğer surelerdeki ayetlerle ilgisi kurulmuştur. Tefsirine çalışılan ayetlerle ilgili hadislere de yer ayrılmış, rivayetlerde sıhhat ölçüsü esas alınmıştır. Eser, rivayet tefsirleri arasında Taberi'nin Camiu'l-Beyan adlı eserinden sonra en çok bilinen ve müracaat edilen kaynaktır.

(bk. Öztürk, "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm", 40/295-297)

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نُوْدِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى
ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝٩

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır."[37] ayetinin tefsirini İbni Kesir şöyle yapmıştır: Bu ayette geçen "namaz için çağrı yapıldığında" ifadesi ile kastedilen, imamın minbere çıktığı sırada hutbe öncesinde okunan iç ezandır. Zira Hz. Osman Dönemi'ne kadar cuma namazı için yalnızca iç ezan okunmuştur. Bu dönemden sonra nüfusun artması ve namaza gecikmelerin başlaması nedeniyle namazdan biraz önce yüksekçe bir yerde dış ezan okunmaya başlanmıştır.

"... Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın..."[38] ifadesindeki koşma, hızlı yürümek değil Allah'ı (cc) zikretmeye yönelmektir. Nitekim Hz. Peygamber *"Namaza geldiğinizde koşuşturmayın, sakince yürüyün. Namazın yetiştiğiniz kısmını kılın, yetişemediğinizi tamamlayın."*[39] buyurmuştur. Tâbiin müfessirlerinden Katade, "Allah'ı anmaya koşun." ifadesini "Kalbin ve amelinle Allah'ın (cc) zikrine yürü ve git." olarak yorumlamıştır. Cuma namazı; kadın, köle ve çocuklar dışındaki mukim (yolcu olmayan) ve hür Müslümanlara farzdır. Hastalar ve onlara bakmak zorunda olanlar ise mazur görülmüştür. Ayette cuma namazı vaktinde alışverişin bırakılması istenmektedir. Bu süre, iç ezanın okunmasından namazın bitmesine kadar geçen zamanı kapsamaktadır. Namazın bitimi ile alışveriş serbest hâle gelir. **"... Bilirseniz bu sizin için çok hayırlıdır."**[40] ifadesi şu anlama gelir: İyi biliniz ki alışverişi bırakıp Allah'ı (cc) zikretmeye ve namaza koşmanız hem dünyada hem de ahirette sizin için daha hayırlıdır.[41]

TERCÜMEİHÂL

Celaleddin Süyuti

Süyuti, 1445 yılında Kahire'de doğdu. Erken yaşta babasını kaybetmesi üzerine aile dostlarının himayesinde tahsil hayatına başladı. Kur'an'ı ve bazı temel dinî eserleri küçük yaşta ezberleyerek sağlam bir altyapı kazandı. Dönemin önde gelen âlimlerinden tefsir, hadis, fıkıh usulü ve Arap dili alanlarında eğitim gördü. Kısa sürede ilmî yetkinlik kazanarak icazet aldı. Genç yaşta ders okutmaya ve fetva vermeye başladı. Pek çok alanda kalem oynatan Süyuti'nin özellikle derinleştiği ilimlerin başında tefsir gelir. Süyuti'nin en meşhur eserleri; Kur'an ilimleriyle ilgili olan el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an, en hacimli rivayet tefsiri kabul edilen ed-Dürrü'l-Mensur ve Celaleddin Mahalli'nin yarım kalan tefsirini tamamlamasıyla ortaya çıkan Tefsirü'l-Celaleyn'dir. Tefsirlerinde rivayet malzemesine geniş yer vermiş, Hz. Peygamber ve sahabeden gelen nakilleri esas almıştır. Reye dayalı yorumlara temkinli yaklaşmış, nakle dayanmayan görüşleri eleştirmiştir. Tefsirde sahih rivayetlerle yetinilmesi gerektiğini savunmuş, bu rivayetler arasındaki tercihi de ehil kimselerin yapmasını zorunlu görmüştür. Hayatının son yıllarını daha çok telif faaliyetlerine ayıran Süyuti, 1505 yılında Kahire'de vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.

(bk. Özkan, "Süyûtî", 38/188-198; Mertoğlu, "Süyûtî", 38/198-201)

ed-Dürrü'l-Mensur

Süyuti'nin rivayet metoduna göre kaleme aldığı tefsir; Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiinden nakledilen tefsir rivayetlerini derleyen ansiklopedik bir eserdir. Müellif, öncelikle ayetlerin veya ayetlerdeki kelime ve cümlelerin açıklamasına yer vermiş; daha sonra yararlandığı müellif ve kaynakları belirtmiştir. Eser hazırlanırken başta hadis kitapları olmak üzere yazılı kaynakların farklı türlerinden geniş ölçüde faydalanılmıştır.

(bk. Kaya, "ed-Dürrü'l-Mensûr", 10/39)

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ
الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ
لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٣﴾

"Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler; yoksa şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır."[42] ayetinin tefsirini Süyuti şöyle yapmıştır: İbni Sirin, bu ayetteki "en güzel kelime" ifadesiyle "Lâ ilâhe illallah" sözünün kastedildiğini söylemiştir *(Görsel 2.4)*. İbni Cüreyc'e göre bu ifadeyle kişinin kötülükleri affetmesi kastedilmektedir. Hasan Basri'ye göre bu sözle kişinin kendisine kötü sözler söyleyen birine "Allah (cc) sana merhamet etsin, seni bağışlasın." diyerek karşılık vermesi istenmiştir.

Hz. Peygamber'in müminlerin birbirine silah doğrultmamasına yönelik uyarısı, ayetin devamında gelen **"... yoksa şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır."**[43] ifadesiyle ilgilidir. Zira Allah Resulü, silah doğrultan kişinin eline şeytanın hız vermesiyle mümin kardeşini yaralayabileceği; bunun da o kişiyi ateşten bir çukura düşüreceği konusunda ashabını ikaz etmiştir. Katade ise ayetteki ifadeyi "Şeytan, Müslüman'a karşı düşmanlık etmiştir. Müslüman'ın da ona düşmanlık etmesi gerekmektedir. Şeytana düşmanlık etmek ise Allah'a (cc) itaatle olur." şeklinde açıklamıştır.[44]

Görsel 2.4
"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Muhammed O'nun elçisidir."
Hattat: Abdurrahman Depeler

Dirayet Tefsiri

Rivayet tefsirinin kaynaklarına ilaveten dil, edebiyat, mantık, kıyas gibi çeşitli ilim dallarından yararlanarak ayetleri açıklamaya dirayet tefsiri denir. Akli tefsir de denilen bu yöntemde müfessir, elindeki kaynak ve bilgileri akıl süzgecinden geçirerek ayetleri yorumlamaya çalışır.[45] Bu tefsir çeşidinin tarihî seyrine bakıldığında ortaya çıkmasını zorunlu kılan sebepler olduğu görülür. Nitekim İslam coğrafyasının genişlemesi, fetihler neticesinde farklı kültür ve dillerle karşılaşılması, mezhep ve felsefi fikirlerin ortaya çıkması yeni bakış açılarını da beraberinde getirmiştir. Bu doğal süreç içinde ayetleri açıklarken rivayet kaynakları yanında içtihada da yer verilmeye başlanmış; akla dayalı bu yöntem, dirayet tefsirini ve kaynaklarını ortaya çıkarmıştır. Dirayeti rivayet yönteminden ayıran en belirgin özellik, müfessirin herhangi bir konuda kendi görüşüne yer vermesidir. Fakat bu, rivayet kaynaklarının hiç kullanılmadığı anlamına gelmez. Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde naklin yanı sıra aklı da kullanan müfessir, öncelikle rivayet yönteminin kaynaklarına başvurur; o kaynaklardan elde edilen bilgiyi analiz edip sentezleyerek bir anlama ulaşır.[46]

Kur'an'ın dirayet yöntemiyle tefsir edilmesi konusunda iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bazı âlimler, bu yöntemi caiz görmezken bazıları uygun bulmuştur. Dirayet tefsirini doğru bulmayanlara göre ayetlerle ilgili akla dayalı yorumlar zan ifade eder, zan ise kesin bilgi değildir. Bu da kesin olmayan bilgiyle Allah (cc) adına konuşmak anlamına gelir. Dolayısıyla haramdır. Bu görüşte olanlar, düşüncelerini desteklemek için **"... Allah, hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."**[47] ve **"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme!.."**[48] ayetlerini delil getirmişlerdir. Dirayet tefsirini caiz görenler ise bu ayetlerde hiçbir delile dayanmadan sadece kendi arzularıyla söz söyleyen kötü niyetli ve bilgisiz insanların kastedildiğini belirtmişlerdir. İyi niyetle yapılmış, bilgiye dayalı yorumlarda bir sakınca olmayacağını iddia etmişlerdir. Zira gerek sahabiler gerekse tâbiin nesli, bilgi sahibi oldukları konularda konuşmuştur. Nitekim başta Hz. Ömer, İbni Mesud (ra), İbni Abbas (ra) gibi sahabiler tefsirde içtihada yer vermişlerdir. İçtihat ve rey ile tefsir Tâbiin Dönemi'nde bir ekol hâline gelmiş, dönemin müfessirlerinin çoğu Kur'an'ı kendi içtihatlarıyla tefsir etmişlerdir. Ayrıca dirayet tefsirini caiz görenler "Hakkında şeri delil bulunan konularda zan ile amel etmek doğru değildir ancak böyle bir delil bulunmadığında zan ile amel edilebilir." görüşünü ileri sürmüştür.[49]

Dirayet tefsirinin caiz ve makbul olabilmesi için müfessirin belli şartlara uyması gerekli görülmüştür *(Tablo2.3)*. Bu şartları göz önünde bulundurmayan müfessirlerin eserlerine itibar edilmemiştir.[50]

ZEYİL

Hasan Basri ve Katade bin Diame'nin tefsir görüşleri, sonradan derlenip kitap hâline getirilmiş ve bunlar, dirayet yönteminin ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Mukatil bin Süleyman'ın önemli ölçüde dirayet unsurları ihtiva eden eseri "et-Tefsirü'l-Kebir" tam dirayet tefsirlerinin ilki olarak sayılmıştır. Zemahşeri'nin "el-Keşşaf" adıyla bilinen tefsiri ise dirayet tefsirinin meşhur örneklerinden biridir.

(bk. Birışık, "Tefsir", 40/286)

Tablo 2.3: *Dirayet Tefsirinde Müfessirin Göz Önünde Bulundurması Gereken Bazı Hususlar*

1.	Ayeti tefsir ederken öncelikle Kur'an'a müracaat etmek
2.	Uydurma ve zayıf hadislerden kaçınmak
3.	Hz. Peygamber'in sünnetine uygun yorumlar yapmak
4.	Ashabın tefsir yapma usulünü göz önünde bulundurmak
5.	Ayeti, zahirî manayı dikkate alarak yorumlamak
6.	Kelimenin sözlük anlamını esas alarak işaret etmediği anlamlara yönelmemek

TERCÜMEİHÂL

Ebu Mansur Matüridi

Matüridi, Semerkant'ta dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında doğduğu kabul edilir. Hayatının büyük bölümünü doğduğu şehir olan Semerkant'ta geçirmiştir. Hanefi ilim geleneği içinde tahsilini tamamlamış, Hanefi mezhebinin üçüncü kuşak temsilcilerinden sayılmıştır. Akli ve naklî delilleri birlikte kullanan Matüridi'nin tefsir alanındaki en önemli eseri Tevilatü'l-Kur'an'dır. Kelam, fıkıh ve mezhepler tarihi açısından da zengin bir içeriğe sahip olan bu eser, dirayet tefsirinin erken ve güçlü örneklerinden biri kabul edilir. Matüridi, bu eserinde kendisinden önce oluşan tefsir birikimini ve İslam düşüncesine ait görüşleri dikkate almış; bunları kendi yöntem ve üslubuyla yeniden harmanlamayı başarmıştır. Böylece Kur'an-ı Kerim'i sistemli bir yaklaşımla ele alarak özgün bir yorum ortaya koymuştur. 944 yılında vefat eden Matüridi, Semerkant'ta defnedilmiştir.

(bk. Özen, "Mâtürîdî", 28/146-151; Çalışkan, "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek", 90)

Tevilatü'l-Kur'an

Matüridi'nin bu eseri günümüze ulaşan ilk dirayet tefsiridir. Eserin girişinde tefsir-tevil kavramları açıklanmış ve bazı ayetler tevil edilmiştir. Kur'an'ın tamamını tefsir eden Matüridi, ayetleri açıklarken genellikle önce kendi yorumunu zikretmiş; ardından ilgili rivayetleri aktarmıştır. Tefsir anlayışı; ayetlerin diğer ayetlerle, sahih hadis ve haberle, dil bilgisi kuralları ve akli delillerle açıklanmasıdır. Rivayetleri ise bazen değerlendirmiş bazen de olduğu gibi zikretmekle yetinmiştir.

(bk. Topaloğlu, "Te'vîlâtü'l-Kur'ân", 41/32)

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِۚ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ
إِلَّا نَكِدًاۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

"Güzel memleketin bitkisi Rabbinin izniyle (güzel) çıkar, kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz. İşte biz şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz."[51] ayetinin tefsirini Matüridi şöyle yapmıştır: Bu ayette mümin ile kâfire örnek verilmektedir. Cenab-ı Hak mümini bitkinin yetişmesine elverişli olan iyi toprağa, kâfiri ise bitki yetişmeyen kötü toprağa benzetmiştir. Buna göre mümin, Rabbine itaatkâr davrandığı ve O'nun emrini yerine getirdiği için iyi; kâfir ise Rabbine itaat edip salih ameller işlemediği için kötüdür. Nasıl ki verimli topraktan güzel bitkiler yetişirse özü temiz insandan da güzel ameller çıkar. Ayet Kur'an'a işaret ediyor da olabilir. Buna göre gökten inen suyun bereket ve rahmet olması gibi Kur'an da yaratılanlar için Yüce Allah tarafından mübarek ve şifalı kılınmıştır. O bereketli su, cevheri iyi olan toprağa inince o topraktan güzel bitkiler ve faydalı gıdalar çıkar. Aynı su, özü kötü olan tuzlu bir toprağa inince de aslı kötü olduğu için oradan işe yarar bir şey çıkmaz.

Buna göre şüphesiz ki Kur'an, mübarektir ve şifadır. Mümin; onu dinler, onun söylediğine uyar ve gereğince amel eder. Kâfir ise onu duyar fakat ona uymaz ve gereğince amel etmez. Bu Kur'an'ı işiten, ona tabi olan ve gereğince amel eden mümin; tıpkı aslı ve cevheri iyi olduğu için toprağa girip oradan faydalı bitkiler çıkaran su gibidir. Kâfir ise aslı ve cevheri kötü olduğu için bitki yetiştirmeyen toprak gibidir. Ayette soyut kavramlar olan iyilik ve kötülük, somutlaştırılarak anlatılmış; bu şekilde insan aklının daha kolay kavraması sağlanmıştır. İmanın iyiliği görünmez ve duyularla algılanmaz. Müminin amellerinin iyiliği ve kâfirin amellerinin kötülüğü, gerçek anlamda ancak ahirette ortaya çıkar. Bu da ölümden sonra dirilmeyi gerektirir. Müminin ameli iyidir, onun aslı iyi olduğu için bütün yaptıkları da iyi olmuştur. Kâfirin ameli ise kötüdür, toprak örneğinde geçtiği gibi onun aslı kötü olduğu için yaptıkları da kötü olmuştur. **"... Rabbinin izniyle ..."**[52] lafzının "Rabbinin ilmi ve yaratmasıyla" anlamına gelmesi muhtemeldir. Faydasız anlamına gelen نَكِدًا sözcüğünü Hasan Basri "kötü (habis)" diye açıklamıştır. Yani kötü olan topraktan ancak kötü ürün çıkar. Bu kelimeye Ebu Bekir Esam "faydasız" anlamını vermiştir. Ayrıca "zor ürün veren" veya "az ürün çıkaran" şeklinde de açıklanmıştır.[53]

TERCÜMEİHÂL

Fahreddin Razi

Fahreddin Razi, 1149 yılında Rey'de doğdu. İlk eğitimini kelam âlimi olan babasından aldı. Küçük yaşlardan itibaren kelam, fıkıh ve mantık alanlarında kendini geliştirdi. İlim tahsili için Harizm, Buhara, Semerkant, Herat, Bağdat gibi dönemin önemli ilim merkezlerinde dersler aldı. Güçlü zekâsı, hafızası ve hitabeti sayesinde kısa sürede tanındı ve pek çok talebe yetiştirdi. Farklı ilim dallarında eserler kaleme alan Razi, tefsir alanına da önemli katkılarda bulunmuştur. Tefsirde dirayet yöntemini sistemli ve güçlü bir şekilde uygulamış; Kur'an'ı sadece rivayetlerle değil kelam, felsefe, mantık gibi ilimlerden yararlanarak yorumlamıştır. Akıl ile nakli birlikte ele alan yaklaşımı, onu dirayet tefsirinin en önemli temsilcilerinden biri hâline getirmiştir. Razi'nin en meşhur eseri, kelami ve felsefi meselelere de yer verdiği Mefatihu'l-Gayb'dır. İmam, allame gibi ünvanlarla anılan Razi; 1210 yılında Herat'ta vefat etmiştir.

(bk. Yavuz, "Fahreddîn er-Râzî", 12/89-95)

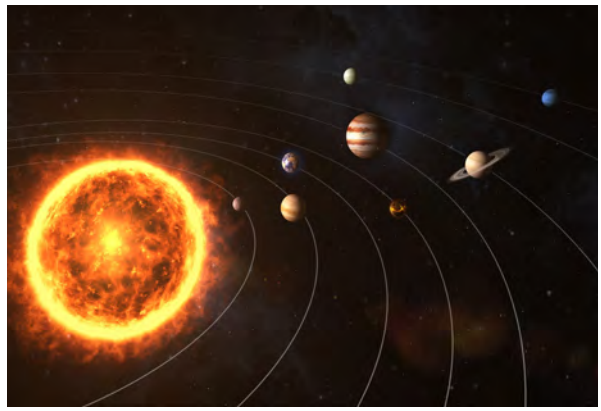
Mefatihu'l-Gayb

Fahreddin Razi'nin et-Tefsirü'l-Kebir ve Tefsirü'r-Razi adlarıyla da ün yapmış olan eseri, dirayet türü bir tefsirdir. Razi, bu tefsiri yazma maksadının akli prensipler ve deliller ışığında Kur'an'a yöneltilen hücumları önlemek; İslam inancıyla ilgili istidlalleri güçlendirmek ve bu konuda ileri sürülen karşı fikirleri reddetmek olduğunu belirtir. Dönemindeki ilmî bilgilere yer vermesinden dolayı eser, ansiklopedik bir yapıdadır.

(bk. Cebeci, "Mefâtîhu'l-Gayb", 28/348-350)

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۗ وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿٤٠﴾

"Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir."[54] ayetinin tefsirini Razi şöyle yapmıştır: Bu ayette ay yerine gece, güneş yerine ise gündüz kavramları kullanılmıştır. Güneş ve Ay, yaratılışlarının hikmeti gereği farklı hareket hızlarına sahiptirler *(Görsel 2.5)*. Bunun sonucunda gece ile gündüz oluşur, mevsimler değişir, meyve ve sebzeler olgunlaşır ve insanlar zamanı tespit edebilirler. Ay, kavuşum (yeni ay) günlerinde doğu ufku üzerinde iken Güneş, onun tam karşısında olan batı ufku üzerinde olur. Güneş batarken Ay doğar, Güneş doğarken de Ay batar. Böylece Güneş Ay'a yetişemez. Allah Teala, bütün yıldızlarda ay ve yılı meydana getiren hareketlerin dışında bir başka hareket yaratmıştır ki bu da günlük dolanımdır. İşte bu günlük dolanım sebebiyle hiçbir yıldız, bir başka yıldızı geçemez. Çünkü her bir yıldız doğarken onun mukabilinde olan batar ve yine her ne zaman bize göre bir yıldız, başka bir yıldızın bulunduğu yere gelirse önceki yıldız oradan gider. İşte bu hareketle Ay da Güneş'i geçemez. Böylece gecenin sultanının gündüzün sultanını geçemeyeceği ortaya çıkmış olur. O hâlde ayette yer alan **"Ne güneş aya yetişebilir..."**[55] ifadesi, Güneş'in bir yıl içinde tamamlamış olduğu yavaş hareketine **"... Ne de gece gündüzü geçebilir..."**[56] ifadesi ise Güneş'in bir gece ve gündüz içinde doğudan yine doğuya devredip döndüğü günlük hareketine işarettir.

Görsel 2.5
Kur'an'da gezegenlerin Yüce Allah'ın iradesine boyun eğerek belli bir yörüngeyi takip ettiği vurgulanır.

"... Her biri bir yörüngede yüzmektedir."[57] ifadesi, Güneş'in ve gezegenlerin her birinin yörüngesine işaret eder. Buradaki فَلَكٌ kelimesi, sözlüklerde yuvarlak olan şey veya dairesel hareket anlamındadır. Gök cisimleri, kendilerine emredilen felek içinde hareket eder. Yıldızlar için tek bir dairesel hareket olduğu iddia edilir. Ancak her birinin kendi feleğinin olması, o yörüngede gitmesine ve hepsinin bir arada bulunmasına engel olmaz. Ay'ın da kendi yörüngesi vardır ve bu yörüngede biraz yavaş hareket eder. Bütün bu sistem, merkezî bir noktaya bağlı küre içinde yaratılmıştır. Bu, âdeta bir soğanın katmanları gibidir. Her katman bir felektir ve her yıldız, kendi feleğinde kendine has dönüşünü yapmaya devam eder. Balığın sudaki hareketiyle suyun açılıp kapanması gibi yıldızlar da hareket ettikçe sema açılıp kapanır. Bu da Yüce Allah'ın mükemmel sistemi için imkânsız bir şey değildir. Güneş, birinde kendisinin merkezde olduğu ve diğerinde başka bir sisteme bağlı olduğu iki harekete sahiptir. Gezegen ve yıldızların da birkaç hareketi söz konusudur. Bunların hepsi, Allah'ın (cc) kudreti sayesinde olur. Buradaki yörünge hareketleri ile gece ve gündüz meydana gelirken Ay ve Güneş'in yörünge farkından dolayı bir karışıklık oluşmaz.[58]

TERCÜMEİHÂL

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Elmalılı Muhammed Hamdi, 1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğdu. Tahsiline başladığı Elmalı'da hafızlığını tamamladı. Daha sonra İstanbul'a giderek medrese eğitimine devam etti. Küçük Ayasofya Medresesi'nde ve Beyazıt Camii'nde derslere katıldı. İslami ilimlerin yanı sıra hat sanatında da icazet aldı. İlmiyeye adım atarak fıkıh, usul, mantık gibi alanlarda müderrislik yaptı. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Antalya milletvekili olarak meclise girdi. Damat Ferit Paşa'nın kurduğu hükümetlerde vakıflar bakanı olarak görev yaptı. Süleymaniye Medresesi müderrisliğinde bulundu. Cumhuriyet'in ilanından sonra resmî görevleri sona erdi ve hayatının kalan kısmını ilim ve telif faaliyetlerine ayırdı. Kelam, fıkıh, felsefe ve tasavvuf alanlarında derin bir bilgiye sahipti. Ona asıl ününü kazandıran eser Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiridir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararıyla hazırlanan bu eser, Cumhuriyet Dönemi'nin en kapsamlı Türkçe tefsirlerinden biri olmuştur. Tefsirinde klasik müfessirlerden yararlanmış ve yaşadığı çağın meselelerini dikkate almıştır. Soyadı Kanunu'yla Yazır soyadını alan müfessir, 1942'de İstanbul'da vefat etmiştir.

(bk. Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", 11/57-62)

Hak Dini Kur'an Dili

Hamdi Yazır'ın dirayet türü tefsiridir. On iki yıl süren bir çalışma sonucu ilk baskısı, dokuz cilt olarak 1935'te yapılmıştır. Müellif, bir surenin tefsirine başlarken önce o sure hakkında genel bilgiler vermiştir. Surenin ismi; varsa nüzul sebebi; ayet, kelime ve harf sayısıyla Mekki veya Medeni oluşu hakkında bilgi verdikten sonra tefsiri yapılacak ayetlerin metin ve meallerini yazarak tefsir bölümüne geçmiştir. Tefsir edilen ayetler, yerine göre İslami ilimler ve pozitif bilimlerden istifade edilerek açıklanmıştır. Bu tefsirin temel kaynakları, klasik tefsir ve hadis kitapları ile bazı ilmî verilerdir.

(bk. Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", 15/153-163)

Tercümeihâl bölümlerinde hayat hikâyelerini öğrendiğiniz müfessirler hangi ortak özelliklere sahiptir? Tespitlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِىْ خَلَقَ ۚ ﴿١﴾

"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"[59] ayetinin tefsirini Yazır şöyle yapmıştır: Bu ayet "Allah" ismiyle başlayarak oku, demektedir. Hira Mağarası'ndayken Hz. Muhammed'e (sav) gelen Cebrail (as), onu şiddetli bir şekilde sıkarak önce sadece "Oku!" demişti. Hz. Muhammed (sav) *"Ben okuma bilmem."* cevabını vermişti. Bunun üzerine melek, onu yine şiddetli bir şekilde sıkarak "Oku!" demiş; o da yine *"Ben okuma bilmem."* demişti. Demek ki "Oku!" emri, Hz. Peygamber'i okumaya başlatmak için heceletmeye yönelik hazırlayıcı bir teklifti. Kur'an, üçüncü defaki sıkıştırmadan sonra gelen **"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"**[60] emri ile başlamıştı. Burada Allah'ın (cc) adıyla okumanın önemine ve insanın yaratılmış olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu emirle Hz. Peygamber yaratan, yaşatan, terbiye eden Allah'ı (cc) tanımış; okuma bilmezken O'nun ismi ile bir anda ilahi mesajı okuyup ezberlemiştir. **"Sen, bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun..."**[61] ve **"... Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun..."**[62] ayetleri, Hz. Muhammed'in (sav) önceden okuma bilmediğini; kitabın içeriğinden ve iman esaslarından haberdar olmadığını göstermektedir. Her işe kefil olan Allah (cc), peygamberine Kur'an'ı indirmekle kalmamış aynı zamanda onu okur kılmıştır.

"Kur'an okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."[63] ayetinde geçtiği üzere Kur'an okumanın hakikati, sözü rastgele değil sesleri daha güzel ve düzgün bir şekilde birbiri ardınca bağlayarak ağızdan çıkarmaktır. Kur'an'ı ezberden, yüzünden, gizli veya açık ama mutlaka okumak demektir.

Kur'an'ı Kerim'i yüzünden okumak, öğrenmeye ve kavramaya vesile olduğu için Peygamber Efendimiz tarafından övülmüştür. Ümmi olan Hz. Peygamber'e okunacak bir kitap verilmesi; bu kitabın ezberden okunması, yazılması ve bugünlere gelmesi bir mucizedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e okumaya besmele ile başlaması emredilmiştir. Bunun hikmeti, okumanın ve her işin Yüce Allah'ın sonsuz irade ve kudretiyle gerçekleştiğini hatırlatmaktır.[64]

Tefsir çeşitleriyle ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 1

20 dk.

Amaç	Azim ile başarı arasındaki ilgiyi fark edebilme

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Tercümeihâl bölümlerinde biyografisi verilen müfessirlerin hayat hikâyelerini inceleyiniz.*
2. *Karşılaştıkları zorlukları ve elde ettikleri başarıları belirleyiniz.*
3. *Elde ettiğiniz bilgilerden hareketle azim ile başarı arasındaki ilgiye dair bir çıkarımda bulunarak bunu arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Değerlendirme	Aşağıdaki öz değerlendirme formunu doldurunuz.

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Aşağıda verilen ölçütlerdeki ifadeler size uygunsa "Evet"i, biraz uygunsa "Kısmen"i, uygun değilse "Hayır"ı işaretleyiniz.

Değerlendirme Ölçütleri	Dereceler		
	Evet	Kısmen	Hayır
1. Her gün düzenli olarak çalışırım.			
2. Kendimi geliştirmek için farklı alanlara yönelirim.			
3. Motivasyonumu artıracak hedefler belirlerim.			
4. Farklı yöntem ve teknikler denerim.			
5. Hedeflerime ulaşmak için özverili davranırım.			
6. Çevrenin olumsuz etkisinden korunmaya çalışırım.			

VENN ŞEMASI

1. **Rivayet ve dirayet tefsirlerinin benzer ve farklı özelliklerini aşağıdaki Venn şeması üzerine yazınız.**

Rivayet Tefsiri	*Ortak Özellikler*	*Dirayet Tefsiri*
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

2. **Rivayet ve dirayet tefsirlerinin ortak özelliklerinden hareketle bu tefsirlerin birbirini ne şekilde etkilediğini belirleyerek aşağıdaki boş bırakılan yere yazınız.**

.....

.....

TEFEKKÜR

Rivayet ve dirayet tefsiri yöntemlerinden hangisinin güncel bir meselenin açıklanmasında daha geniş imkânlara sahip olduğuna dair bir deneme yazınız.

ARA DEĞERLENDİRME-2

Aşağıdaki tefsir türlerini tablodaki başlıklara göre karşılaştırınız.

	Rivayet Tefsirleri	*Dirayet Tefsirleri*
Avantajları		
Dezavantajları		

PERFORMANS GÖREVİ

Görev	Bülten panosu hazırlama
Amaç	Vahidi, İsmail Hakkı Bursevi ve Ebussuud Efendi'nin hayatları ve ilmî çalışmaları hakkında bilgi edinebilme
Değerlendirme Ölçütleri	Doğruluk, ilişki kurma, çıkarım yapma, özgünlük, tasarım, dil ve anlatım

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde üç gruba ayrılınız.
2. Grup üyeleri arasında iş bölümü yaparak bir çalışma planı hazırlayınız.
3. Seçtiğiniz müfessirin hayat hikâyesini basılı veya dijital güvenilir kaynaklardan araştırınız.
4. Araştırma sürecini bir hafta içinde tamamlayınız.
5. Bülten panosunda sergilenecek yazılı ve görsel materyalleri hazırlayınız.
6. Hazırladığınız materyalleri sınıf panosunda sergileyiniz.

Değerlendirme: 1. Yapılan çalışmalar, yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

2. Aşağıdaki grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı: .....

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman (1)	Ara Sıra (2)	Çoğu Zaman (3)	Her Zaman (4)
1. Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaştı.				
2. Grubun ihtiyaçlarına göre sorumluluklar paylaşıldı.				
3. Grup üyeleri birbirlerinin fikirlerini dinledi.				
4. Grup üyeleri zamanı verimli kullandı.				
5. Grup üyeleri çalışma sırasında birbirlerine saygılı davrandı.				

Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

.....

Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?

.....

1. soruyu tanılayıcı dallanmış ağaca göre cevaplayınız.

1. Aşağıda verilen cümlelerdeki bilgiler doğruysa "D" yanlışsa "Y" yönlendirici oklarını takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

2. soruyu boşlukları doldurarak cevaplayınız.

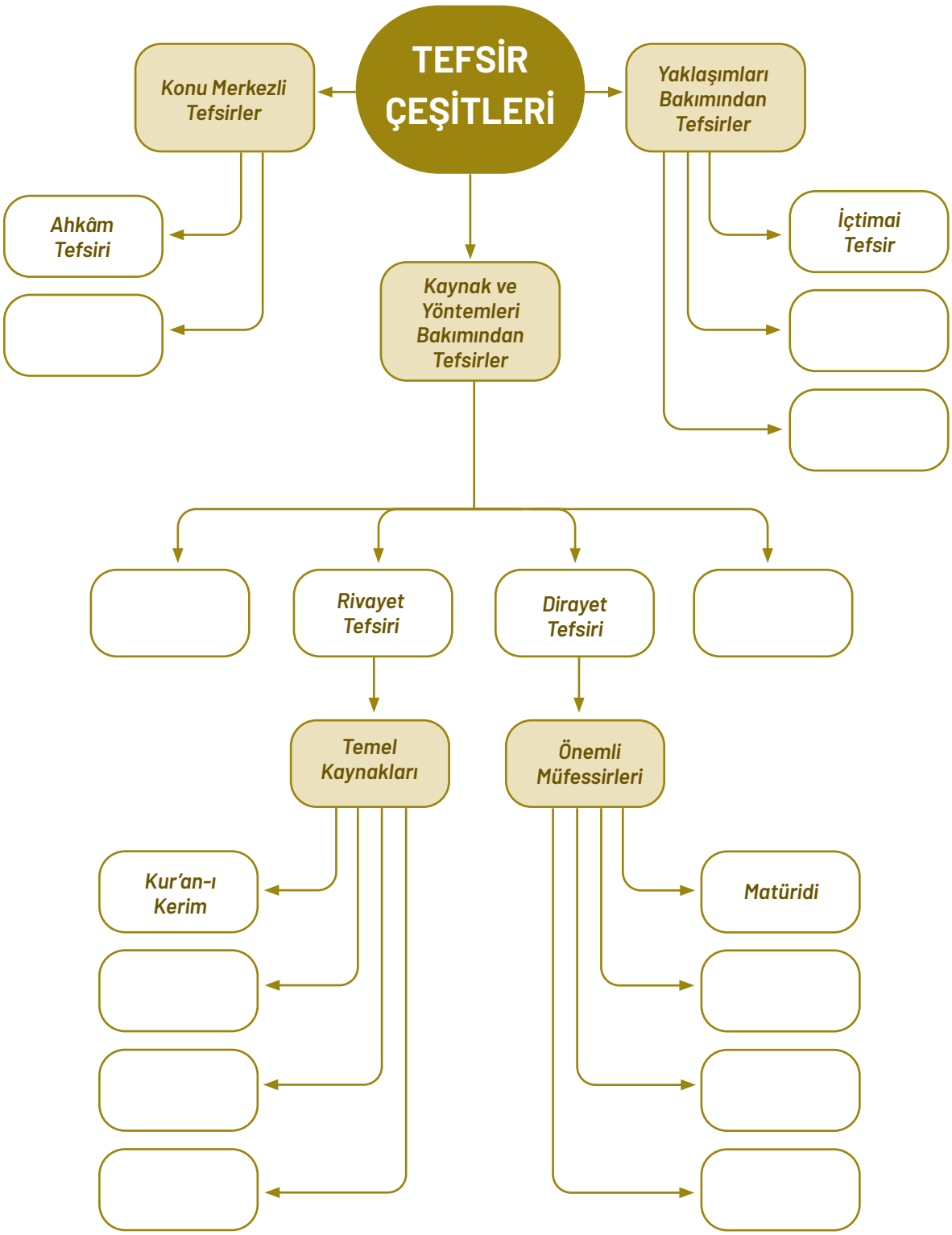
2. Aşağıdaki paragrafta boş bırakılan yerlere verilen sözcüklerden uygun olanı yazınız.

akli	*belagat*	*Camiu'l-Beyan*
israiliyat	*Matüridi*	*Mefatihu'l-Gayb*
naklî	*sahih*	*Süyuti*

Bazı âlimler tarafından ..... tefsir olarak adlandırılan rivayet tefsiri alanında pek çok eser yazılmıştır. Bu tefsirin önemli müfessirlerinden ..... tarafından kaleme alınan *ed-Dürrü'l-Mensur*, sadece rivayetlere dayalı olarak yazılmışken Taberi, ... adını verdiği eserinde zaman zaman kendi yorumlarına da yer vermiştir. Rivayet tefsiri, ... kaynaklara dayanması bakımından en doğru tefsir metodu olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından nakledilen ve ..... adı verilen bilgilerin yaygın şekilde kullanılması, bu metodun zaafları arasında sayılmıştır.

3. soruyu aşağıdaki şemaya göre cevaplayınız.

3. Aşağıdaki boş bırakılan yerleri şemada istenenlere uygun olarak doldurunuz.

4-8. soruların cevaplarını işaretleyiniz.

4. Kur'an-ı Kerim'deki cennet ve cehennem tasvirlerinde Arapların iyilik, güzellik, kötülük ve çirkinlik telakkileri esas alınmıştır. Bu sebeple cennet; suyu bol yeşil mekânlar, köşkler, içlerinden nehirler akan has bahçeler, bol yiyecek ve içecekler, gölgelikler gibi motiflerle nitelenmiştir.

Bu metin

I. dile vâkıf olmak
II. bağlamı dikkate almak
III. tarihî bilgilere hâkimiyet

ilkelerinden hangileriyle ilgilidir?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) Yalnız III
D) I ve III
E) II ve III

5. Aşağıdaki ifadelerden hangisi dile vâkıf olmakla ilgili değildir?

A) Ayetlerde geçen kelimelerin sözlük anlamlarına başvurmak, tefsir faaliyetinin bir parçasıdır.
B) Tefsir faaliyetlerinde Kur'an'ın üslup özelliklerinden mecazlı anlatımı göz ardı etmemek gerekir.
C) Kur'an'da aynı kelimenin farklı manalarda kullanılmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.
D) Sarf, nahiv ve belagat ilimlerine hâkim olmak; ayetleri anlayıp yorumlamak için gereklidir.
E) Nüzul sebeplerini bilmek, ayetlerin doğru anlaşılmasında yol gösterici bir unsurdur.

6.
- İbni Teymiyye'nin öğrencilerindendir.
- Rivayet tefsirinin önde gelen müfessirlerindendir.
- Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim isimli eseri en çok başvurulan kaynaklardandır.

Bu bilgiler aşağıdaki müfessirlerden hangisine aittir?

A) Bursevi
B) İbni Kesir
C) Razi
D) Taberi
E) Zemahşeri

7. Aşağıdakilerden hangisi rivayet ve dirayet tefsirleri arasındaki uygulama farklılıklarından biridir?

A) Aklın ve bilimsel verilerin kullanılması
B) Ayetlerin başka ayetlerle açıklanması
C) Arap dili ve belagatinden istifade edilmesi
D) Sahabe ve tâbiin sözlerine başvurulması
E) Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin esas alınması

8. "Rabbiniz ki sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın." (Bakara suresi 22. ayet) ayetinde Kur'an, yeryüzünü yere serilen bir döşeğe; göğü de bir evin tavanına benzetmektedir. Böyle bir benzetme; Arapların döşek, sergi, yaygı, şilte, minder ve yatak anlamında kullandıkları "firaş" sözcüğü ile yapılarak onların arzın işlevini daha iyi anlamaları sağlanmıştır. Çünkü söz konusu kelime; Arap kültüründe rahatlık, mutluluk ve istikrarı ifade etmektedir. Göğün tavana benzetilmesi de aynı şekilde ilk muhataplara sema hakkında bilgi vermektedir. Çünkü insan, bilmediği bir şeyi bildiğinden hareketle daha iyi anlayabilir.

Bu metinde Kur'an'ı doğru anlamakla ilgili

I. dile vâkıf olmak
II. makasıdı gözetmek
III. tarihî bilgilere hâkimiyet

ilkelerinden hangileri öne çıkmaktadır?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) I ve II
D) I ve III
E) II ve III

Üniteyle ilgili daha fazla soruya bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

SONNOTLAR

1 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 259.
2 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 260.
3 bk. Birışık, "Kur'an", 26/383-387.
4 bk. Konaklı, "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri", 254.
5 bk. Uzun, *Kur'an Dili'nin Özellikleri,* 102.
6 Karia suresi 9. ayet.
7 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/676.
8 bk. Uzun, *Kur'an Dilinin Özellikleri,* 130.
9 Mürselat suresi 32-33. ayetler.
10 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 8/536.
11 bk. Ateş, "Kur'an Çevirisine Etkisi Bakımından Vücûh ve Nezâir", 7.
12 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 262-263.
13 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 264-265.
14 Bakara suresi 189. ayet.
15 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/291.
16 bk. Uzun, "Hz. Peygamber'in Tefsirinde "Bağlam" Meselesi", 134.
17 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 274-275.
18 Tevbe suresi 5. ayet.
19 Tevbe suresi 2. ayet.
20 Tevbe suresi 6. ayet.
21 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 2/722-729.
22 bk. Maşalı,"Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsıd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)", 265.
23 bk. Demirci, *Tefsir Usûlü,* 277.
24 bk. Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti,* 147.
25 Nisa suresi 58. ayet.
26 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 2/82.
27 bk. Demirci, *Tefsir Tarihi,* 116; Birışık, "Tefsir", 40/281.
28 bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* 224.
29 bk. Birışık, "Tefsir", 40/285.
30 bk. Demirci, *Tefsir Tarihi,* 117-125.
31 Bakara suresi 245. ayet.
32 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 2/81.
33 Bakara suresi 245. ayet.
34 Bakara suresi 261. ayet.
35 Bakara suresi 245. ayet.
36 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 2/81-82.
37 Cuma suresi 9. ayet.
38 Cuma suresi 9. ayet.
39 Buhari, "Cum'a", 18.
40 Cuma suresi 9. ayet.
41 bk. İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri,* 14/7883-7887.
42 İsra suresi 53. ayet.
43 İsra suresi 53. ayet.
44 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 9/329-330.
45 bk. Birışık, "Tefsir", 40/286.
46 bk. Karaoğlan, "Tefsirlerde Rivâyet ve Dirâyet Ayrımının Objektifliği Sorunsalı", 6.
47 Araf suresi 33. ayet.
48 İsra suresi 36. ayet.
49 bk. Demirci, *Tefsir Tarihi,* 148-151.
50 bk. Karaoğlan, "Tefsirlerde Rivâyet ve Dirâyet Ayrımının Objektifliği Sorunsalı", 9.
51 Araf suresi 58. ayet.
52 Araf suresi 58. ayet.

53 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 5/417-418.
54 Yasin suresi 40. ayet.
55 Yasin suresi 40. ayet.
56 Yasin suresi 40. ayet.
57 Yasin suresi 40. ayet.
58 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 26/278-282.
59 Alak suresi 1. ayet.
60 Alak suresi 1. ayet.
61 Ankebut suresi 48. ayet.
62 Şûra suresi 52. ayet.
63 Nahl suresi 98. ayet.
64 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 9/322-323.

3. Ünite

KUR'AN'IN MUHTEVASI

İçerik Çerçevesi

3. 1. Kur'an'da Allah

3.2. Kur'an'da İnsan

3.3. Kur'an'da Toplum

Ünite Dosyası

Bu ünitede sizlerden

- *Allah Teala'yı tanıtan ayetlerle ilgili tefsir metinlerini tahlil edebilmeniz,*
- *Kur'an'da insana yüklenen sorumlulukları müşahede edebilmeniz,*
- *toplumsal hayata yönelik ayetlerdeki emir ve yasakları idrak edebilmeniz*

beklenmektedir.

Ünite Sunusu

Genelleme

Kur'an-ı Kerim, dünya ve ahiret hayatı için bir rehberdir.

BAĞLANTI KURMA

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."

(Zariyat suresi 56. ayet)

Bu ayetten hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. **İnsanın yaratılmışlar arasındaki konumu nedir?**
2. **İnsan Allah'ı (cc) tanımak için neler yapabilir?**
3. **İnsan Rabbiyle ne şekilde iletişim kurabilir?**
4. **Allah'ın (cc) rızasını kazanmanın yolları nelerdir?**

3.1. KUR'AN'DA ALLAH

Esmayıhüsnadan hatırladığınız isimleri arkadaşlarınızla paylaşarak sınıf tahtasına yazınız.

ZEYİL

İslam bilginleri "Allah" kelimesini "Varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık bulunan zatın adı." diye tanımlamışlardır. Zaman içinde "Allah" kelimesi İslami naslarda bu tanımın özetlediği bir kavram hâline gelmiş, gerçek mabudun ve tek yaratıcının özel ismi olmuştur. O'ndan başka herhangi bir varlığa ad olarak verilmemiş gerek Arap dilinde gerekse aynı kelimeyi kullanan diğer Müslüman milletlerin dilinde herhangi bir çoğul şekli de oluşmamıştır.

(bk. Topaloğlu, *Allah İnancı*, 12)

Kur'an'a göre Allah (cc), yalnız yüce varlık değil aynı zamanda tek gerçek varlıktır. Onun varlığı ve birliği evrende apaçık olmakla beraber zatı, duyu organlarıyla kavranamadığı için gizlidir. Kâinatta O'nun kudretine boyun eğmeyecek hiçbir varlık yoktur[1] *(Görsel 3.1)*. Kur'an-ı Kerim'de en çok Allah'tan (cc) ve O'nun yüceliği, vahdaniyeti, âlemlerin yaratıcısı ve devam ettiricisi olduğundan bahsedilir.[2] Kur'an'da değerli (mükerrem) bir varlık olarak takdim edilen insanın bireysel ve toplumsal olgunluğa erişerek erdemli bir hayat sürmesi, Allah'a (cc) bağlılıkla mümkündür. Bu bağlılık duygusu ise insanın yaratılışında mevcuttur.[3]

Görsel 3.1
"Allah'tan başka galip yoktur." cümlesi Yüce Allah'ın kudretinin veciz bir ifadesidir.
Hattat: Abdurrahman Depeler

Tektir, bütün yaratılmışların Rabbidir.
O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Yaşatır, öldürür. O, sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.
(Duhan suresi 8. ayet)

Her şeyin sahibidir.
"Allah, çocuk edindi" dediler. O, bundan uzaktır. Hayır! Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir.
(Bakara suresi 116. ayet)

İbadete layık yegâne varlıktır.
Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.
(Kasas suresi 88. ayet)

Sonsuz kudret sahibidir.
De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok, sen her şeye kadirsin."
(Al-i İmran suresi 26. ayet)

Her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.
O, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratandır. "Ol!" dediği gün her şey oluverir. O'nun sözü gerçektir. Sûra üflendiği gün de hükümranlık O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir; her şeyden haberdardır.
(Enam suresi 73. ayet)

Sürekli yaratma hâlindedir.
Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). O her an yaratma hâlindedir.
(Rahman suresi 29. ayet)

Kullarını hidayete ulaştırır.
Kullarım beni senden sorarlarsa (bilsinler ki) gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.
(Bakara suresi 186. ayet)

Adildir, kullarına zulmetmez.
Gerçek şu ki Allah insanlara zerrece kötülük etmez fakat insanlar kendilerine kötülük ediyorlar.
(Yunus suresi 44. ayet)

İnsana çok yakındır.
İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz, sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.
(Kaf suresi 16-17. ayetler)

Daima diridir.
O diridir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O hâlde sadece Allah'a itaat ederek (samimi olarak) O'na ibadet edin. Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur.
(Mümin suresi 65. ayet)

Azabı ağırdır.
Bilin ki Allah'ın cezalandırması çetindir ve Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.
(Maide suresi 98. ayet)

Bilgi Görseli 3.1
Allah Teala'yı tanıtan bazı ayetler

"Varlığım elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sure (İhlas) Kur'an'ın üçte birine denktir."

(Buhari, "Tevhîd", 1)

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (cc) varlığı ve birliğine dair ifadelerdeki üslup, fıtrattan gelen saf özelliklerini koruyan insanların doğal olarak Allah'ın (cc) varlığını ve birliğini benimsemesi gerektiğini gösterir. Çünkü konuyla ilgili ayetler, genellikle soru şeklinde veya hayret bildiren uyarı ve kınama niteliğinde ifadeler taşır.[4] Kur'an'da **"Şayet o inkârcılara 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?' diye soracak olsan hiç tereddütsüz 'Allah'tır.' derler. O hâlde haktan nasıl yüz çevirirler?"**[5] buyrularak Mekkeli müşriklerin inkârcı tutumları şaşkınlıkla karşılanmıştır. Kur'an, Allah'ın (cc) varlığından ziyade birliği üzerine yoğunlaşır. Allah'ın (cc) zatında, sıfatlarında, mabut oluşunda bir ve tek olduğu inancı (tevhit) Kur'an'ın temel ilkesidir.[6] Tevhidin başka bir ifadesi olan tenzih de Allah'ın (cc) yarattığı varlıkların özelliklerinden arınmış olduğuna işaret eder.[7] İhlas suresi ise tevhit ve tenzihin en özlü ifadesidir.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۝١ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝٢ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوْلَدْ ۝٣
وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ ۝٤

"De ki: O, Allah'tır, tektir. Allah Samed'dir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur."[8] ayetlerinin tefsirini yaparken Mevdudi, ilk iki ayetin nüzul sebebi olarak müşriklerin Hz. Peygamber'e "İnanmamızı istediğin Rabbini bize tanımla ve anlat." demelerini göstermiştir. Müşriklerin bu talebi üzerine Allah (cc); doğmak, doğurmak gibi yaratılmışlara ait özellikleri reddederek kendisinin başka bir varlığa denk olmadığını ifade etmiş ve varlığının gerçek mahiyetini açıklamıştır. **"De ki..."**[9] emrinin muhatabı Resulullah'tır. Çünkü "Rabbin nasıldır?" sorusu ona sorulmuştur. **"... O, Allah'tır."**[10] ifadesiyle "Bilmek istediğiniz Rab, yeni bir ilah değil aslında Allah (cc) dediğiniz Rabbin aynısıdır." denilmiştir. "Allah" kelimesi, müşrik Araplara yabancı değildir. Onlar eskiden beri kâinatın yaratıcısı için "Allah" kelimesini kullanıyorlardı. Bu kelimeyi başka bir mabuda isim olarak vermiyorlardı. Müşriklerin "Bizi ibadet için çağırdığın Rab nasıldır?" sorusuna ayetle cevap veren Resulullah'ın "O Allah'tır." derken kastettiği varlık; müşriklerin bildiği, yaratıcı ve rızık verici olarak kabul ettiği zattır. Ayette Allah (cc) için "Ehad" kelimesi kullanılmıştır. Arapçada "Ehad" kelimesi Allah'tan (cc) başkası için kullanılmaz. Çünkü bu kelime, sayısal anlamda birlik değil tam manasıyla tek ve biricik olmayı ifade eder. "Samed" kelimesi ise mahluk için de kullanılabildiğinden "Allahüssamed" şeklinde marife (belirli) olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, bazı varlıklarda sınırlı biçimde bulunabilen bu özelliğin gerçek ve mutlak anlamda yalnızca Allah'a (cc) ait olduğunu vurgular. Mahluk ancak belirli bir yönden "samed" sayılabilir. Buna karşılık Allah'ın (cc) "Samed" oluşu her bakımdan tam ve eksiksizdir. Bütün varlıklar O'na muhtaçtır, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Dünyada her varlık, şuurlu veya şuursuz olarak O'na rücu eder. Herkesin ihtiyacını O karşılar. O bakidir, varlığı daimdir.[11]

"Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur."[12] ayetlerini akli delillerle açıklayan Razi'ye göre kişi; Allah Teala'nın doğurmadığını,

ZEYİL

İhlas suresi, tefsir kitaplarında muhtelif yönleriyle ele alınmış; eserlerde sureye oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Ayrıca felsefeden tasavvufa kadar çeşitli ilim dallarında meşhur âlimler tarafından sureye dair pek çok müstakil çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları yapanlar arasında İbni Sina, İbnülarabi, Muallim Naci gibi isimler vardır.

(bk. Işık, "İhlâs Sûresi", 21/538)

O'nun cisim olmadığını, parçalanmadığını ve kısımlara ayrılmadığını bilerek anlayabilir. Doğmadığını ise kadim olmasından çıkarabilir. Bu sonuca ulaşmak için nübüvveti veya Kur'an'ı bilmeye gerek yoktur. Çünkü bunlar akılla da temellendirilebillir. Bununla birlikte söz konusu niteliklerin surede zikredilmesinin amacı, Allah Teala'nın "Ehad" ve "Samed" oluşunun anlamını açıklamaktır. "Ehad" oluşu, Allah'ın (cc) zatı ve mahiyeti bakımından her türlü terkipten ve çokluktan münezzeh olduğunu; "Samed" oluşu ise varlığının zatı gereği zorunlu olup zatı ile sıfatlarında herhangi bir değişmenin mümkün olmadığını ifade eder. Bu nedenle Allah'ın (cc) "Ehad" ve "Samed" olması, O'nun doğmamış ve doğurmamış olmasını zorunlu kılar.

Sure, celal ve azamet sıfatlarının hiçbirinde Allah'a (cc) denk bir varlığın olmadığını vurgulayarak sona erer. Var olma açısından bir denklik yoktur. Çünkü O'nun dışında her şey sonradan yaratılmıştır. Varlıklardan hiçbirinin var olma bakımından veya kudret, rahmet, cömertlik, adalet, ihsan gibi nitelikler açısından O'na denk olması söz konusu değildir.[13]

Görsel 3.2
Yüce Allah'ın Rahman ve Rahîm isimleri Müslümanları merhametli olmaya yönlendirmektedir.

Kur'an'ı baştan sona okuyan bir kimsenin fark edeceği ilk husus; Allah'ın (cc) sonsuz merhameti, yüceliği ve kudretidir.[14] Rahman ve Rahîm isimleri başta olmak üzere Kur'an'da Allah'ın (cc) pek çok isim ve sıfatı yer alır. Bunlar, insanın Rabbi hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olması açısından önemlidir. Mümin, Rabbine O'nun esması ile seslenir. Bu şekilde hem Rabbini tanır hem de O'na yaklaşır. Ayrıca diğer varlıklarla ilişkilerinde, kişisel ve sosyal hayatında bu isimler mümine yol gösterir *(Görsel 3.2)*.[15]

هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ
۲۲ هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۲۳ هُوَ اللّٰهُ
الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى ۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۲۴

"O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır. Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O Rahman'dır, Rahîm'dir. O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır. O; mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah onların ortak koştuklarından uzaktır. O; yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır.

Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tespih eder. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[16] Matüridi'ye göre ayetteki "O" zamiri, Allah'ın (cc) en üstün isimlerindendir. Resulullah'ın Ehlibeyt'inden gelen rivayete göre Hz. Peygamber *"Ey O! Ey O'ndan başka kimse olmayan O!"* diye dua ederdi. **"... Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O Rahman'dır, Rahîm'dir."**[17] mealindeki ayet, mahlukatın bildiği ve bilmediği her şeye aslında Allah'ın (cc) vâkıf olduğunu ifade eder. Allah (cc) olanı, olacak olanı ve bunların mahiyetini bilendir. Ayetteki Rahman ve Rahîm kelimeleri, rahmet kökünden türemiş iki isimdir. Burada Allah'ın (cc) merhameti vurgulanarak insanlar merhametli olmaya teşvik edilmekte, dünya ve ahiret nimetlerinin Cenab-ı Hak tarafından ihsan edildiği haber verilmektedir.[18]

Haşr suresinin 24. ayetinde yer alan esmayıhüsna terimi, Allah'ın (cc) en güzel niteliklerine ve en mükemmel anlamlara delalet eden isimleri demektir. Yazır'a göre Allah Teala'nın esmayıhüsnasından Kur'an'da indirmediği, yalnız kendisinin bildiği isimleri de vardır. Bazı hadislerde Allah Teala'nın doksan dokuz ismi olduğu rivayet edilmişse de bunun çokluğu belirtmek için olduğunu kabul etmek gerekir. Bu isimlerden sonra göklerde ve yerdekilerin Allah'ı (cc) tespih ettiğinden bahsedilmesi, insana Rabbini bu isimlerle zikretmesi için bir öğüt niteliğindedir.[19]

Bilgi Görseli 3.2
Haşr suresinin 23-24. ayetlerindeki esmayıhüsnanın anlamları
(bk. Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 11/414-415)

Melik Egemenliğin mutlak sahibi, âlemlerin yegâne maliki.	**Kuddüs** Her türlü eksiklikten uzak, yaratılmışların tasavvuruna sığmayan.	**Selam** Esenlik kaynağı, selamete çıkaran.	**Mümin** Güven sağlayan, gönlünü imana açanlara iman veren.
Müheymin Görüp gözeten, evrenin mutlak hâkim ve yöneticisi.	**Aziz** Üstün, mutlak güç sahibi, izzet ve şanın asıl sahibi ve kaynağı.	**Halık** Takdir ettiği gibi yaratan.	**Cebbar** İradesine sınır olmayan, yaratılmışların hâlini iyileştiren.
Mütekebbir Büyüklüğü apaçık olan, azametini ortaya koyan.	**Bâri** Örneği olmadan yaratan, incelikli yaratan.	**Musavvir** Biçim ve özellik veren, yarattıklarının bütün hususiyetlerini belirleyen.	**Hakim** Bütün işleri yerli yerince olan, hikmet sahibi.

Allah (cc), Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette mülkün sahibi olarak takdim edilmiştir. Mutlak kuvvet anlamındaki mülkün sadece Allah'a (cc) mahsus olduğuna ilişkin bazı ayetlerde ahiretteki mülkiyete de atıfta bulunulmuştur.[20] Esmayıhüsnadan bir isim olan Malik, Yüce Allah'ın görünen ve görünmeyen âlemlere; dünya ve ahiret hayatındaki her şeye gerçek anlamda hâkim olmasını ve dilediği gibi tasarrufta bulunmasını ifade eder. Allah'ın (cc) yegâne Malik olduğu bilincine erişen müminin herhangi bir mahluka boyun eğmeyeceği açıktır. Çünkü O'nun kudretini ve hükümran oluşunu idrak etmek, kişiyi başkasına değil yalnızca O'na yönelip yaklaşmaya sevk eder.[21] Bu bilinç, Müslüman'ın ahirette vereceği hesabı düşünüp davranışlarını kontrol etmesi bakımından da önemlidir.

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ؕ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ؕ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٥٦﴾

"O gün hükümranlık yalnız Allah'ındır, onlar arasında hükmünü verir. İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapmış olanlar, nimetlerle dolu cennetlerde olacaklardır."[22] Alusi'ye göre "hükümranlık" ezici otorite, tam kontrol ve mutlak güç anlamına gelir. "O gün"den kasıt ise kıyametin kopacağı veya herkesin dünyadaki amellerinin karşılığını eksiksiz bir biçimde alacağı gündür. Hükümranlığın yalnızca Allah'a (cc) ait olması, kimsenin hiçbir konuda gücü veya kontrolü olmadığını ifade eder.[23] Razi'ye göre kıyamet gününde hükümranlığın bütünüyle Allah'a (cc) ait olması, O'nun işleri başkasına havale ettiği; geçici mülkiyet verdiği dünya günlerinin aksinedir. Allah Teala, o gün onlar arasındaki yegâne hâkimin kendisi olduğunu; kendisi dışında hiçbir hâkim bulunmayacağını beyan etmiştir. Bu da insanları günah işlemekten caydırıcı bir ifadedir.[24] **"... Onlar arasında hükmünü verir."**[25] sözüyle Allah Teala, mümin ve kâfirler arasındaki hükmünü açıklayarak şöyle buyurmuştur: Kur'an'a iman edip onun hakkında tartışmaya girmeksizin o Kur'an'da emredilenlere uyarak **"... yararlı işler yapmış olanlar nimetlerle dolu cennetlerde olacaklardır."**[26]

Kur'an'da Allah (cc) konusuyla ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

TEFEKKÜR

İslam akaidinin temel esaslarından biri olan ahirete iman, mutlak adaletin tecelli edeceğine imanın da bir gereğidir. Çünkü Peygamber Efendimiz'in ifadesiyle "Kıyamet gününde tüm haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzsuz koyunun boynuzlu koyundan hakkı alınacaktır."

(Tirmizî, "Sıfatü'l-Kıyâme", 2)

Buna göre ahirete iman etmek, haksızlık ve zorluklar karşısında insanı ne şekilde etkiler? Deneyimlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

ETKİNLİK - 1

25 dk.

Amaç	Allah Teala'yı tanıtan ayetlerle ilgili tefsir metinlerini tahlil edebilme

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.
2. Gruplarınız için bir başkan ve yazman seçiniz.
3. Aşağıdaki ölçütleri gözden geçiriniz.
   - Siyak-sibak ilişkisinin gözetilmesi
   - Önemli kavramların anlamının açıklanması
   - Rivayetlere (hadis, sahabe görüşü) yer verilmesi
4. Aşağıdaki metni bu ölçütleri göz önünde bulundurarak inceleyiniz.

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar, O'nun ilminden kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O; göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O yücedir, büyüktür."

(Bakara suresi 255. ayet)

Hz. Peygamber'in "Allah'ın kitabındaki ayetlerin en büyüğü hangisidir?" sorusuna "Ayetelkürsi'dir." cevabını veren sahabisini tebrik etmesi, bu ayetin önemini göstermektedir. (Müslim, "Müsâfirîn", 258) Allah (cc) varlığı ezelî, ebedî, zaruri ve kendinden olan; her şeyi yaratan, her şeyin maliki, mukadderatın hâkimi, her şeyi bilen ve her şeye kadir olan Yüce Mevla'nın öz ismidir. Bu öz isim zikredildikten sonra hem O'nun birliğini hem de İslam'ın temel ilkesini açıklamak üzere "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır." buyrulmuştur.

Elleriyle yaptıkları putlara tapan müşriklere canı bile olmayan varlığın ilah olamayacağını ifade etmek üzere hemen arkasından "Diridir." buyrulmuştur. Evet Allah (cc) diridir, O'nun hayat sıfatıyla ifade edilen diriliğinin mahiyetini ancak kendisi bilmektedir. Müşriklerin çoğu, yaratıcı olarak Allah'ı (cc) kabul etmekle beraber her birine bir işlev tanıdıkları sözde tanrılara tapmışlardır. Bu sebeple ayetin devamında "Kayyum" sıfatı zikredilerek aracı tanrılara gerek bulunmadığı ifade edilmiştir. Çünkü Kayyum; bütün varlıkları görüp gözeten, yöneten, bir an bile onları bilgi ve ilgisi dışında tutmayan demektir.

"O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku."" cümlesi, hay ve kayyum sıfatlarını hem pekiştirmekte hem de biraz daha açıklamaktadır. Uyku basan veya fiilen uyuyan birinin gözetim, yönetim, koruma gibi işleri yerine getirmesi mümkün değildir. Allah Teala'nın kayyumluğu, mükemmel ve kesintisiz olduğuna; daha doğrusu kayyum sıfatı bunu ifade ettiğine göre O'nu ne uyku basar ne de uyur.

"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur." ifadesi, bunları yaratan da gerçek sahibi de O'dur; demektir. Müşriklerin çoğu, putlarının Allah'a (cc) denk olduğunu düşünmüyor, putları O'nun nezdinde reddedilemez bir aracı olarak görüyordu. "İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir?" cümlesi bu inancın asılsızlığını ortaya koymakta; şefaatin de izne bağlı bulunduğunu, O izin vermedikçe kimsenin böyle bir yetkiye sahip olamayacağını etkili bir şekilde zihinlere yerleştirmektedir.

"O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır." cümlesinde geçen kürsü kelimesi; sözlükte koltuk, sandalye, taht anlamlarına gelir. Mecazi olarak saltanat, hükümranlık, mülk manalarında da kullanılmaktadır. Allah Teala'nın herhangi maddi bir kürsünün üzerine oturması düşünülemeyeceğinden burada kürsüden bir başka mananın kastedilmiş olması gerekir. Esasen Kur'an'da Allah'a (cc) nispet edilen "Allah'ındır." denilen her şeyi, O'nun varlığına dâhil veya kullandığı bir şey olarak anlamak da doğru değildir. İbn Abbas'a (ra) göre buradaki kürsüden maksat ilimdir. O'nun ilmi her şeyi kaplar. Yüce, mükemmel ve eşsiz sıfatlarının bir kısmı ayette zikredilen Yüce Allah'a kulların sonsuz gibi gördükleri kâinatı korumak, gözetmek ve yönetmek elbette güç gelmeyecek; O'nu yormayacak; meşgul bile etmeyecektir.

(bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/398-401)

5. *Metinde bu ölçütlerin hangilerinden faydalanıldığını belirleyiniz.*
6. *Edindiğiniz bilgilerden hareketle tevhit ve tenzihin mahiyeti hakkında bir çıkarımda bulununuz.*
7. *Çıkarımlarınızı raporlaştırarak arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Değerlendirme	*Verilen tefsir metninde Allah Teala'nın hangi isim ve sıfatlarına değinilmiştir?*

ARA DEĞERLENDİRME-1

Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

"Şüphesiz ki bunlar birer öğüttür, artık dileyen Rabbine bir yol tutar. Ancak Allah'ın (bir şeyi) dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir."

(İnsan suresi 29-30. ayetler)

Kur'an'daki öğütlerden ders çıkarıp Allah'a (cc) giden yolu seçmek, insanların hür iradelerine bırakılmıştır. Böylece insanın din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğuna, bu bakımdan hiç kimsenin bu yollardan birini seçmesi için baskı altında tutulamayacağına işaret edilmiştir. Bununla birlikte başka yerlerde olduğu gibi burada da kulun irade, tercih ve kararından söz edilirken Allah'ın (cc) iradesinin mutlaklığı da hatırlatılmıştır. Böylece kulların Rableri karşısında da hür ve bağımsız oldukları gibi hem din hem de mantık bakımından tutarlı olmayan bir fikre kapılmaları engellenmek istenmiştir. Çünkü kullara tercih ve karar kabiliyetini veren de Yüce Allah'tır, bunu her an yaratarak devam ettiren de Allah'tır (cc). Ayette kulun dilemesinin Allah'a (cc) nispet edilmesinin anlamı budur. Hem ilgili ayet ve hadislerin bütünü hem de akıl, bir inanç ve davranışa mecbur kılınmış olan insanın ondan sorumlu tutulamayacağı sonucunu vermektedir. İlk bakışta farklı bir hüküm ve sonuç ifade eden ayetlerin bu genel ilke çerçevesinde anlaşılması ve yorumlanması gerekir. Buna göre Allah (cc) kullara dileme, tercihte bulunup karar verme imkânını bahşetmiştir; insanın sorumluluğunun temeli de budur.

1. Bu tefsir metninde Allah Teala'nın hangi isim ve sıfatları hakkında görüşler yer almaktadır?

.....

.....

.....

.....

2. Bu ayetin tefsirinden hareketle Allah Teala'nın zatı ve sıfatları hakkında ulaşılabilecek temel sonuçların inanç hayatına etkisini değerlendiriniz.

.....

.....

.....

.....

3.2. KUR'AN'DA İNSAN

Büyüklere saygı göstermek, küçüklere şefkatle yaklaşmak, canı ve bedeni korumak, çevreye duyarlı olmak gibi bireysel ve toplumsal sorumlulukların temelinde hangi unsurlar yer alır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

TEFEKKÜR

"Ant olsun biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."
(İsra suresi 70. ayet)

"Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık."
(Tin suresi 4. ayet)

"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O güçlüdür, çok bağışlayıcıdır."
(Mülk suresi 2. ayet)

Bu ayetlerden hareketle Allah'ın (cc) insana verdiği değer ve yüklediği sorumluluk arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.

Allah (cc), insanı en güzel surette yaratmış; eşrefimahlukat konumuna yükseltmiştir.[27] Kendi ruhundan üflemek suretiyle onu şereflendirmiş; duyular, akıl, kalp gibi niteliklerle donatıp ona bilme ve düşünme kabiliyeti bahşetmiştir.[28] Bununla birlikte insanı başıboş bırakmamış, görev ve sorumluluk üstlenebilecek şekilde yaratarak onu bütün davranışlarından sorumlu tutmuştur.[29] **"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki takvaya eresiniz."**[30] ayetinde belirtildiği gibi Allah'ı (cc) bilme, tanıma ve O'na ibadet etmeyi de insanın esas sorumluluğu olarak belirlemiştir.

İnsan, Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde kendisine bahşedilen akıl ve irade nimeti sebebiyle varlık âlemi hakkında düşünmeye ve ibret almaya çağrılmıştır.[31] Bu çağrının amacı, insanın yaratılıştaki hikmeti kavraması ve müşahede ettiği muazzam sistemin boşuna yaratılmadığını anlamasıdır. Böylece onun tüm bunları yaratan mutlak bir gücün varlığını kabul ederek, kendi acziyetini görmesi ve o yüce kudret karşısında hayranlıkla eğilip O'nu tasdik etmesi beklenir.[32] Nitekim "**İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekildir (Her şeyi yöneten, görüp gözetendir).**"[33] ayeti, insanın yaratılış gayesinin kulluk olduğunu haber vermektedir. **"Kendi kendilerine bir düşünmezler mi? Allah gökleri, yeri ve bunların arasında bulunanları ancak hikmet temelinde belli bir süreye kadar kalmak üzere yaratmıştır..."**[34] ayetinde olduğu gibi insan, birçok ayette tefekkür ederek kulluk bilincini geliştirmeye davet edilmiştir.

ZEYİL

Tedebbür, tezekkür ve tefakkuh kavramlarının tefekkürle yakından ilgisi bulunmaktadır. Bir şeyin sonucunu düşünmek manasına gelen tedebbür kavramıyla ayetlerin maksatlarını anlama çabası kastedilir. Tezekkür, ayetlerden öğüt alma anlamına gelir. Tefakkuh ise dinin inceliklerini öğrenmek için gösterilen yoğun çabayı ifade eder.
(bk. Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'an*, 4/197-198)

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ
لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۚ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا
بَاطِلًا ۚ سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler): Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"[35]

Bu ayetler, insanı hep görüp durdukları üzerinde düşünmeye ve ibret almaya çağırır. Şayet tefekkür edilirse görülecektir ki Yüce Allah, gökleri ve yeri bizatihi insanın faydalanması için yaratmıştır. Gece ve gündüzün farklılığı da bu amaca yöneliktir. Birbirinin zıddı olan karanlık ve aydınlıkta bile insanın menfaati söz konusudur. Diğer taraftan birinin gidip diğerinin gelişi bakımından gece ve gündüzde öldükten sonra dirilmenin mümkün olduğuna dair bir delil bulunmaktadır. Nitekim günün aydınlığı gelince gecenin karanlığından, gece gelince de gündüzün aydınlığından bir iz kalmamaktadır. Benzer şekilde Allah (cc), zamanla kendisinden hiçbir iz kalmayan insanı günü geldiğinde tekrar diriltmeye kadirdir.[36]

Allah (cc), Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde tefekkür edilmesi gereken birçok konuya dikkat çekmiştir. Buna göre evrendeki muhteşem düzen ve sayısız varlık, insana üzerinde düşünmesi ve ibret alması gereken sayısız deliller sunmaktadır. Tefekkür, insanın akıl ve kalp birlikteliği içinde devam eden ve uygulamaya dönüşen zihinsel bir faaliyetidir. Bu sayede o, Cenab-ı Hakk'ın varlığının delilleri üzerinde düşünür; Allah'ın (cc) kulluk edilmeye ve yüceltilmeye layık yegâne ilah olduğunu kavrar.[37]

İbnülcevzi'ye göre Allah'ı (cc) anmaktan kasıt; namazda veya namaz dışındaki başka ibadetlerde O'nu zikretmek, Kur'an okumak veya her işte ve her durumda Allah'tan (cc) sakınmaktır. Tefekkür ise kalbin bir şey hakkında tekrar tekrar düşünmesidir. İbni Abbas (ra), tefekkürle kılınan iki rekât namazın gaflet içinde yapılan bir gecelik ibadetten daha değerli olduğunu söylemiştir.[38] Hz. Peygamber, bu ayeti okuyup da üzerinde düşünmeyenler için hayıflanmıştır. Zira yaratılış harikalarından gafil olmayanlar için bunlarda Allah'ın (cc) varlığına, kudretinin büyüklüğüne dair apaçık deliller vardır. Bunu fark edenler, hayatlarının büyük bir kısmında Allah'ı (cc) anmak anlamına gelen zikirden uzak kalmazlar. Tefekkürün gafleti giderdiği söylenmiştir. Ekinin bitmesinde su ne kadar önemliyse kalbin haşyet kazanmasında da tefekkür, o kadar önemlidir.[39]

ZEYİL

Hz. Peygamber, dilin sürekli Allah'ı (cc) anmakla meşgul olmasını tavsiye eder, buna en çok da kendisi uyardı. Günlük hayatta zikir için her fırsatı değerlendirirdi. Evden dışarıya çıkarken, elbisesini giyerken, devesine binerken, bir yokuştan inerken veya çıkarken kısacası her durumda dua ederdi. Zikir, gece gündüz hem gönlünde hem zihninde hem de dilindeydi. Allah'ı (cc) zikrederek yatar, Felak ve Nas surelerini okuyarak uyurdu. Gece namaz için uyandığında da Al-i İmran suresinin son on ayetini okuyarak yatağından kalkardı."

(bk. Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 2/86-87)

Allah Teala'nın emir ve yasaklarına koşulsuz itaat etmek, iman etmiş olmanın doğal bir sonucu ve nişanesidir. Müminin Rabbine itaati zoraki yapılan çaresiz bir boyun eğiş değil O'nun kudretine ve merhametine güvenmekten kaynaklanan gönüllü bir tercih olmalıdır. Çünkü **"... İman edenler ise en çok Allah'ı severler..."**[40] ayetinde belirtildiği gibi müminlerin sevgisi Rablerinedir. Bu sevgi, müminleri **"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."**[41] ayetindeki teslimiyete; Allah'a (cc) boyun büküp itaat etmeye götürür. Ayrıca **"... Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir. Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter..."**[42] ayetindeki müjde ve kolaylıklara mazhar kılar.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝١٨

"Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının, şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır."[43] ayetinde yer alan sakınma ifadesi takvaya işaret eder. Takva; hayatın her alanında Allah'a (cc) karşı olan sorumluluğu bilmek, O'nun emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, O'nun hoşnutluğunu gözetmek ve O'nun vereceği cezadan sakınmak demektir. Allah'a (cc) yakınlaşma hissinden kaynaklanan takvanın merkezi ise kalptir.[44] Kula yakışan ve ondan beklenen de her işine takvayla başlayıp o işi takvayla bitirmesidir. Bunun önemini ortaya koymak için ayette aynı emir iki defa tekrar etmiştir. Bunların birincisi, yerine getirilmesi gereken fiillere vurgu yapar. Nitekim hemen peşinden amele dönük bir emir gelmiştir. İkincisi ise terk edilmesi gerekenler hususundadır. Onun ardından gelen ayet de bir ikaz niteliğindedir "Allah (cc), işlediğiniz günahlardan haberdardır ve kıyamet gününde o günahlara karşılık sizi cezalandıracaktır." denilmektedir. Burada verilmek istenen mesaj aslında şudur: "Her ne yapacaksanız yahut her neyi terk edecekseniz bunlar hakkında Allah'tan (cc) korkun. İtaat etmek suretiyle Allah'a (cc) karşı gelmekten sakının. Şükretmek suretiyle O'na nankörlükten uzak durun. Zikretmek suretiyle Hakk'ı unutmaktan kaçının."[45]

Yüce Allah, kıyamet gününü yakın olduğu için "yarın" diye ifade etmiştir. Çünkü dünya hayatı bir gün, ahiret de o günün yarını gibidir. Bu duruma vurgu mahiyetinde Hz. Ebu Bekir şöyle demiştir: "Bilin ki ne zaman gerçekleşeceği sizden gizlenmiş olan bir ecele doğru gidiyorsunuz. Dolayısıyla hazırlıklı olun ve gücünüz nispetinde iyi ameller işleyin. Bazıları, amellerini Allah'tan (cc) başkası adına gerçekleştirdiler. Allah (cc), sizlerin de onlar gibi olmanızı yasakladı. "**Allah'ı unutan, bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın..."**[46] buyurdu. Öyleyse Allah'ın (cc) kitabından ve açıklamalarından öğüt alın."[47]

ZEYİL

Bir gün Resulullah'ın yanına kılık kıyafetinden ihtiyaç sahibi olduğu belli olan bir grup geldi. Onların muhtaç durumunu görünce Peygamberimizin yüzü değişti. Bilal'e (ra) ezan okumasını emretti. Namazı kıldıktan sonra cemaate "... Herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın." ayetini okudu. Hz. Peygamber'in çağrısını işitenler, sahip oldukları üzerinden tasaddukta bulundular. Hz. Peygamber, Müslümanların hayırda birbiriyle yarıştığını görünce mutlu oldu ve sevinci yüzüne yansıdı."

(Müslim, "Zekât", 69)

Ayette dört uyarı yer alır ve bunların tamamı Müslümanlara yöneliktir. Yüce Allah, müminleri kâfirler için hazırlamış olduğu azapla korkutmaktadır. Bu ikazların amacı **"Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının."**[48] ayetindekine benzer bir sakındırmadır. Zira Yüce Allah, müminlerin azabı hak eden kâfirler gibi olmasını istememektedir. Onların cezayı gerektirecek davranışlar yapmasını arzu etmemektedir.[49]

Allah'a (cc) gereği gibi kulluk eden mümin, muttaki (takvalı) sıfatı kazanmış ve İslam'ın ideal insan profilini de ortaya koymuş olur. Bu sayede artık o; akıllı, iradeli ve imanlı biri olarak her istediğini yapmayan, önce durup düşünen, sahip olduğu değer ölçülerine göre yaşayan, bu ölçülere uygun düşmediği takdirde kendi arzu ve isteklerini frenleyen bir insandır.[50] Mümin, Yüce Allah'ın **"... nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka Allah onların yanındadır, nihayet kıyamet günü onlara yapıp ettiklerini bildirecektir. Çünkü Allah her şeyi bilmektedir."**[51] ikazına kulak verdiği için davranışlarının kaydedildiğini bilir. **"Her nefis, yaptıklarına karşılık tutulan bir rehindir."**[52] ayetindeki uyarıyı dikkate aldığı için de faydalı ve güzel işler yapmaya çalışır.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٧﴾

"Erkek olsun kadın olsun kim inanmış bir insan olarak dünya ve ahirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz."[53] ayetinde Cenab-ı Hak, yararlı işler yapan ve salih amel peşinde koşan kullarına dünyada güzel bir hayat yaşatacağını; ahirette de en güzel mükâfatı vereceğini bildirmektedir. Allah'ın (cc) kitabına ve resulünün sünnetine uygun olan her türlü iş salih amel kapsamındadır. "Güzel bir hayat" ifadesinin tüm yönleriyle rahat bir hayata işaret ettiğini söyleyenler olduğu gibi bununla "helal rızık, saadet ya da helal rızık ve ibadet"in kastedildiğini düşünen müfessirler de bulunmaktadır. Taberi de *"Müslüman olan, kendisine yetecek kadar rızık verilen ve Allah'ın ona verdikleriyle kanaatkâr kıldığı kimse kurtuluşa ermiştir."*[54] hadisine dayanarak bu ifadeden maksadın "kanaat" olduğunu söylemiştir. Nitekim yararlı işler yapan, salih ameli olan bir mümin; zengin de olsa fakir de olsa iyi ve güzel bir hayat yaşar. Zenginse bu zaten bellidir. Fakir olması durumunda "güzel bir hayat" ile kastedilen ise kişinin verilmiş olana kanaat etmesi ve razı olmasıdır.[55]

Kadın yahut erkek iman edip salih amel işlediğinde Allah (cc), ona dünyada güzel bir hayat vadettiği gibi ahirette de dünyada yapmış olduklarının daha güzeliyle karşılık verecektir. Daha güzelden maksadın da kişinin günahlarının bağışlanması, ebedî cehennemden azat edilmesi olduğu ifade edilmiştir.[56]

Müslümanın hayatında imanın göstergesi olan salih amelde bulunma sorumluluğu kadın ve erkek tüm Müslümanlara yüklenmiştir. Ayette erkekler kadar kadınların da güzel işler yaparak hayatın güzelleşmesinden hissedar olmaları gerektiğine işaret edilmiştir. Ayette yer alan "kim güzel iş yaparsa" şeklindeki vurguyu aslında "kim yaptığı işleri doğru ve güzel yaparsa" şeklinde anlamak da mümkündür.

Bu da yapılan işin yararlı ve güzel olmasının yanında doğru bir şekilde ve meşru ölçülere göre yapılması gerektiği fikrini verir. Üstelik sadece davranışların değil duygu, düşünce ve niyetlerin de güzel olmasına özen göstermenin önemini hatırlatır.[57]

Görsel 3.3
Ölçü ve tartıyı tam yapmak, İslam'ın ekonomik hayatla ilgili ilkelerinden biridir.

Verilen sözü tutmak, ölçü ve tartıyı tam yapmak, cömert olmak, emaneti ehline vermek, affetmek, adil olmak gibi Allah'ın (cc) iyilik olarak saydığı ve yapılmasını istediği davranışlar vardır *(Görsel 3.3)*. İnsan bu davranışları sergilediğinde **"... Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır."**[58] buyuran Cenab-ı Hakk'ın emrine uymuş ve O'nun sevgisini kazanmış olur. Mümin, bir taraftan inanç ve ibadetle ilgili yükümlülüklerini yerine getirerek Rabbine kulluk etme diğer taraftan da kendisinden beklenen erdemlere sahip olma gayreti taşır. Zira onun gayesi *"Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak bakımından en güzel olanıdır."*[59] hadisinde işaret edilen nihai hedefe ulaşmaktır.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى
الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ
وَالسَّآئِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوفُونَ
بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا ۚ وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِينَ الْبَاْسِ ۗ
اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

"Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır."[60] ayetikerimesi, Müslümanlarla Ehlikitap arasında yaşanan kıble tartışmaları sebebiyle indirilen ayetlerdendir. Nitekim Müslümanların kıblesi Kâbe'ye çevrildiğinde Yahudiler, kendi kıbleleri olan batıya; Hristiyanlar ise doğuya dönmenin erdem ve iyilik olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak onların bu iddiaları "Asıl iyilik bizim açıklamakta olduğumuz şeylerdir." mesajı veren bu ayetle hükümsüz kılınmıştır. Ayette Allah Teala'ya yaklaşmak istenirse namaz için kıbleye dönmenin yanında başka işler de yapmak gerektiği belirtilmiştir. Özen ve gayret gösterilmesi gereken asıl mevzunun iman etmek ve işaret edilen amelleri hakkıyla yerine getirmek olduğu bildirilmiştir.[61]

Ayette geçen ve "erdemlilik" olarak tercüme edilen اَلْبِرَّ kelimesi anlam bakımından zengin bir kavramdır. Nitekim bu kavram; Kur'an'da iman ve ibadet başta olmak üzere her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi pek çok manaya gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bu ayetteki "birr" kavramının içeriğini iman, ibadet, bireysel ve toplumsal ahlaka dair meziyetler oluşturmaktadır. Kavramın bu erdemlerle sınırlandırılmadığı sadece örnekleme yoluna gidildiği de görülmektedir. Ayette "birr" kelimesiyle doğruluk ve takva arasında kurulan yakın ilişki neticesinde bu kavramların birbirini tamamlayan ahlaki erdemler olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.[62] Elmalılı Hamdi Yazır bu ayetin doğrudan yahut dolaylı bir şekilde insanlığın üstün vasıflarını içinde toplamış olduğunu belirtmektedir. Zira Allah Resulü'nün ayet hakkında *"Her kim bu ayetle amel ederse imanını kemale erdirmiş olur."* demesi bu duruma işaret etmektedir.[63]

Beydavi'ye göre erdemler; inanç sağlamlığı, güzel geçim ve nefsin ıslahı olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Buna göre **"... Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden..."**[64] ifadesiyle inanç sağlamlığına **"... sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan..."**[65] ifadesiyle güzel geçime **"... namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır."**[66] ifadesiyle de nefsin ıslahına işaret edilmiştir.[67]

TEFEKKÜR

"Kork, Allah'tan (cc) korkmayandan." sözünden hareketle inançlı olmak ile doğru ve güvenilir olmak arasında nasıl bir ilişki olduğunu yorumlayınız.

ETKİNLİK - 2

35 dk.

Amaç	Kur'an'da insana yüklenen sorumlulukları müşahede edebilme

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeniniz ve sınıf arkadaşlarınızla istişare ederek Kur'an'a göre insanın sorumlulukları konusuyla ilgili görüşme yapacağınız uzmanı belirleyiniz.
2. Yapacağınız görüşmeyle ilgili süreci arkadaşlarınızla planlayınız.
3. Görüşme öncesinde Kur'an'a göre insanın sorumluluklarıyla ilgili merak ettiğiniz hususları belirleyiniz.
4. Merak ettiğiniz konular hakkında öğretmeninizin rehberliğinde sorular hazırlayınız.
5. Hazırlık sürecini bir hafta içinde tamamlayınız.
6. Birlikte hazırladığınız soruları, sınıfa davet ettiğiniz uzmana yöneltiniz.
7. Aldığınız cevapları planladığınız şekilde kaydediniz.
8. Kaydetmiş olduğunuz cevapları inceleyiniz.
9. Edindiğiniz bilgilerden hareketle sorumluluk duygusunun karakter gelişimine etkisiyle ilgili bir çıkarımda bulunarak sınıfta paylaşınız.

Değerlendirme

Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Hucurat suresinin 10. ayetinde geçen "Müminler ancak kardeştirler..." ifadesi, Müslüman'a hangi sorumlulukları yükler?

.....

.....

.....

2. Nahl suresinin 93. ayetinde geçen "... Yapmakta olduklarınızdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız." ifadesinin bir Müslüman'ın davranışları ve karakteri üzerinde belirleyici olmasının sebebi nedir?

.....

.....

.....

ARA DEĞERLENDİRME-2

Aşağıdaki çıkış kartına Kur'an-ı Kerim'de insana yüklenen sorumluluklarla ilgili doğru bilgiler içeren kısa ve etkileyici bir cümle yazınız.

.....

.....

.....

.....

3.3. KUR'AN'DA TOPLUM

Toplumsal hayatla ilgili kurallara uymak kişiye neler kazandırır? Kendi hayatınızdan bir örnek veriniz.

Müslümanların hayat rehberi olan Kur'an'daki sosyal hayatı düzenleyen emir ve yasaklar, huzurlu bir toplumun inşası için temel niteliğindedir. Bu hükümler, aile hayatından çalışma hayatına kadar tüm toplumsal ilişkileri kapsar. Kur'an'ın sosyal hayata yön veren kurallarına uymak her bir ferdin sorumluluğudur. Ancak **emir bilmaruf nehiy anilmünker** olarak kavramsallaşan iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevi, fertlere yüklenen sorumlulukların içtimai boyutunu gösterir. Bu sorumluluğa uygun davranan Müslüman, yalnızca kendisi için gayret göstermez. İnsanları Cenab-ı Hakk'ın rızasına ulaştıracak ve insanların hayrına uygun olacak davranışlara teşvik eder, O'nun razı olmayacağı her türlü söz ve fiilden de sakındırmaya çalışır. Allah Resulü *"Bir kötülük gören kişi, eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile (o kötülüğe) tavır koysun (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgari gereğidir."*[68] buyurarak kötülükten sakındırmanın önemine işaret etmiştir. *"Hayra vesile olan kişi onu yapmış gibidir."*[69] hadisişerifi de insanları iyiliğe teşvik etmenin kıymetini ortaya koymaktadır.

Emir bilmaruf nehiy anilmünker sorumluluğunun toplumsal sorunların çözümündeki etkisini bir örnek üzerinden açıklayınız.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

"İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."[70] Türkçeye "İyiliği emredip kötülüğü menetme" şeklinde tercüme edilen emir bilmaruf nehiy anilmünker, dinî ve ahlaki tüm emir ve yasakları içine alan geniş kapsamlı bir tabirdir. "Maruf" din, akıl veya örfe göre iyi kabul edilen "münker" ise kötü ve çirkin sayılan davranışları ifade eder. İslami terminolojide maruf genellikle "hayır" münker de "şer" anlamında kullanılır. Buna göre emir bilmaruf "iyi olanı emretme, iyiliği ve güzelliği yaymaya çalışma", nehiy anilmünker ise "kötülüğü yasaklama, kötülüğe karşı çıkma" anlamına gelir.[71] Hz. Peygamber'in bu ayeti okuduktan sonra *"Burada hayırdan kasıt, Kur'an'a ve sünnetime uymaktır."* dediği rivayet edilmiştir.[72] Yazır, emir bilmaruf nehiy anilmünker sorumluluğunu İslam toplumu içinde bir sosyal kontrol mekanizmasının varlığı olarak yorumlamıştır. Bu mekanizma; topluma önderlik etmek, birlik ve beraberliği sağlamak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, İslam'ı tebliğ etmek gibi işlevleri yerine getirecektir.[73]

Dinî bir vecibe olan iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın hükmü farzıkifayedir. Beydavi'ye göre Allah'ın (cc) herkese hitap edip belli bir kesimden talepte bulunması, bu sorumluluğun herkese yönelik olduğunu gösterir. Çünkü farzıkifayenin mahiyeti gereği toplum içinde bu sorumluluğu üstlenen birileri olmazsa tüm Müslümanlar mesul olur.[74]

Müfessirler; iyiliği emredip kötülükten sakındırma sorumluluğunun ancak güçlü, bilgili ve iletişim becerileri kuvvetli Müslümanlar tarafından yerine getirebileceğini söylemişlerdir. Zira güçsüz kimsenin sözleri tesirli olmaz, cahil kimseler iyiyi kötüden ayırt edemeyecekleri için insanları yanlış yönlendirebilir, iletişim becerileri yeterli olmayanlar gönül kırabilir ya da fitneye yol açacak durumlara sebep olabilir. Ayrıca bu sorumluluğu yerine getirecek kişinin sözleriyle eylemleri arasında tutarlılık olması beklenir.[75]

Görsel 3.4
Birbirini anlayan ve birbirine değer veren fertler, toplumun dirliği için elzemdir.

Sağlıklı ve huzurlu bir topluma giden yol, hak ve sorumluluklarını bilip buna uygun davranan fertlerden geçer. Sevgi, saygı, merhamet, cömertlik, iffet, diğerkâmlık gibi erdemlere sahip fertlerin sayısı ne kadar fazla olursa toplumun huzur ve güvenini temin etmek de o kadar mümkün olur *(Görsel 3.4)*. Sosyal hayattaki sorumlulukları kapsamında Müslümanlara önce en yakınlarıyla ilgilenmeleri tavsiye edilmiş; aileleri, akrabaları ve komşularına karşı sorumlulukları ayet ve hadislerde sıkça vurgulanmıştır. *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa akraba ile irtibatını sürdürsün..."*[76] buyuran Allah Resulü, iman ile sosyal ilişkiler arasındaki ilgiyi açıkça ortaya koymuştur. **"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri dursursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır."**[77] ayeti de toplumsal hayatın temel direği olan adaletin temini hususunda Müslümanları uyarmaktadır.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ
عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

"Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder. Hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor."[78] Abdullah bin Mesud, bu ayeti hayır ve şerlerin hepsini toptan ifade eden ayet olarak nitelendirmiştir. Katade ise "Allah (cc) bu ayette cahiliye devrinde yapılan ve hoş kabul edilen bütün güzel huyları emretmiş, bütün kötü şeyleri de nehy etmiştir." demiştir.[79]

Eşitlik ilkesinin çoğu zaman adaleti temin etmekte yetersiz kalmasının sebebi nedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Adalet kavramı; ayet ve hadislerde genellikle düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hüküm verme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık gibi anlamlarda kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in *"Çocuklarınıza verdiklerinizde adaletli davranınız."* buyruğundaki adalet eşitliği ifade eder. Ancak sosyal adaleti emreden hükümlerde

esas olan genellikle eşitlik değil dengedir. Çünkü fiziksel ya da zihinsel yetenek ve birikim bakımından aynı düzeyde olmayan insanlar arasında eşitlikten ziyade hakkaniyeti gözetmek gerekir. Sosyal ilişkilerin hem Allah'ın (cc) rızasına hem de insanların iyiliğine uygun olarak sürdürülebilmesi için öngörülen şartların başında adalet gelir. Bu sebeple adalet, yalnız ahlaki bir erdem değil aynı zamanda hukukun da en temel ilkesi ve bütün yasalarda gözetilmesi gereken amaçtır.[80] Adalet kavramını ahlaki boyutuyla elen alan Beydavi; adaleti işlerin ortasını bulmak olarak tanımlamış; inanç, amel, ahlak alanlarında adaleti örneklendirerek açıklamıştır. Buna göre Allah'ın (cc) sıfatlarını inkâr etme ile şirk koşma arasında olan tevhit, inanç yönünden adalete örnektir. İbadetlerde tembellik yapmakla kendini yalnızca ibadete vermek arasında orta yolu gözeterek dinî görevleri yerine getirmek, amelde adaleti ifade eder. Cimrilikle savurganlık arasındaki cömertlik ise ahlak bakımından adaletin bir örneğidir.[81]

İhsan kavramı hem kulun Allah'a (cc) karşı hissettiği derin saygı ve bağlılığı hem de insanın başta anne ve babası olmak üzere insanlara karşı gösterdiği lütuf ve iyiliği ifade eder. Hz. Peygamber'in *"İhsan, Allah'ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O'nu görmesen de O seni görmektedir."* şeklindeki ifadesi, buradaki birinci anlama işaret etmektedir.[82] Müfessirler, aslında ihsan kavramının kapsamında olan akrabaya karşı cömertliğin ayrıca ifade edilmesini, sılayırahimin önemini ortaya koymak şeklinde yorumlamışlardır. Zira akrabalarla ilişkileri kesmek haram sayılmış, Allah'ın (cc) rahmetinden mahrum kalma sebebi olarak görülmüştür.[83]

Ayetin mealinde hayâsızlık olarak ifade edilen "fahşâ" kelimesi; başta zina olmak üzere edep, hayâ ve iffete aykırı tüm söz ve fiilleri kapsar. Kötülük olarak ifade edilen "münker" kelimesi, aklın ve sağduyunun çirkin bulduğu; erdemli toplumun yadırgadığı tutum ve davranışlar için kullanılır.[84]

Görsel 3.5
İhtiyacı olana yardım eli uzatmak dayanışma ruhunun en somut göstergesidir.

Bir toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan önemli etkenlerden biri dayanışmadır. Hz. Peygamber *"Müslüman'ın diğer Müslümanlarla ilişkisi, birbirine kenetlenmiş bina gibidir."*[85] buyurarak İslam toplumunu ayakta tutacak önemli bir hususu ortaya koymuştur. Dayanışmanın maddi boyutunu ifade eden infak, Allah'ın (cc) verdiği nimetlerden O'nun rızasını kazanmak için yapılan harcamadır *(Görsel 3.5)*. Müslümanlara bollukta da darlıkta da Allah (cc) yolunda harcama yapmaları, bunu yaparken de israf ile cimrilik arasında dengeli bir tutum benimsemeleri emredilmiştir.[86] **"Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir..."**[87] ayeti, verilen sadakaların malı eksiltmeyeceğini bilakis bereketlendireceğini ortaya koymaktadır.

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَآ اَذًى ۙ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ اَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

İhtiyaç sahiplerine gönülden yardım eden kimsenin bu davranışı ona neler kazandırır? Görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

"Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının arkasından başa kakıp incitmeyenler için Rablerinin katında özel karşılık vardır. Artık onlar için korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir. Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, Halim'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir)."[88] Bu ayet, Tebük Seferi hazırlıkları sırasında ordunun teçhizi için büyük miktarda mali yardımda bulunan Hz. Osman ve Abdurrahman bin Avf hakkında nazil olmuştur.[89] Ayette geçen مَنٌّ kelimesi, insanın başkasına yaptığı iyiliği başa kakması ve bu iyilikten dolayı karşısındaki üzerinde hak iddia etmesi anlamına gelir.[90] Razi, yapılan iyiliğin açığa vurulması olarak ifade ettiği "minnet"in hangi yönlerden kınandığını dört maddede ele almıştır:

1. Tasaddukta bulunan kimsenin yaptığı iyiliği duyurması, sadakaya muhtaç olduğu için mahzun olan kişinin hüznünü artırır. Böylece sadaka vermek o kişiye yapılmış bir lütufken kötülüğe dönüşür.
2. İhtiyaç sahipleri, yaptığı iyiliği herkese duyurmayı alışkanlık hâline getiren kimsenin verdiği sadakaları almak istemez.
3. Tasaddukta bulunan kişinin bunu Allah'ın (cc) bir nimeti olarak görmesi gerekir.
4. Sadaka veren kişinin bunu Allah (cc) ona nasip ettiği için yapabildiğinin farkında olması gerekir.[91]

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, Halim'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir)."[92] Razi, bu ayetteki mağfiret kavramıyla ne kastedilmiş olabileceği hakkında şunları söylemiştir:

1. İsteği karşılanmayan ihtiyaç sahibinin kötü konuşması durumunda onun bu kusurunun muhatabı tarafından bağışlanması.
2. İhtiyaç sahibini güzel bir lisanla geri çeviren kimsenin Allah'ın (cc) mağfiretine nail olması.
3. İhtiyaç sahibinin isteğinin karşılanması ve sırrının ifşa edilmemesi.
4. İhtiyaç sahibi kimsenin muhatabının mazeretini kabul etmesi.

Bir kimsenin infakta bulunduğu muhatabına zahmet çektirmesi, yaptığı iyiliğin sevabını gölgeleyecektir. Bu sebeple güzel söz ve bağışlama, peşinden eziyet gelen sadakadan daha hayırlı görülmüştür.[93] Taberi, ayetteki güzel söz ifadesini kişinin Müslüman kardeşi için dua etmesi; bağışlama ifadesini de ihtiyaç sahibinin kusuruna bakmaması olarak açıklamıştır. Ayette zengin anlamına gelen "Gani" ve hilim sahibi anlamına gelen "Halim" isimleri zikredilmiştir. Böylece Cenab-ı Hakk'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve kullarını cezalandırmakta acele etmediği vurgulanmıştır.[94]

Görsel 3.6
Kardeşlik ve dayanışma, hayatın her döneminde gözetilmesi gereken önemli erdemlerdendir.

Sosyal hayatta karşılaşılan problemlerin kaynağı genellikle kibir, öfke, tahammülsüzlük, kıskançlık, bencillik gibi özelliklerdir. Çünkü bu özellikler insanları birbirinden uzaklaştıran sonuçlar doğurur. İslam'ın öngördüğü toplum yapısı ise dayanışma ve ülfet temeline dayanır *(Görsel 3.6)*. Bu sebeple Müslümanlar, bu toplum yapısını zedeleyecek davranışlar hususunda uyarılmıştır. Allah Resulü'nün *"Zandan sakının! Zira zan, yalanın ta kendisidir. Birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın. Birbirinizin özel hâllerini araştırmayın. Birbirinizle üstünlük yarışı içine girmeyin. Birbirinize haset etmeyin. Birbirinize kin beslemeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"*[95] şeklindeki ikazları toplumsal hayatın düzenlenmesine yöneliktir. Peygamber Efendimiz'in cenneti kazanmak isteyen kişi için *"... İnsanların kendisine nasıl davranmalarını istiyorsa o da insanlara öyle davransın."* tavsiyesi, toplumsal hayattaki pek çok problemi çözebilecek niteliğe sahiptir. Dünya hayatının fâniliği ve ahiret saadetinin bu dünyadaki tercihlere bağlı oluşu, insanın kendisine çekidüzen vermesi için en önemli motivasyon kaynağıdır.

فَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
وَّاَبْقٰى لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۚ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ
كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوْا هُمْ يَغْفِرُوْنَ ۚ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِيْنَ
اسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۪ وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ ۪ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۚ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُوْنَ ﴿٣٩﴾

"Size verilen her şey dünya hayatının geçici zevklerinden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Bunlar, iman eden ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir. Onlar büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan kaçınırlar, öfkelendiklerinde dahi bağışlarlar.

Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar. Onlara haksız bir saldırı yapıldığında elbirliğiyle kendilerini savunurlar."[96] Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre bu ayet, Hz. Ebu Bekir'in eline geçen bir miktar paranın tamamını infak etmesi ve bu sebeple insanlar tarafından kınanması üzerine nazil olmuştur.[97] Matüridî'ye göre buradaki ilk ayetten dünya nimetlerinin ebedî nimetleri kazanmak için bir vesile olduğu anlaşılabileceği gibi bu nimetlerin ahirette vadedilen nimetlere özendirmek için verildiği de anlaşılabilir.[98]

Ayetlerde insanın sahip olduğu imkânların kendi hünerinin ürünü değil ona verilmiş geçici nimetler olduğu ve Allah (cc) katındaki kalıcı nimetleri hak etme yolunun O'na dayanıp güvenmekten geçtiği hatırlatılmaktadır. Allah'a (cc) inanıp O'na dayanan müminlerin hayâsızlıktan ve özellikle büyük günahlardan kaçınmaya çalıştıkları ve öfkelendiklerinde bile bağışlayıcı oldukları haber verilmektedir. Zira tabiatı öfkelenmeye müsait olan insan, bunun önüne geçemeyebilir ancak öfkesine mağlup olmamayı ve gerektiğinde özveride bulunup bağışlayıcı davranmayı başarabilir.[99]

İstişare ile hareket etmek, Müslümanların üstün meziyetleri arasında sayılmıştır. Hasan Basri, bu ayetle ilgili olarak işlerini danışma ile yürüten bir milleti Allah'ın (cc) en üstün yola ulaştıracağını söylemiştir. Bu söz, istişare yoluyla fikirlerin birleşmesinin doğruya ulaşmayı hızlandıracağını ve tek kişinin kendi aklını kullanmasından daha iyi netice vereceğini ifade etmektedir.[100]

Kendilerine yapılan haksız saldırılara karşı koyanların övülmesini Taberi şöyle izah etmiştir: "Zalime haddini bildirip onu cezalandırmak, onun yaptığı zulme engel olarak yanlışını düzeltmek demektir. Bu ise övgüye değer bir davranıştır."[101]

Ekonomik hayat, toplumsal ilişkilerin temelinde yer alan önemli bir sosyal bileşendir. Bu alanı düzenleyen kurallar, İslam'da helal kazanç ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir. İslam; faiz, kumar, karaborsacılık gibi haksız kazanca sebep olacak tüm uygulamaları haram kılmıştır.

İslam; ticaret hayatında hileli satışlardan uzak durmak, ölçü ve tartıyı düzgün yapmak, yalnızca helal malların ticaretini yapmak gibi ölçüler belirlemiş; insanları aldatmaya yönelik uygulamalardan uzak durulmasını istemiştir. Hz. Peygamber'in *"... Bizi aldatan, bizden değildir."*[102] şeklindeki tüm hayatı kapsayıcı uyarısı, ekonomik ilişkiler için önemli bir düsturdur.

وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُوا۟ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

"Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın."[103] Ebu Zehre'ye göre malı haksızca yemenin yasaklanması; nefsin ve toplumun kötülüklerden arındırılmasını, insanlar arasında çekişmeye sebep olarak topluma zarar verecek

durumların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Nitekim insanların malını haksızca gasp etmek **"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin, ancak karşılıklı rızanıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."**[104] ayetinde İslam toplumunu öldürmek olarak nitelenmiştir. İnsanların mallarını haksız yollarla ele geçirmenin yaygınlık kazanması ve toplumun da bunu rahatça içine sindirmesi ümmeti yok eder. Çünkü bu durum; fesadın yayılmasına, hakların zayi edilmesine, adalete güvenin ortadan kalkmasına ve toplumda zulmün hâkim olmasına neden olur.[105]

Mevdudi'ye göre bu ayet, başkalarının malını ele geçirmek için yalan iddialarla mahkemeye başvurmayı da yasaklamaktadır. Çünkü hâkimin mevcut delillere bakarak haksız kimse lehine hüküm vermesi mümkündür. Fakat bu, o malın haksız kişiye helal olduğu anlamına gelmez. Hz. Peygamber böyle kimseleri şu şekilde uyarmıştır: *"Her şeyin ötesinde ben de bir insanım. Benim önüme getirilen bir davada karşısındakinden daha iyi konuşanın lehine hüküm vermek mümkündür. Fakat bilin ki ben onun lehine hüküm vermiş olsam da bu şekilde bir şeyler kazanan kişi, aslında kendisine cehennemden bir yer kazanmaktadır."*[106]

Kur'an'da insan ve toplum konularıyla ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 3

15 dk.

Amaç	*Toplumsal hayata yönelik ayetlerdeki emir ve yasakları idrak edebilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.*
2. *Her grup için bir grup sözcüsü belirleyiniz.*
3. *Toplumsal hayata yönelik ayetlerdeki emir ve yasakların gayesi hakkında düşününüz.*
4. *Bu emir ve yasakların hayata yansıması hakkında çıkarımlarda bulununuz.*
5. *Çıkarımlarınızdan hareketle toplumsal hayata yönelik emir ve yasakların dünya ve ahiret saadetiyle ilgisi hakkında grup arkadaşlarınızla fikir alışverişinde bulununuz.*
6. *Değerlendirmeleriniz sonucunda öne çıkan görüşleri grup sözcüsü aracılığıyla sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Değerlendirme	*Toplumsal hayata yönelik emir ve yasakların hayata geçirilmesiyle giderilebilecek sorunlara iki örnek yazınız.* ....

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı: .....

Aşağıda verilen ölçütlerdeki ifadeler size uygunsa "Evet"i, biraz uygunsa "Kısmen"i, uygun değilse "Hayır"ı işaretleyiniz.

Değerlendirme Ölçütleri	Dereceler		
	Evet	Kısmen	Hayır
1. Zararlı alışkanlıklardan uzak dururum.			
2. Arkadaşlarımın başarılarını takdir ederim.			
3. Empati kurarak arkadaşlarımı anlamaya çalışırım.			
4. Toplumsal dayanışmanın önemine inanır, buna uygun hareket etmeye çalışırım.			
5. Yanlış davranışlarda bulunan arkadaşlarımı nazikçe uyarırım.			
6. Davranışlarım konusunda bana yapılan uyarıları dikkate alırım.			
7. Çevremdeki insanlara karşı adil olmaya çalışırım.			
8. Aileme ve çevremdekilere sevgi ve saygıyla yaklaşırım.			
9. Sosyal ilişkilerimde yapıcı davranmaya çalışırım.			
10. Yardım kampanyalarına gücüm ölçüsünde katkıda bulunurum.			

Değerlendirmeniz sonucunda kendinizde eksik gördüğünüz hususları tamamlamak için neler yapabilirsiniz?

.....

.....

.....

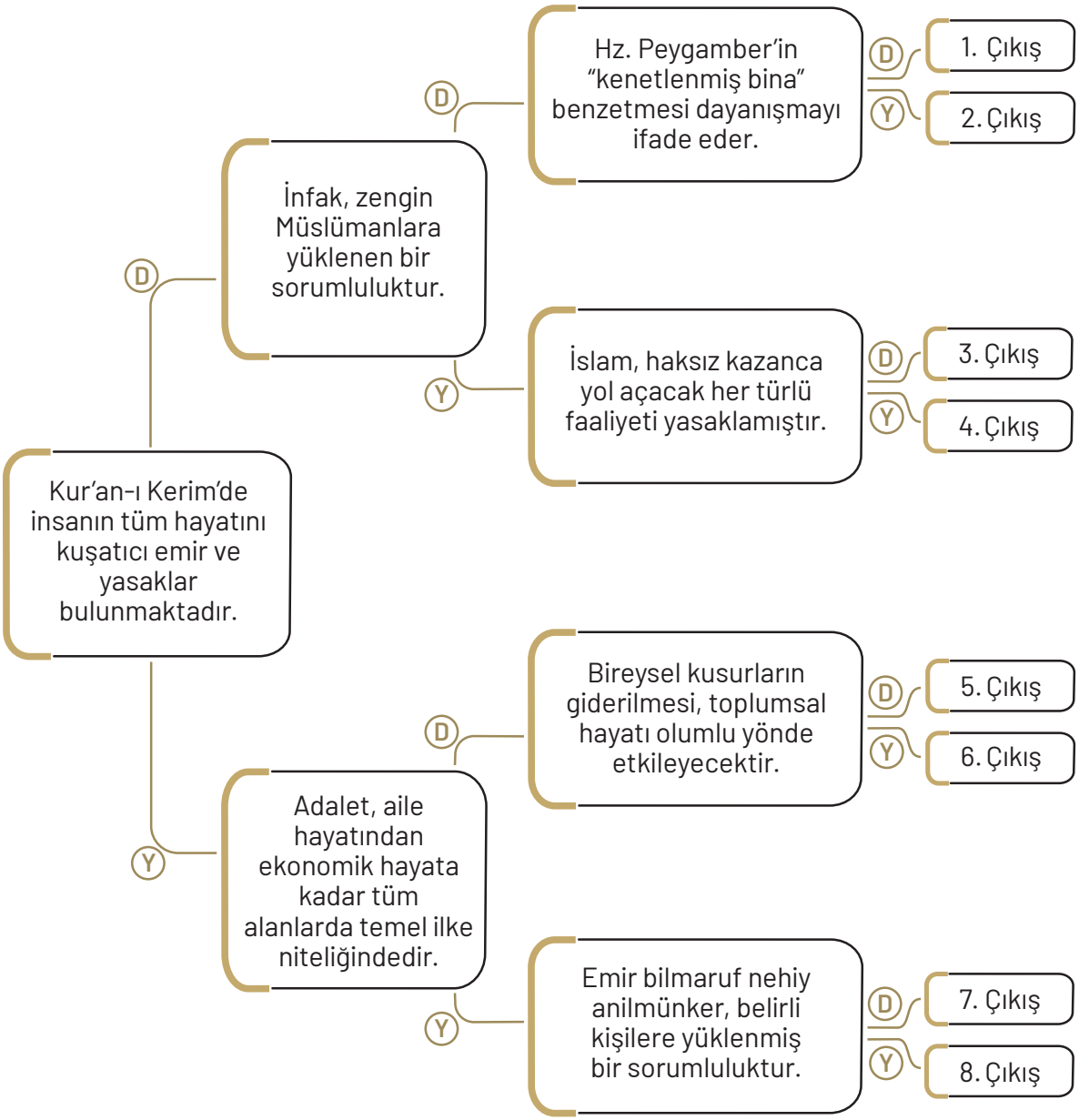
.....

.....

.....

ARA DEĞERLENDİRME-3

Aşağıda verilen cümlelerdeki bilgiler doğruysa "D", yanlışsa "Y" yönlendirici oklarını takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

PERFORMANS GÖREVİ

Görev	Kavram ağı hazırlama
Amaç	Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını içeren ayetleri tespit edebilme
Değerlendirme Ölçütleri	Kaynak kullanımı, bilginin doğruluğu, ilişki kurma, çözümleme, karşılaştırma, değerlendirme ve tasarım

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.
2. Görev paylaşımı yaparak güvenilir tefsir kaynaklarından Allah'ın (cc) isim ve sıfatlarını içeren ayetleri tespit ediniz.
3. Ayetlerin tefsirini inceleyerek Allah'ın (cc) isim ve sıfatları hakkında bilgi edininiz.
4. Tespit ettiğiniz ayetleri tekrara düşmeyecek şekilde kaydediniz.
5. Araştırma ve kaydetme sürecini bir hafta içinde tamamlayınız.
6. Çalışmanızı iş birliği yaparak kavram ağı formatına getiriniz.
7. Hazırlamış olduğunuz kavram ağını sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: 1. Yapılan çalışmalar, yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

2. Aşağıdaki grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı: .....

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman (1)	Ara Sıra (2)	Çoğu Zaman (3)	Her Zaman (4)
1. Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaştı.				
2. Grubun ihtiyaçlarına göre sorumluluklar paylaşıldı.				
3. Grup üyeleri birbirlerinin fikirlerini dinledi.				
4. Grup üyeleri zamanı verimli kullandı.				
5. Grup üyeleri çalışma sırasında birbirlerine saygılı davrandı.				

Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

.....

Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?

.....

1. soruyu aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Beyza
Müslümanların özellikleri hakkındaki ödev için Müminun suresinin 1-5. ayetlerini yazdım. Orada müminlerin namazlarında derin bir saygı hâli yaşadıkları, yararsız söz ve davranışlardan uzak durdukları, zekâtı verdikleri, iffetlerini korudukları, bu sebeple de kurtuluşa erdikleri haber veriliyor.

Zeynep
Ben de Rad suresinin 19-22. ayetlerini yazdım. Ayetlerde iman edenler "akıl sahipleri" olarak niteleniyor ve onların bazı özellikleri sıralanıyor. Bazı ifadeleri tam anlayamayınca tefsirine baktım.

Beyza
Hangi özellikleri nasıl açıklamışlar tefsirde? Merak ettim.

Zeynep
"Allah'a vermiş oldukları sözden dönmezler." ifadesi dinî, ahlaki, hukuki ve toplumsal yükümlülüklerini yerine getirirler anlamındaymış. "Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözetirler." ifadesi insanlık, akrabalık, komşuluk, din kardeşliği gibi insanlar arası ilişkilerden doğan haklara riayet ederler; demekmiş. "Kötülüğü iyilikle savarlar." ifadesi ise haksızlığa karşı adaletle, yalancılığa karşı doğrulukla, rezilliğe karşı da erdemle mücadele ederler diye açıklanmış.

Beyza
Ayette geçen diğer özellikler nasıl açıklanmış?

Zeynep
Rablerine karşı kulluk görevlerinde kusur etmemeye çalıştıkları, Allah'ın (cc) huzurunda verecekleri hesabın kolay olmasını diledikleri ve Allah'ın (cc) rızasını kazanmak için karşılaştıkları her türlü sıkıntıya sabrettikleri ifade edilmiş.

Beyza
İbadetlerle ilgili bir özellik geçmiyor mu?

Zeynep
Geçmez olur mu? Onların namazlarını vaktinde ve dosdoğru kıldıkları, Allah'ın (cc) kendilerine vermiş olduğu nimetlerden gizli ve açık olarak O'nun yolunda harcadıkları haber verilmiş.

1. Buna göre aşağıdaki ifadelerden hangilerine ulaşılabilir? İşaretleyiniz.

- ☐ **a)** Bazı ayetlerde müminlerin ahlaki özelliklerine değinilmiştir.
- ☐ **b)** Ayetlerde müminlere toplumsal hayattaki sorumlulukları hatırlatılmıştır.
- ☐ **c)** Müslümanların vakitlerini faydalı işlere harcamaları gerektiği ifade edilmiştir.
- ☐ **ç)** Müslümanlardan kendilerine yapılan kötülüklere misliyle karşılık vermeleri istenmiştir.
- ☐ **d)** Müminlerin sabırlı, cömert ve hayâ sahibi olduğu belirtilmiştir.
- ☐ **e)** Müminlere ibadetlerini huşu içerisinde yapmaları tavsiye edilmiştir.
- ☐ **f)** Müslümanlar bazı sorumlulukları yerine getirme hususunda serbest bırakılmıştır.

2-5. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

"Her şeyin egemenliği kendi elinde olan Allah bütün eksikliklerden uzaktır ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz."

(Yasin suresi 83. ayet)

Ayetin öncesinde tevhit inancı ve ölümden sonra yeniden diriliş iyice anlatılmasına rağmen müşrikler "Allah (cc) dışında da ilahlar vardır." demeye devam etmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teala, "Her şeyin egemenliği kendi elinde olan Allah bütün eksikliklerden uzaktır..." buyurmuştur. Müşriklerin ölümden sonra dirilişi inkâr etmesine karşılık olarak da "... Hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz." buyurmuştur. Burada geçen sübhâne kelimesi tespihin özel adı olmuştur. Tespih ise Allah'ı (cc) tüm eksik sıfatlardan tenzih etmektir. Allah (cc) müşriklerin vasıflandırdığı şeylerden tenzih edilmiştir. Müşriklerin O'nun hakkında söylediklerinin şaşılacak şeyler olduğu ifade edilmiştir. "Her şeyin egemenliği kendi elinde olan..." sözü, her şeyin maliki ve her şeyin üzerinde hikmetinin ve iradesinin gerektirdiği şekilde tasarruf sahibi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Yüce Allah size amellerinize karşılık muamele edecektir, mesajı vardır. Bu mesaj; Allah'a (cc) yakın olan kullar için bir vaat, inkârcılar için de bir tehdittir.

Kur'an'ın önemli hedeflerinden biri insanların öldükten sonra yeniden diriltileceğini, hepsinin Cenab-ı Hakk'ın huzurunda toplanacağını, Allah'a (cc) itaat edenlerin amellerine karşılık en güzel şekilde mükâfatlandırılacağını ve suçluların cezalandırılacağını beyan etmektir. Bütün bunlar Yasin suresinde belirgin ve mükemmel bir şekilde ifade edilmiştir. Gazali'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Bu sure, Kur'an'ın kalbi sayılmıştır. Çünkü imanın sıhhati yeniden diriltilmeyi ve mahşerde toplanmayı kabullenmekle mümkündür. Bu hususu belirgin bir şekilde ifade ettiğinden Yasin suresi, vücut için gerekli olan kalbe benzetilmiştir." İbn Abbas'ın (ra) da şöyle dediği nakledilmiştir: "Fazilet ifadelerinin niçin Yasin suresinin okunmasına özgü kılındığını anlayamıyordum. Bunun sebebi meğerse surenin son ayetiymiş."

2. Ayetin yorumlanmasında nasıl bir yol izlenmiştir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Tefsir metninden hareketle tenzihle ilgili bir çıkarımda bulununuz.

.....

.....

.....

.....

4. Bu tefsir metninde

I. rivayetlere yer verilmesi
II. siyak-sibak ilişkisinin gözetilmesi
III. yorumun başka ayetlerle desteklenmesi
IV. önemli kavramların anlamının açıklanması

ölçütlerinin hangilerinden faydalanılmıştır?

A) Yalnız III
B) I ve II
C) II ve IV
D) I, III ve IV
E) II, III ve IV

5. Bu metinle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) İman esaslarıyla ilgili ifadelere yer verilmiştir.
B) Ayetle ilgili yorumlar hadislerle desteklenmiştir.
C) Açıklanan ayetler müşriklere cevap niteliğindedir.
D) Allah'ı (cc) tespih etmenin mahiyetine değinilmiştir.
E) Ayetin içinde bulunduğu surenin faziletinden bahsedilmiştir.

6-10. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Sorumluluk, hesap vermeyi gerektirdiği için her insan günü geldiğinde yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirip getirmediğinden hesaba çekilecektir. "İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden 'İman ettik' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?" (Ankebut suresi 2. ayet) ayeti, insanların yaptıklarından mesul olduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte Allah (cc) "Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız..." (Müminun suresi 62. ayet) buyurmuştur.

İnsanın ilk ve en büyük sorumluluğu kendisini yaratan Rabbine karşıdır. Cenab-ı Hakk'ın "Bu Kur'an; kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir." (İbrahim suresi 52. ayet) sözleriyle ortaya koyduğu üzere kul öncelikle Rabbinin varlığını ve birliğini kabul etmekle mükelleftir. Sonrasında müminden sorumluluklarını daima hatırında tutması, inancının gereği olan bir yaşam biçimini benimsemesi, Allah'ın (cc) koyduğu sınırları koruması, tüm bunları yerine getirirken de mecburiyet duygusuyla değil mesuliyet hissiyle hareket etmesi beklenir.

Rabbine karşı sorumlu olan insan, O'nun emaneti olan bedenine karşı da sorumludur. Dolayısıyla bedenine iyi bakmalı, sağlığına dikkat etmelidir. Manevi ihtiyaçlarını göz ardı etmeyip ruh sağlığını da korumalıdır. Bunlara özen gösterdiğinde hayatın vazgeçilmezi olan aklını, dinini, malını ve şerefini koruma sorumluluğunu yerine getirmiş olur. "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun..." (Tahrim suresi 6. ayet) emriyle insana sırasıyla sorumlu olduğu kişiler gösterilir. Kişinin en yakın çevresini oluşturan aile, ilk eğitim yuvası olması bakımından toplum için de önemli bir kurumdur. Zira aile içinde mutlu ve huzurlu yetişen bireylerin aileleri tarafından oluşturulan toplum da sağlıklı ve huzurlu olur.

"Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın..." (Nisa suresi 36. ayet) ayeti kişinin sorumlu olduğu diğer alanlara işaret eder. Zira insanın sevinçlerini, üzüntülerini ve sıkıntılarını ailesinden sonra paylaşan kişiler akrabaları, komşuları ve arkadaşlarıdır. Sorumluluklarını bilip bunları yerine getirme çabası içinde olan Müslümanlar, hep birlikte "örnek bir toplum" oluşturmakla da mükelleftirler. Nitekim Cenab-ı Hak "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız..." (Al-i İmran suresi 110. ayet) buyurmaktadır. Örnek toplumun oluşması ise adalete riayet edilip işlerin layık olanlara verilmesi ve herkesin işini iyi yapmasıyla mümkündür.

İnsanın Rabbine itaatle başlayan ve topluma doğru genişleyen sorumluluk halkası, diğer canlılar ve içinde yaşadığı cansız çevre ile tabiatı da içine alacak kadar geniştir. Bu nedenle insan, diğer canlılara merhametle yaklaşma sorumluluğuna aykırı bir davranışta bulunmamalıdır. "O (Allah) göğü yükseltti ve dengeyi koydu. Sakın dengeyi bozmayın." (Rahman suresi 7-8. ayetler) ikazı insana bu konuda genel bir bakış açısı vermektedir. Buna göre o; bitkiler, hayvanlar ve diğer canlılarla ortak yaşam alanını oluşturan tabiattaki mevcut dengeyi korumakla yükümlü olduğunu bilmelidir.

6. İnsanın sorumluluk alanlarında gözetilen sıralamayı belirleyip bunun gerekçelerini açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

7. Allah'ın (cc) koyduğu sınırları koruma sorumluluğu hangi davranışları kapsar? Yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

8. Al-i İmran suresinin 110. ayetini sorumluluğun sınırları bakımından yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

9. Allah'ın (cc) "Sakın dengeyi bozmayın." şeklindeki uyarısı

I. mevcut olan düzeni koruma
II. ibadetin gereklerini yerine getirme
III. zararlı olan davranışlardan kaçınma

sorumluluklarından hangilerine işaret etmektedir?

A) Yalnız I
B) Yalnız III
C) I ve II
D) I ve III
E) II ve III

10. Bu metinden toplumsal sorumluluklarla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisine ulaşılamaz?

A) Kişi kendisinden sonra öncelikle aile fertlerine karşı sorumludur.
B) Aile içi sorumluluklar, sağlıklı bir toplumun oluşmasında önemli bir etkendir.
C) Anne ve babaya hürmet, kişinin ailesine karşı sorumluluğu kapsamındadır.
D) Toplumsal adaleti temin etme sorumluluğu, her ferde yüklenmiş bir görevdir.
E) Sorumluluk bilincinin gelişmesi, örnek bir toplum oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Üniteyle ilgili daha fazla soruya bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

SONNOTLAR

1 bk. Şûra suresi 11. ayet; İhlas suresi 1-4. ayetler.
2 bk. Hadid suresi 1-6. ayetler.
3 bk. Topaloğlu, "Allah", 2/474.
4 bk. Topaloğlu, "Allah", 2/474.
5 Ankebut suresi 61. ayet.
6 bk. Özler, "Tevhid", 41/18.
7 bk. Yurdagür, "Tenzih", 40/472.
8 İhlas suresi 1-4. ayetler.
9 İhlas suresi 1. ayet.
10 İhlas suresi 1. ayet.
11 bk. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an,* 7/301-309.
12 İhlas suresi 3-4. ayetler.
13 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 23/568-570.
14 bk. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân,* 29.
15 bk. Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 11/404.
16 Haşr suresi 22-24. ayetler.
17 Haşr suresi 22. ayet.
18 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 15/101-102.
19 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 7/531.
20 bk. Fatiha suresi 4. ayet; Mümin suresi 16. ayet.
21 bk. Topaloğlu, "Melik", 29/50-51.
22 Hac suresi 56. ayet.
23 bk. Alusi, *Ruhu'l-Meani,* 9/162
24 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 16/349.
25 Hac suresi 56. ayet.
26 Hac suresi 56. ayet; bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 5/412.
27 bk. Tin suresi 4. ayet; Bakara suresi 30. ayet; Enam suresi 165. ayet.
28 bk. Hicr suresi 29. ayet; Bakara suresi 31. ayet; Enam suresi 104. ayet.
29 bk. Kıyamet suresi 36. ayet; Ahzab suresi 72. ayet; Nahl suresi 93. ayet.
30 Bakara suresi 21. ayet.
31 bk. Casiye suresi 3-5. ayetler; Bakara suresi 164. ayet; Yunus suresi 24. ayet.
32 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/739-740.
33 Enam suresi 102. ayet.
34 Rum suresi 8. ayet.
35 Al-i İmran suresi 190-191. ayetler.
36 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 2/567-568.
37 bk. Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'an,* 4/207-209.
38 bk. İbnülcevzi, *Zadü'l-Mesir,* 1/498.
39 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 1/1162-1166.
40 Bakara suresi 165. ayet.
41 Fatiha suresi 5. ayet.
42 Talak suresi 2-3. ayetler.
43 Haşr suresi 18. ayet.
44 bk. Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'an,* 4/36-37.
45 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 8/590.
46 Haşr suresi 19. ayet.
47 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 14/363-364; Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, 8/590.
48 Al-i İmran suresi 131. ayet.
49 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 15/96.
50 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/85-86.
51 Mücadele suresi 7. ayet.
52 Müddessir suresi 38. ayet.
53 Nahl suresi 97. ayet.
54 Müslim, "Zekât", 125.

55 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 5/233-234; Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 3/1026-1028.
56 bk. Mukatil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr,* 2/416.
57 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 3/438-439.
58 Ankebut suresi 69. ayet.
59 Ebu Davud, "Sünnet", 15.
60 Bakara suresi 177. ayet.
61 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 1/592; Sabuni, *Safvetü't-Tefasir,* 1/215; Nesefi, *et-Teysir fi't-Tefsir,* 2/312.
62 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/263-264.
63 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 1/492.
64 Bakara suresi 177. ayet.
65 Bakara suresi 177. ayet.
66 Bakara suresi 177. ayet.
67 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1/238-239.
68 Ebu Davud, "Salât", 239-242.
69 Tirmizi, "İlim", 14.
70 Al-i İmran suresi 104. ayet.
71 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/646.
72 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 3/629.
73 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 2/147.
74 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1, 421.
75 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/648-649.
76 Buhari, "Edeb", 85.
77 Nisa suresi 135. ayet.
78 Nahl suresi 90. ayet.
79 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 20/259.
80 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 3/433-434.
81 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 3, 203.
82 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 3/434-435.
83 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 4/483.
84 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 3/436.
85 Buhari, "Mezâlim", 5.
86 bk. Al-i İmran suresi 134. ayet; Furkan suresi 67. ayet.
87 Bakara suresi 261. ayet.
88 Bakara suresi 262-263. ayetler.
89 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 7/40.
90 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/455.
91 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 7/41.
92 Bakara suresi 263. ayet.
93 bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* 7/43.
94 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri* 2/140.
95 Müslim, "Birr", 28.
96 Şûra suresi 36-39. ayetler.
97 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 5/1202.
98 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 11/218-219.
99 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 4/752-753.
100 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,*11/ 220.
101 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 7/302.
102 Müslim, "Îman", 164.
103 Bakara suresi 188. ayet.
104 Nisa suresi 29. ayet.
105 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't Tefâsir,* 2/491.
106 bk. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an,* 1/152.

4. Ünite

KUR'AN'DAN HAYATA

İçerik Çerçevesi

4.1. Fatiha Suresi: İstikamet Üzere Olmak

4.2. Asr Suresi: İnandığı Gibi Yaşamak

4.3. Maun Suresi: Riyadan Uzak Durmak

4.4. Kevser Suresi: Kulluğun Farkında Olmak

4.5. Nasr Suresi: Allah'ın Yardımına Mazhar Olmak

Ünite Dosyası

Bu ünitede sizlerden

- *Fatiha suresini tahkik edebilmeniz,*
- *Asr suresinde ele alınan konular hakkında analitik düşünebilmeniz,*
- *Maun suresinin tefsiriyle ilgili kaynak kullanımını yönetebilmeniz,*
- *Kevser suresinin tefsirini yorumlayabilmeniz,*
- *Nasr suresinin tefsiriyle ilgili temel kaynakları kullanabilmeniz*

beklenmektedir.

Ünite Sunusu

Genelleme

İyi bir Müslüman olmak, Kur'an-ı Kerim'i hayata yansıtmakla mümkündür.

BAĞLANTI KURMA

"Bu Kur'an insanlara bir açıklama, takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür."

(Al-i İmran suresi 138. ayet)

Bu ayetten hareketle Kur'an'ın mesajlarını doğru bir şekilde kavramanın insanın hayatını ne şekilde etkileyeceğini yorumlayınız.

4.1. FATİHA SURESİ: İSTİKAMET ÜZERE OLMAK

Hangi surenin çevrenizde daha çok bilindiğiyle ilgili tahminlerinizi ve bunun nedenlerini arkadaşlarınızla paylaşınız.

Fatiha "açmak, başlangıç, giriş, bir şeyin başı" manalarına gelmektedir. "Fatihatü'l-Kitab" tamlamasının kısaltılmış şekli olan Fatiha, Mushaf'taki ilk sure ve bir nevi Kur'an'ın ön sözü olduğu için bu ismi almıştır *(Tablo 4.1)*. Yedi ayetten oluşan Fatiha suresi, Mekke Dönemi'nin ilk yıllarında bir defada inmiştir. Hz. Peygamber sahih bir namazın olmazsa olmazlarından saydığı için Fatiha suresi, nazil olduğu günden beri namazlarda okunmaktadır. Allah (cc) ile kul arasında bir tür sözleşme olarak da değerlendirilen surenin ilk yarısında kulun Rabbine hamdedip övgüde bulunması diğer yarısında ise kulun Allah'a (cc) niyazda bulunması dile getirilmiştir.[1]

Tablo 4.1: *Fatiha Suresinin Diğer İsimleri ve Anlamları*

Dua	Allah'a (cc) yalvarma
Kâfiye	Yeterli
Kenz	Hazine
Sebulmesani	Namazların her rekâtında tekrarlanan yedi ayet
Suretülhamt	Hamt suresi
Şafiye	Şifa veren
Şükür	Allah'a (cc) duyulan minneti dile getirme
Ümmülkitab	Esas, temel kaynak
Ümmülkur'an	Kur'an'ın esası
Vafiye	Tam, bütün

Kur'an'ın anahtarı olarak nitelenen Fatiha suresi, muhtevası bakımından tüm insanlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Zira tüm varlıklara nimet veren Allah Teala'dır. Her kulun ihtiyacını arz etme makamı da O'nundur. Surede övgü, şan ve şerefle anılan Yüce Allah'ın birliğini dile getirmek;

yardım ve hidayeti yalnızca O'ndan talep etmek gibi insanların tamamı için gerekli hususlar yer almaktadır. Surede mahlukatı yaratan Allah'ın (cc) gerektiği şekilde tanınması ve layık olduğu biçimde övülmesine dair ilkeler de mevcuttur.[2]

Fatiha suresinin fazileti, kutsi bir hadiste şöyle geçmektedir: *"Yüce Allah buyurdu ki: 'Ben namazı kendim ile kulum arasında iki kısma ayırdım; yarısı bana, yarısı da kuluma aittir ve kuluma dilediği verilecektir.' Kul 'Hamt, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.' der. Bunun üzerine Yüce Allah 'Kulum bana hamdetti ve kuluma dilediği verilecektir.' buyurur. Sonra kul 'O, Rahman ve Rahîm'dir.' der. Bunun üzerine Allah 'Kulum beni hakkıyla övdü. Kuluma dilediği verilecektir.' buyurur. Kul 'O, ceza gününün sahibidir.' der. Bunun üzerine Allah 'Kulum beni yüceltti. İşte bu bana aittir.' der. 'Şu ayetin de yarısı bana, diğer yarısı kuluma aittir.' Kul 'Biz yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.' der. 'İşte bu, benimle kulum arasındadır ve ona dilediği verilecektir. Fatiha suresinin sonu ise kuluma aittir.' Kul 'Bizi dosdoğru yola, kendilerine nimetler verdiğin kimselerin yoluna ilet. Gazabına uğramış olanların ve sapıtanların yoluna değil.' der. 'İşte bu ayetler de kuluma aittir ve kuluma dilediği verilecektir.'"*[3]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ١

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ٣ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ٤

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ٥ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ٦ صِرَاطَ

الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ ٧

1. **Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.**
2. **Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.**
3. **Rahman ve Rahîm.**
4. **Ödül ve ceza gününün tek hâkimi.**
5. **(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.**
6. **Bizi dosdoğru yola ilet.**
7. **Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da dalalete sapmışların yoluna da değil!**

(Fatiha suresi 1-7. ayetler)

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla"[4] ifadesini Taberi, "Besmeleyle Yüce Allah peygamberine bütün işlerine Allah'ın (cc) adını anarak başlamayı öğretiyor. Böylece bu davranış şeklini diğer insanlar için de bir sünnet kılmış oluyor." şeklinde açıklamıştır. "Bismillah"ın manası Allah'ı (cc) güzel isimlerle anarak işlerimi yapıyorum demektir. Müfessir besmelenin başındaki "ba" harfinden önceki fiilin zikredilmediğini bunun söyleyen kişiye bırakılmış olduğunu ifade eder. Eğer kişi besmeleyi okuma fiili öncesinde çekiyorsa onun kastının "Allah'ın (cc) adını anarak okumaya başlıyorum." demek olduğu anlaşılır. Şayet otururken besmele çekiyorsa da kişi "Allah'ın (cc) ismini anarak oturuyorum." demiş olmaktadır. Taberi bu hususta Abdullah bin Abbas'ın "Cebrail (as), Hz. Peygamber'den "bismillah" demesini isterken aslında "Rabbin olan Allah'ı (cc) anarak oku, O'nu anarak ayağa kalk ve O'nu anarak otur demek istemiştir." şeklindeki açıklamasını da nakletmiştir.[5] Beydavi, Allah Teala'nın bu ayete "Bismillah" diyerek başlamasını O'nun ismini zikretmedeki berekete ve O'ndan yardım istemeye yormuştur. Beydavi'ye göre besmelede birlikte zikredilen Rahman ve Rahîm sıfatları da Allah'ın (cc) kulları üzerindeki merhametine delalet etmektedir. Müfessir, Rahman'ın manasının Rahîm'den daha kapsamlı olduğunu kavramın mümini de kâfiri de içine alacak kadar geniş olmasıyla açıklamıştır. Beydavi'ye göre bu iki ismin Allah'a (cc) mahsus kılınması şunun içindir: Mümin olan, her türlü işte yardım istenecek gerçek mabudun; önemli önemsiz her nimeti verenin O olduğunu bilmelidir. Bu sebeple mümine düşen; Allah'a (cc) yönelmek, O'nun ipine sarılmak ve O'nun zikri ile meşgul olmaktır.[6]

ZEYİL

"Bismillahi" ifadesindeki "ba" harfi, cümlenin temel unsurları sayılan fiil ve failin gizlendiğine işaret eder. Türkçede de bu şekilde tek kelimelik cümleler vardır. Nitekim "Selametle..." dendiğinde "Gidiniz." fiili gizlenmiş olur ancak hitap edilen kişi, bunun "Selametle gidiniz." anlamına geldiğini bilir. "Bismillahi" ifadesinde "ismiyle" diye başlayan tek kelimelik bu yapı sayesinde besmele çeken kişi; okurum, yazarım, yerim, içerim gibi başlamak üzere olduğu iş her neyse onu besmelenin başına getirerek o işe başlama imkânı elde eder.

(bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/55)

"Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."[7] ayetinde geçen hamt kelimesini Taberi, sena ve şükür olarak açıklar. Sena, Allah'ı (cc) güzel isim ve sıfatlarıyla övmektir. Şükür ise Allah'ı (cc) verdiği nimetlerden dolayı övmektir. Zira Cenab-ı Hak, kullarını en güzel şekilde yaratması, dünyada onları çeşitli nimetlerle rızıklandırması, ebedî cennete götürecek yolu göstermesi gibi sayısız nimetler sebebiyle övülmeye ve şükredilmeye layık yegâne varlıktır. Âlemlerin Rabbi ifadesi de insanların, cinlerin, meleklerin, göklerin ve yerin Rabbi manasındadır. Âlem ise tüm ümmetleri ve yaratılmışları ifade eder. Buna göre insanlar bir âlem, cinler bir âlem, diğer yaratılmışlar da kendi başlarına birer âlemdir.[8] Matüridi de Cenab-ı Hakk'ın hamt ve övgüye layık olduğunun anlaşılmasını sağlamak ve kendisine hamdedilmesi gerektiğini göstermek için zatını övdüğünü ifade eder. Çünkü Yüce Yaratıcı hamt ve senaya layıktır. Bu sebeple "elhamdülillah" ifadesini "Elhamdülillah deyiniz." şeklinde okumak da mümkündür. Hamt, kullarına lütuf ve ikramda bulunma konusunda ortağı olmayan Allah'ın (cc) her türlü noksan sıfatlardan tenzih edilmesi anlamına gelmektedir. "Rab" ismi malik anlamına gelirken "âlemler" ile kastedilen, bütün varlıklar ve bütün mahlukattır. "Âlemlerin Rabbi" ifadesi, Allah'tan (cc) başka bir Rab olmadığı; âlemde O'ndan başka yaratıcı bulunmadığı anlamına gelmektedir.[9] Süyuti ise

İbni Abbas'ın (ra) "Hamt Allah'a (cc) mahsustur, sözü şükür anlamına gelir. Zira kul bu sözü söylediğinde Allah (cc) 'Kulum bana şükretti.' buyurur." şeklindeki açıklamasına dayanarak hamt kavramına şükür manası vermiştir.[10] Bursevi'ye göre Allah Teala; sureye hamt kavramının barındırdığı dua, şükür ve övgü anlamlarının hepsini kullanarak başlamıştır. Nitekim "elhamdülillah" ifadesinde senayla "rabbilâlemin" ifadesinde şükürle "errahmanirrahim" ve "malikiyevmiddin" de ise övgüyle kendisine hamdetmiştir. Hamdedilmeye layık tek mabut olan Allah'a (cc) sözle, fiille ve yaşantıyla hamdetmek mümkündür. Kişinin diliyle yaptığı övgü sözle, ibadet etmesi ve hayır işlemesi fiille, ilahi ahlakı hayat tarzı hâline getirmesi ise yaşantıyla hamdetme olarak değerlendirilmiştir.[11] Yapılmakta olan hamdın sebebine işaret eden "Rabbilâlemin" ifadesindeki âlemler kelimesiyle dünya ve ahirette Cenab-ı Hakk'ın yaratmış olduğu tüm varlıklar kastedilmektedir. Bu kapsamda insan bilgisinin ulaşabildiği maddi varlıklara "mülk ve şehadet âlemi" ulaşamadıklarına ise "gayb ve melekût âlemi" ismi verilmiştir. Her iki âlemin tek sahibi de Yüce Allah'tır. Çünkü âlemleri yaratan, gözeten, düzenleyen, çeşit çeşit nimetlerle onları ayrıcalıklı kılan O'dur.[12]

ZEYİL

İyilik, güzellik ve üstünlükle niteleme, övme anlamına gelen hamt kavramı; ayet ve hadislerde genellikle Yüce Allah'a yönelik şükür, sena, tazim ve her türlü övgüyü ifade etmektedir. Genellikle şükür kelimesiyle bir arada kullanılsa da hamt kavramı, şükürden daha kapsamlıdır. Nitekim her hamt, bir şükür olmasına rağmen her şükür, bir hamt sayılmamaktadır.

(bk. Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 1/188)

"Allah'a hamd ile başlanmayan her önemli iş noksandır."
(İbni Mace, "Nikâh", 19)

"Rahman ve Rahîm."[13] ayetiyle ilgili olarak Taberi anlam genişliğine vurgu yaptığı Rahman sıfatının bütün yaratılmışlar için merhamet, esirgeme ve bağışlama; Rahim'in ise özellikle müminlere yönelik bir rahmet anlamına geldiğini ifade etmiştir.[14] Matüridi "Rahman ismiyle 'Rızıklarını vermek suretiyle halkına merhamet eden (Latif).' Rahîm ile de 'Müminlere karşı merhametli olan.' kastedilmiştir." diyerek bu iki kelimeye açıklama getirir. Her iki kelimenin lütuf ve ihsana diğerinden daha çok işaret ettiğini söyleyerek "Rahman" ve "Rahîm" isimlerinin yan yana gelmesini lütfun en üst noktasına dikkat çekme olarak yorumlar.[15] Bursevi'ye göre "Rahman" kavramı iyi veya kötü olmasına bakmaksızın yarattıklarına rızık veren, onlardan belaları uzaklaştıran "Rahîm" ise esirgeyip bağışlayan, istenildiğinde veren anlamlarına gelmektedir. Müfessir, "Rahman sıfatı Allah'a (cc) mahsustur. Ancak O'nun için kullanılabilir. Rahîm sıfatı ise kullar için de kullanılabilir." *(Görsel 4.1)* demek suretiyle iki kavram arasındaki farkı açıklar. Rahman'ın hemen ardından Rahîm sıfatının gelmesini de şöyle yorumlar: "Rahman sıfatı yüce ve değerli nimetler içindir. Allah'tan (cc) basit ve değersiz bir istekte bulunacak kulun bunu edebe aykırı bulmasının önüne geçmek için kelimenin peşine Rahîm sıfatı eklenmiştir. Çünkü Allah (cc) kuluna çok merhamet edendir. Dolayısıyla ayette 'Ayakkabının bağından çorbanın tuzuna kadar her şeyi O'ndan isteyebilirsin.' gibi bir anlam bulunmaktadır."[16] Rahman sıfatı "Allah" kelimesi gibi özel olup sadece Allah Teala'ya mahsus kabul edilmiştir.

Görsel 4.1
İnsanlardaki merhamet duygusu Yüce Allah'ın Rahîm sıfatının bir yansımasıdır.

Rahman'ın merhameti, tüm varlığa yöneliktir ve onların tümünü kuşatmıştır. Allah (cc), bu geniş merhametiyle yerlerde ve göklerdekileri rızıklandırır; tüm varlığı korur ve evrenin düzenini sağlar. Rahîm kelimesi ise Allah'ın (cc) mükellef kıldığı kullarına yönelik merhametini ifade eden bir vasıftır. Bu sebepledir ki Rahîm sıfatı, daha çok tövbe ve istiğfar ifadeleriyle zikredilmektedir.[17]

"Ödül ve ceza gününün tek hâkimi."[18] ifadesindeki "ödül ve ceza günü" hesabın görüleceği ve amellere karşılığının verileceği gün manasına gelmektedir. Sözü edilen gün henüz gelmemiş olsa da Cenab-ı Hak, ceza ve mükâfat gününün maliki olarak vasıflandırılmış; sahip olduğu sıfatlara bir başkası sayesinde değil zatıyla layık olduğu vurgusu yapılmıştır.[19] Taberi'ye göre malik sıfatı, kıyamet günü hüküm yetkisinin yalnız Allah'ta (cc) olduğunu göstermektedir. Yüce Allah, bu yetkisine dayanarak kulların amellerinden hesaba çekileceği o gün hayır yapanlara mükâfat; günah işleyenlere ise ceza verecektir.[20] Ayette geçen "Din gününün sahibi." şeklindeki tahsis ise o günün büyüklüğü, dehşeti veya kıyamet gününde hesabın tümüyle Allah'a (cc) bırakılması sebebiyledir. O gün artık Allah'tan (cc) başka ne bir malik ne de hükmü geçerli olan biri vardır. Zira kuvvet manasındaki mülk tam olarak Cenab-ı Hakk'a mahsustur. Mülkten türetilmiş bir isim olan malik sıfatı "gün" kelimesine muzaf yapılarak kıyamet gününde Yüce Allah'ın mutlak gücüne, tam üstünlüğüne dikkat çekilmiştir.[21] Nitekim kıyamet gününde insanlar Allah'ın (cc) iradesi altında olacaktır. **"O gün hiç kimsenin başkası için bir şey yapması elinden gelmez. O gün hüküm yalnız Allah'ındır."**[22] ayeti de bu durumu haber vermektedir. O gün Cenab-ı Hakk'ın kararları dışında hiçbir karar yoktur. Hükmeden, mükâfatlandırma yahut cezalandırma yetkisi bulunan, merhamet edip bağışlayan sadece O'dur.[23]

ZEYİL

Hesap gününde mülkün sadece Allah'a (cc) ait kılınmasının sebebi, Cenab-ı Hakk'ın mülkü bu dünyada insana da vermiş olmasıdır. Onlar, kendilerine bahşedilen bu nimeti cimrilik ve zulüm yapmak için kullanmış olsa da hesap gününde mülkün gerçek sahibi Allah'ın (cc) adaleti tecelli edecek; ortada cimrilik ve zulüm kalmayacaktır.

(bk. Nesefi, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, 1/204)

Görsel 4.2
Namaz, Allah'a (cc) kulluğun gereklerinden biridir.

"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."[24] ayetindeki ilahi beyan iki manada ele alınabilir. Birincisi tevhit, ikincisi Allah'a (cc) kulluk edilmesine vesile olan her türlü ibadettir *(Görsel 4.2)*. Aslında her iki anlam da sonuç itibarıyla aynı manaya gelmektedir. Çünkü kulun ibadetlerinde Allah'ı (cc) tek mabut tanıması, ibadet ve kulluğunu O'na münhasır kılması gerekmektedir. Böylece kişi, kulluğun gereklerini yerine getirirken tevhit ilkesini de uygulamış olmaktadır.[25] İstiane, bütün önemli işlerde yahut ibadetlerde Allah'tan (cc) yardım istemektir.[26] Nitekim İbni Abbas (ra) bu ayeti "Rabbimiz! Başkasını değil sadece seni birler, senden korkar ve seni dinleriz. Sana itaatte ve bütün işlerimizde senden yardım dileriz." şeklinde yorumlamıştır.[27] Taberi'ye göre de kulun Rabbinden yardım dilemesi doğru bir davranıştır. Hem şimdi hem de gelecekteki itaatlerine dair kendisinden yardım

isteyenlere Allah'ın (cc) yardım etmesi ise O'nun kullarına bir lütfudur.[28] Bursevi'ye göre yardım istenmeye (istiane) layık yegâne varlık Allah Teala'dır. İbadet edebilmek için de ibadete engel olan şeytanla mücadele için de hep O'nun yardımı gerekmektedir. Ayette kulun ibadet etme ve yardım talebinin gerçekleşmesi için Allah'tan (cc) başkasına itaat etmemesi ve dileklerini yalnız O'ndan istemesine yönelik bir vurgu bulunmaktadır.[29]

"Bizi dosdoğru yola ilet."[30] ayetinde geçen hidayet kavramını Matüridi, Yüce Allah'ın kulunu doğru yola iletmesi ve onu hak yoldan sapmaktan koruması şeklinde açıklamıştır. Ayette kulun Allah'tan (cc) hidayeti yaratmasını istemesi anlamı da bulunmaktadır. Mümin olmayı nasip etmekle kulunu zaten hidayete erdirmiş olan Allah'tan (cc) böyle bir talepte bulunmakla ilgili iki yorum yapılmıştır. İlki, Rabbin lütfettiği hidayetten ayrılmamayı istemek ve daima iman üzere olmayı talep etmektir *(Görsel 4.3)*. Diğeri ise insanın kendisini hidayetten saptıracak bir davranış sergileme ihtimaline karşılık yeniden hidayete erdirmesini O'ndan istemesidir.[31] Taberi, Araplar arasında "sıratımüstakim" ifadesinin her doğru söz ve işe karşılık gelecek şekilde mecazen kullanıldığını söyleyerek bu kullanımı tercih etmenin daha doğru olduğunu belirtir. Ona göre "sıratımüstakim" ifadesini "Ey Allah'ım, razı olduğun kullarını başarılı kıldığın doğru söz ve işlerde bizleri de başarılı kıl." şeklinde anlamak gerekir. Taberi Hz. Ali ve Abdullah bin Mesud'un bu ifadeyle ilgili rivayetlerine de yer verir. Nitekim her iki sahabiye göre "sıratımüstakim" ile kastedilen Allah'ın (cc) tabi olunması gereken kitabıdır.[32] Zemahşeri, "Bizi dosdoğru yola ilet." ifadesinin "Bizi dosdoğru yolda sabit kıl." anlamına geldiğini söyler.[33] Beydavi'ye göre Allah'ın (cc) kulunu doğru yola iletmesi, ona hidayeti çeşit çeşittir. İnsana akıl gücü, his ve duyular vermesi; iyiyle kötüyü birbirinden ayıracak deliller sunması ve peygamberler göndererek kitap indirmesi O'nun kuluna hidayetiyle ilgili örneklerdir.[34] Bursevi, "sıratımüstakim" ifadesinin İslam dini yerine istiare olarak geldiğini söylemiştir. Benzetme yapılan "sıratımüstakim" kelimesi aslında dosdoğru yol; Kur'an'ın göstermiş olduğu, Hz. Peygamber'in yaşadığı sapasağlam dindir. Sonunda insanı cennete götürecek olandır. Hz. Muhammed'e (sav) uyanların ve amel defteri sağdan verilecek olanların yoludur.[35] Ebu Zehre de ayeti "Ey âlemlerin Rabbi olan Allah'ımız! Bize senin rızana ulaştıracak en yakın ve geniş yolu seç. Bizim gayemiz, duamız, hedefimiz, arzumuz budur." şeklinde yorumlamıştır.[36]

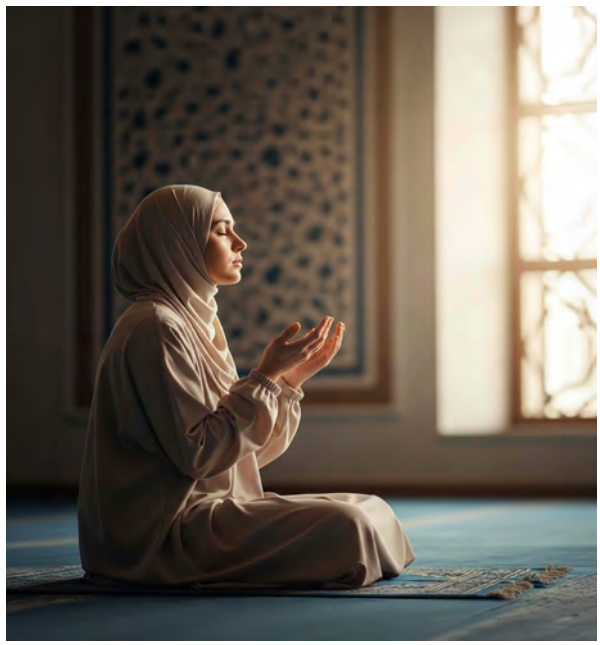
ZEYİL

"Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz." ayetiyle surede üçüncü şahıstan birinci şahıs kipine dönülmüştür. Arap dili bakımından bu tarzda bir geçiş, sureye eşsiz bir anlatım güzelliği katmaktadır. Aynı zamanda dinleyenler için ifadeleri daha zevkli bir hâle getirmekte, okuyan kişinin ayetlere daha iyi odaklanmasına ve onlar hakkında daha fazla düşünmesine vesile olmaktadır.

(bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr*, 1/154)

"Allah Teala katında duadan daha kıymetli bir şey yoktur."

(Tirmizi, "Deavat", 1)

Görsel 4.3
İnsan, hayatın her anında Cenab-ı Hakk'ın yardımına ihtiyaç duyar.

"Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da dalalete sapmışların yoluna da değil!"[37] ayetindeki "kendilerine nimet verilenler" ifadesini Taberi **"Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!"**[38] ayetiyle açıklar. Abdullah bin Abbas da bu kişilerin itaat ve ibadet nimeti verilen melekler, peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kullar olduğunu söylemiştir.[39] Zemahşeri'ye göre ise nimet verilenler müminlerdir. Çünkü Yüce Allah'ın İslam nimetini bahşettiği kişinin elde etmediği ve ulaşamadığı nimet kalmamış demektir. Cenab-ı Hakk'ın bütün nimetlerini kapsasın diye de nimetlendirme fiili sınırlandırılmamıştır.[40] Zira O'nun kullarına verdiği nimetler sayılamayacak kadar çoktur. Hidayet lütfettiği müminler üzerinde de birçok nimeti vardır. Mümin kimselere nispetle "sırat" kelimesinin din (iman) anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Zira Allah (cc), bütün müminlere imanı lütfedip onları sıratımüstakime ulaştırmıştır. Ayetin işaret ettiği gazaba uğrayanlar ve sapmışların kimler olabileceği hususunda ise farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazı müfessirler her iki grubu aynı kategoride değerlendirmiş bazıları da gazaba uğrayanların Yahudiler[41], sapanların da Hristiyanlar[42] olduğunu söylemiştir.[43] Bursevi ise gazaba uğrayanlar ibaresiyle isyankâr olanların, sapanlarla da Allah'ı (cc) tanımayan cahillerin kastedildiğini ifade etmiştir. Bu yüzden ilim ve amel birlikteliğini bozup amel boyutunu kaybeden fasıklar gazaba uğrayacaktır. Cahiller de ilmi kaybetmekle sapmış olacaktır. Dolayısıyla onlar, nefis çölünde kaybolup yollarını şaşırdıkları için Allah'ın (cc) rahmetinden mahrum kalmıştır.[44] Muhammed Esed "gazaba uğrayanlar" ifadesiyle Allah'ın (cc) mesajını bildiği hâlde kabul etmeyenlerin, "sapmış olanlar" ifadesiyle ise hakikate ulaşamamış veya hakikatin bozulmuş biçimiyle karşılaşmış kimselerin kastedildiğini belirtir.[45]

ZEYİL

Allah'ın (cc) nimetlerinin bir kısmı Allah (cc) vergisi (vehbi), bir kısmı ise kişinin çabası (kesbi) iledir. İnsanın bedenine ruh üflenmesi; sağlık verilmesi; akıl, fikir ve konuşma kuvvetiyle donatılması vehbi nimetlerdir. Kesbi olan nimetlerse güzel ahlak ve üstün kabiliyetlerle süslenmesi, ona mevki ve mal kazandırılmasıdır.

(bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri*, 1/28)

Fatiha suresi ile ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 1

20 dk.

Amaç	*Fatiha suresindeki dinî kavramları bağlamına uygun kullanabilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Fatiha suresinde geçen dinî kavramları tespit ediniz.*
2. *Belirlediğiniz kavramların dinî ilimlerdeki önemini araştırınız.*
3. *Bu kavramlar arasında ilişki kurarak bunların benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.*
4. *Bu kavramları bağlamına uygun şekilde kullandığınız bir vaaz metni hazırlayınız.*
5. *Vaaz metninizi belirlenen süre içinde tamamlayınız.*
6. *Hazırlamış olduğunuz vaazı sınıfta paylaşınız.*

Değerlendirme	1. Fatiha suresinde geçen kavramların Müslüman'ın zihin dünyasına katkıları nelerdir? Açıklayınız. .... 2. Fatiha suresinde hangi hususlara dikkat çekildiğini değerlendiriniz. ....

ETKİNLİK - 2

20 dk.

Amaç	Fatiha suresini tahkik edebilme

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Fatiha suresinde verilen mesajların neler olduğunu bulunuz.
2. Bu mesajların tefsir kaynaklarında nasıl yorumlandığını ders kitabındaki metinlerden inceleyiniz.
3. Tefsir kaynaklarındaki yorumlardan hareketle surenin faziletine yönelik sorular oluşturunuz.
4. Sorularınıza tefsir kaynaklarındaki yorumlardan cevaplar arayınız.
5. Surede verilen mesajlarla ilgili yorumları kendi cümlelerinizle özetleyiniz.
6. Fatiha suresinde verilen mesajların günlük hayata ne şekilde yansıtılabileceğini değerlendiriniz.
7. Değerlendirmelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme	Edindiğiniz bilgilerden hareketle aşağıdaki cümleyi tamamlayınız. Ahiret bilinci, kişinin kötü davranışlarda bulunmasına engel olan önemli bir faktördür. Çünkü ....

ARA DEĞERLENDİRME-1

Aşağıdaki bilgi kartlarına üzerinde belirtilen konularla ilgili öğrendiklerinizi yazınız.

Fatiha suresinde ele alınan konular

.....

.....

.....

.....

Fatiha suresinde geçen kavramlar

.....

.....

.....

.....

Fatiha suresinin Müslümanlara yüklediği sorumluluklar

.....

.....

.....

.....

4.2. ASR SURESİ: İNANDIĞI GİBİ YAŞAMAK

İman ve amel arasında tutarlılık bulunması niçin önemlidir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Asr suresinin Medine'de indiğine dair bazı rivayetler bulunmakla birlikte genel olarak Mekke Dönemi'nde nazil olduğu kabul edilmiştir. Üç ayetten oluşan sure, Mushaf'ta yüz üçüncü sıradadır. Sureye adını veren "asr" kelimesi; çağ, ikindi vakti, uzun zaman anlamlarına gelir.

Yüce Allah, bu surede insana ebedî hüsrandan kurtuluş yollarını göstererek öğütler vermiştir. Rivayete göre ashabıkiramdan iki kişi karşılaştığında biri, diğerine Asr suresini okur ve ardından selam vererek ayrılırlardı.[46]

OKUMA PARÇASI

(...)

Hâlik'in nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, ashâbı kirâm, ayrılalım derlerken,
Mutlakâ "Sûre-i ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh;
Başta iman-ı hakîki geliyor, sonra salâh.
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık"

(...)

(Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, 815)

Günümüz Türkçesiyle

Yaratıcı'nın sayısız ismi vardır, bunların başında O'nun "Hak" ismi gelir.
İnsan için en değerli şey, hakka sarılmak ve O'nun yolundan gitmektir.
Sahabiler, birbirlerinden ayrılırken neden özellikle Asr suresini okurlardı?
Çünkü bu büyük sure, kurtuluşun temel ilkelerini içinde barındırır.
Bunların başında gerçek ve sağlam bir iman gelir; ardından doğru ve dürüst bir hayat sürmek gerekir.
Sonra hakka bağlı kalmak ve en sonunda da sebat etmek gelir.
İşte insan olmanın özü bu dört özelliktir.
Bu nitelikler bir araya geldiğinde insan artık herhangi bir zarara uğramaz.

(Kitap yazarları tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ۙ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۙ ﴿٢﴾ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

1. **Asra yemin ederim ki**
2. **İnsan gerçekten ziyandadır.**
3. **Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.**

(Asr suresi 1-3. ayetler)

"Asra yemin ederim ki"[47] ifadesi, Kur'an'da sıklıkla örneği görülen yeminlerden biridir. İbni Kesir'e göre Yüce Allah'ın Kur'an'da bazı nesne ve kavramlara yemin etmesindeki maksat, yemin vesilesi olan şeyin hikmetini insanlara hatırlatmak veya insanlar onda bir kötülük (şer) olduğunu düşünüyorsa bu hatayı gidermektir. Çünkü şer, yemin edilen nesne veya kavramda değil insanların bu yanlış inancındadır.

İbni Kesir, Yüce Allah'ın neden özellikle asra yemin ettiğini şu şekilde açıklar: Öncelikle asr, zamanın bilinen bir parçasıdır. Uzun bir zaman dilimi olan yüzyıl anlamında ya da öğle ile akşam arasındaki kısa zaman anlamında kullanılmaktadır. Burada her ikisinden de bahsediliyor olması muhtemeldir. İnsanlar genellikle içinde bulundukları anı ve yakın geçmişi olumsuz şekilde yargılar. Hayır ve güzellikler yüzyıllar öncesinde aranırken içinde bulunulan asır; cehalet, mutsuzluk ve ahlaki çöküntüyle anılır. Bu sebeple Cenab-ı Hak, asra yemin etmek suretiyle muhtemelen bu inancın kalplerden silinmesini ve asrın insanlar tarafından saygıya layık görülmesini murat etmiştir.

Asra yemin edilmesinin sebebiyle ilgili ikinci ihtimal, Yüce Allah'ın Mekkeli müşrikler arasında asr olarak isimlendirilen öğle ile ikindi arasındaki vaktin şerli bir vakit olduğuyla ilgili inancı yıkmak istemesidir. Zira Kureyş ve diğer kabilelerden bazı müşrikler, bu vakitte haremde toplanarak dedikodu yapıp insanlarla alay ettikleri için zihinlerde bu vaktin şerli bir vakit olduğu iyice yer etmişti.

Cenab-ı Hak, bu yeminle kötülüğün zamanda değil kötü davranış sergileyen insanlarda olduğunu ve zamanın yeri göğü yaratan Rabbin yeminine layık olacak kadar şerefli bir varlık olduğunu ortaya koymuştur. İnsanlar da bu vakti onun şanına yakışacak surette yaşamalı, ulvi işlerle geçirmeli; kötü işler yüzünden uğrayacakları ziyandan bu şekilde kurtulmalıdırlar.[48]

"İnsan gerçekten ziyandadır."[49] Mevdudi'ye göre bu ayetteki "insan" kelimesi cins isim olarak kullanıldığı için tekil olarak gelmiştir ancak çoğul anlamı içerir. Bu durumda "insan" kelimesinin kapsamına şahıslar, milletler ve bütün insanoğlu girer. Ayetin devamında zikredilen dört sıfattan yoksun olanlar, kim olursa olsun hüsrandadır. Bu her şartta geçerlidir. Şahıs, millet ve insanoğlu için hüküm aynıdır. Zehir her hâlükârda öldürücü ise sonuç, fert için de toplum için de değişmez. Daha sonra sayılacak dört özelliğin aksi olarak küfür üzere ve kötü işler içinde bulunanlar, birbirlerini batıla teşvik edenler ve nefislerine tapmayı telkin edenler de hüsran içindedirler. Sözlük anlamı olarak "hüsran" kelimesi "kâr"ın zıddıdır. Ticarette bu kelime, genel olarak bir işte zarar etmeyi veya iş hayatında sürekli zarar etmeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kelime, insanın bütün sermayesini kaybederek iflas etmesi anlamında da kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de "hüsran" kelimesi, "felah" kelimesinin zıddı olarak da kullanılmıştır. İslam'ın felah düşüncesi sadece dünyevi refahı değil insanın gerçek dünyası olan ahiret saadetini de içine alır. Tıpkı bunun gibi hüsran düşüncesi sadece dünyevi başarısızlığı değil aynı zamanda ahiretteki başarısızlığı da kapsamaktadır. İslam'a göre gerçek felah ahiret saadeti ve gerçek hüsran da oradaki başarısızlıktır. Bu dünyada insanın felah dediği aslında felah değildir. İnsanın bu dünyada hüsran zannettiği de aslında hüsran değildir. Aslında o, felaha bir vesiledir. İnsanın ziyanda olduğu da Kur'an'da kesin bir dille ifade edilmiştir. Bunun anlamı hem dünyada hem de ahirette hüsrandır. Ayetin devamındaki dört özelliği taşıyanların kurtuluşa ermesi, iki dünyada da hüsrandan kurtulmalarıdır.[50]

"Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."[51] ayetini Bursevi şöyle izah eder: "İman edenler" ifadesiyle kastedilen, hakikatte Yüce Allah'tan başka bir kudret ve irade sahibinin olmadığını bilenlerdir. "Salih amel işleyenler" ise kalıcı hayır ve faziletli işler yapanlar, fâni olan değersiz dünyayı verip değerli olan ebedî âlemi alanlar, gelip geçen fâni şeyleri kalıcı zevkleri olan salih amellerle değiştirenlerdir.

ZEYİL

Zemahşeri, Allah'ın (cc) "asr" kelimesi ile ikindi namazını kastettiğini ifade etmiştir. Zira insanların gündüzün sonuna doğru kazançlarının derdine düşmeleri ve geçimleriyle meşgul olmalarından ötürü ikindi vaktinde eda edilen ibadetin sorumluluğu daha ağırdır. Bu sebeple bu vakitte eda edilen namaz daha faziletli sayılmıştır.

(bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/1406)

Asr suresinin tefsirinden hareketle zamanın önemini değerlendiriniz. Gün içerisinde ibadete, sorumluluklarınıza, kendinize, aile ve arkadaşlarınıza ne kadar zaman ayırdığınızı gösteren bir zaman çizelgesi hazırlayarak vaktinizi nasıl daha verimli ve etkili kullanabileceğinize dair notlar alınız.

ZEYİL

Asr suresi hakkında birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ben, Asr suresinin manasını bir buz satıcısından öğrendim. Çünkü o satıcı 'Ana sermayesi eriyip yok olana merhamet ediniz! Ana sermayesi eriyip yok olana merhamet ediniz!' diye bağırıyordu. Bunun üzerine ben 'İnsan gerçekten ziyandadır.' ayetinin manasının tam da bu olduğunu anladım. Çünkü artık ikindi de geçiyor böylece ömür bitiyor ama insan henüz bir şeyler kazanmış değil... O hâlde insan ziyandadır."

(bk. Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, 32/278)

Zor bir zamanınızda arkadaşınızın duyarlı davranarak size yardım etmek istemesi, sizi ilgiyle dinlemesi sizde nasıl duygular uyandırır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

"Birbirlerine hakkı tavsiye edenler..."[52] birbirlerine inkârı mümkün olmayan Rabbe imanı tavsiye edenlerdir. Buradaki hak; Allah'a (cc) inanmak, her işte O'nun gönderdiği kitaplara ve peygamberlere uymaktır. **"Ve sabrı tavsiye edenler başkadır."**[53] ayetinde geçen sabır; beşerî yaratılış gereği nefsin arzu duyduğu günahlara, yerine getirmesi nefse ağır gelen ibadetlere ve Allah'ın (cc) kullarını sınamak için gönderdiği belalara karşı gösterilir. Sabır ile esas kastedilen, nefsin arzuladıklarına ulaşmasını engellemek değildir. Aksine sabır, Allah'tan (cc) gelen her şeyi hoşnutlukla karşılayıp bunu dile getirmektir. Allah Teala, bu ayette maksat belirtmekle yetinerek kazanmanın yollarını göstermiş fakat zarar etmenin sebeplerini zikretmemiştir. Maksat, daimî saadet vesilesini belirterek onun dışındakilerin hüsrana ve zarara götürdüğünü hissettirmektir.[54]

Asr suresinde özellikle hakkın ve sabrın tavsiye edilmesi, her türlü eğitim ve irşat faaliyetini kapsar. Doğru bir eğitim faaliyetinin amacı; insanlara inanç, bilgi ve ahlakla ilgili hakkı yani gerçeği ve doğruyu aktarmaktır. Eğitim faaliyetlerinin bir diğer amacı da hayatın çeşitli şartları, maddi manevi zorluklar, yanıltıcı duygular ve hatalar karşısında kişiye sabır aşılamaktır. Hakkı ve sabrı tavsiye, toplumsal hayat ve birlikte yaşamanın getirdiği bütün ahlaki görevleri içine alan geniş kapsamlı bir görevdir. Hakkın karşıtı olan batıl ise inançta asılsızlığı, bilgide yanlışlığı ve ahlakta kötülüğü içine alan bir kavramdır. Ayrıca hak, adaletle de yakından ilişkilidir. Bu açıdan ayette insanların adil olmaları, herkesin hakkına razı olduğu ve herkesin hakkının korunduğu bir toplumsal düzenin kurulmasına katkıda bulunmaları gerektiği de anlatılmaktadır. Sonuçta kul, surede sıralanan dört ilkeden iman ile salih amel sayesinde Allah'a (cc); hakkı ve sabrı tavsiye ile de kullara karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olur.[55]

ZEYİL

İmam Şafii'nin Asr suresi hakkında "Şayet Kur'an'dan başka bir şey nazil olmasaydı bu kısa sure bile insanlara yeterdi. İnsanlar yalnızca bu sureyi tefekkür etmiş olsalardı hidayete ererlerdi." dediği nakledilmiştir.

(bk. İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, 15/8590)

Asr suresi ile ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 3

35 dk.

Amaç	*Asr suresinin tefsiri hakkında analitik düşünebilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Öğretmeninizin rehberliğinde biri soru, biri cevap grubu olmak üzere iki grup oluşturunuz.*
2. *Soru grubu olarak iman ve salih amel arasındaki ilişkiye dair sorular, cevap grubu olarak da size yöneltileceğini düşündüğünüz sorulara cevaplar hazırlayınız.*
3. *Size verilen süre içerisinde hazırlıklarınızı tamamlayınız.*
4. *Soru grubunun cevap grubuna soruları sorması ile süreci devam ettiriniz.*
5. *Tüm sorular sorulup cevaplar verildiğinde soru ve cevap grubunun yer değiştirmesini sağlayınız.*
6. *Sorular ve cevaplar için hazırlıklarınızı yapınız.*
7. *Soru cevap sürecini yeniden tamamlayınız.*
8. *Edindiğiniz bilgilerden hareketle Asr suresinden çıkarılacak mesajı tartışınız.*
9. *Ortaya çıkan görüşlerden hangisini tercih ettiğinizi gerekçesiyle açıklayınız.*

Değerlendirme	*Aşağıdaki çıkış kartına edindiğiniz bilgilerden hareketle iman ve salih amel arasındaki ilişkiyle ilgili doğru bilgiler içeren kısa ve etkileyici bir cümle yazınız.*

.....

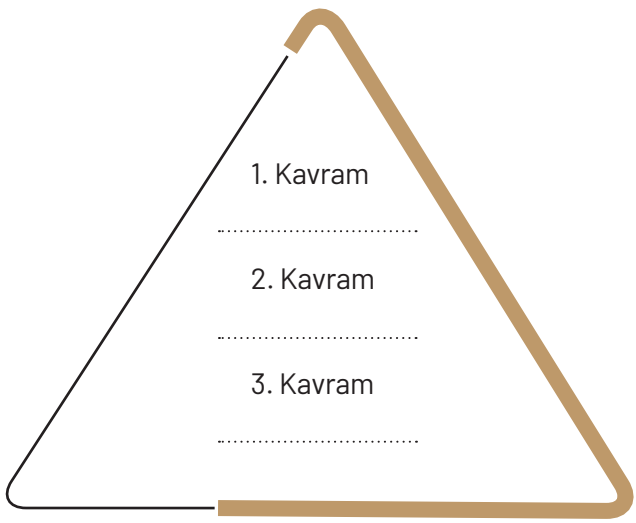
.....

.....

.....

ARA DEĞERLENDİRME-2

Asr suresinde geçen üç kavramı üçgenin, sureden öğrendiğiniz dört bilgiyi karenin ve surenin tefsiri ile ilgili aklınıza takılan bir soruyu çemberin içine yazınız.

4.3. MAUN SURESİ: RİYADAN UZAK DURMAK

Yorumunu merak ettiğiniz bir ayeti araştırmak için hangi araçlardan yararlanırsınız?

Maun suresi genel görüşe göre Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Mushaf tertibinde yüz yedinci sıradadır. Yedi ayetten oluşan sure, adını son ayette geçen ve insanların hayır olarak birbirine verdiği ödünç mal anlamına gelen "maun" kelimesinden alır. Sureye "din, tekzip ve yetim" isimleri de verilmiştir.[56]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ۟ ١ فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ
الْيَتِيمَ ۙ ٢ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۟ ٣ فَوَيْلٌ
لِلْمُصَلِّينَ ۙ ٤ اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۙ ٥
اَلَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ ۙ ٦ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ٧

1. Gördün mü dini yalan sayanı?
2. İşte odur yetimi itip kakan;
3. Ve yoksula yedirmeyi özendirmeyen!
4. Vay hâline o namaz kılanların ki
5. Onlar namazlarının özünden uzaktırlar.
6. Onlar halka gösteriş yaparlar.
7. Hayra da engel olurlar.

(Maun suresi 1-7. ayetler)

Dikkat çekici bir soruyla başlayan Maun suresinde, dini inkâr etmenin insanın ahlakında ortaya çıkardığı olumsuz davranışlara değinilir. Böyle kimselerin yetimlere kötü davrandığı ve yoksullara yardım etmeyi teşvik etmediği belirtilir. Ayrıca ibadetlerini gösteriş için yapanlar ve ihtiyaç sahiplerinden küçük yardımları bile esirgeyenler kınanır.[57]

Maun suresinin nüzul zamanı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Surenin ilk kısmının azılı müşriklerden As bin Vail hakkında Mekke'de indiği, dördüncü ila yedinci ayetlerinin ise Abdullah bin Übey ismindeki münafık hakkında Medine'de nazil olduğu ifade edilmiştir.[58]

ETKİNLİK - 4

35 dk.

Amaç	*Maun suresinin tefsiriyle ilgili kaynak kullanımını yönetebilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. *Öğretmeninizin rehberliğinde dörder kişilik gruplar oluşturunuz.*
2. *Grup olarak aşağıdaki karekodda verilen dijital kütüphanedeki eserlerden Maun suresinin tefsirlerini inceleyerek hangi eserlerden faydalanacağınızı belirleyiniz.*

3. *Belirlediğiniz eserlerin kaynak ve yöntemleri bakımından hangi türde olduğunu araştırarak eserleri rivayet ve dirayet olmak üzere iki grupta sınıflandırınız.*
4. *Her grup içinde aşağıdaki konuları incelemek üzere bir uzman belirleyiniz.*
   - *Surenin nüzul sebebi*
   - *Surenin konusu*
   - *Ayetlerin yorumu*
   - *Sureden çıkarılacak ilkeler*
5. *Gruplardaki uzmanların bir araya gelmesiyle birer uzman grubu oluşturunuz.*
6. *Uzman grupları olarak edindiğiniz bilgileri birbirinizle paylaşınız.*
7. *Başlangıçtaki gruplarınıza dönerek uzman grubunda öğrendiklerinizi grup arkadaşlarınızla paylaşınız.*
8. *Edindiğiniz bilgileri özetleyip kaydediniz.*
9. *Kaydettiğiniz bilgileri diğer gruplarla paylaşınız.*

Değerlendirme	*Maun suresinin tefsirinde faydalandığınız kaynakları benzer ve farklı özellikleri bakımından karşılaştırıp değerlendiriniz.* ....

ARA DEĞERLENDİRME-3

Aşağıdaki soruların cevabını boş bırakılan yerlere yazınız.

1. Maun suresinin tefsirinden yararlanarak riyanın bireysel ve toplumsal etkilerini yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. "Komşu komşunun külüne muhtaçtır." atasözüyle Maun suresinin son ayeti arasındaki ilgiyi açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Maun suresinde yetimlere muamele konusunda yapılan uyarılar toplumsal hayatı nasıl etkiler? Yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.4. KEVSER SURESİ: KULLUĞUN FARKINDA OLMAK

Namazda okuduğunuz surelerin anlamını bilmek size neler hissettiriyor?

Kevser suresi Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Bazı rivayetlerde surenin Medine'de nazil olduğuna dair ifadeler bulunsa da surenin muhtevası ve üslubu dikkate alındığında bu ihtimal zayıf bulunmuştur. Sure, adını ilk ayetinde geçen "kevser" kelimesinden almıştır. Surenin diğer bir ismi olan Nahr, ikinci ayette geçen kurban emrinden gelmektedir. Üç ayetten oluşan sure, Kur'an-ı Kerim'in en kısa suresidir. Mushaf'taki sıralamada yüz sekizinci suredir.[59]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝١ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝٢ اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ۝٣

1. Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.
2. Şimdi sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!
3. Asıl soyu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır.

(Kevser suresi 1-3. ayetler)

"Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik."[60] ayetinde geçen "kevser" kelimesi ile ne kastedildiği konusunda pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Matüridi, kevser kelimesine dair farklı görüşleri üç grupta ele alarak aktarmıştır. Bazılarına göre kevser, çok iyilik anlamına gelir. Allah'ın (cc) Hz. Peygamber'e nübüvvet görevi vermesi, onu melekler nezdinde bilinen biri yapması, ezan ve kamette onun ismini kendi ismiyle yan yana okutması gibi sayılamayacak pek çok nimet bu kapsama girer. Nitekim Allah Teala'nın Hz. Peygamber'e başka bir ayette **"Ve senin şanını yüceltmedik mi?"**[61] diye seslenmesi de bu nimetlerin bir ifadesidir. Bazılarına göre kevser, Allah (cc) tarafından peygamberine lütfedilen fakat mahiyeti bilinemeyen bir nimettir. Kimilerine göre ise cennette bir nehirdir. Zira Hz. Peygamber'e kevserin ne olduğu sorulmuş, o da kevserin cennette bir nehir olduğunu söylemiştir.

ZEYİL

Kevser suresi, önceki surelerin bir tamamlayıcısı ve Maun suresine bir karşılık gibidir. Maun suresindeki yalanlamaya karşılık bir ispat niteliği taşıyan sure, Maun suresindeki insafsızlığa ve cimriliğe karşılık ihsan ile çok hayır manası barındırmaktadır. Namazda yanılmaya karşılık namaza devam, gösterişe karşılık samimiyet, hayra engel olunmasına karşılık kurban emri içermektedir.

(bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/512)

İbadetleri eda etmenin önemini Allah'a (cc) iman bağlamında yorumlayınız.

Kevser suresi ile ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Matüridi, bu rivayetin doğruluğu ortaya konabilirse başka görüşe ihtiyaç olmadığını belirtmiş ancak aksi durumda kevserden maksadın "çok iyilik" olmasını gerçeğe daha yakın bulmuştur.[62]

"Şimdi sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"[63] ayetindeki "Namaz kıl!" emrini Bursevi, bunca büyük nimetleri veren Rabbin rızasını kazanmak ve O'na şükretmek için namaz kılmaya devam etmek diye açıklamıştır. Bursevi'ye göre şükür; kalple, dille ve organlarla olmak üzere üç çeşittir. Kalple şükür, nimetin sadece Allah'tan (cc) olduğunu bilmek; dille şükür, nimeti vereni övmek; organlarla şükür, nimet verene boyun eğmektir. Namaz bu üç çeşit şükrü de kapsamaktadır.[64] Bu ayette kastedilenin hangi namaz veya kurban olduğu konusunda farklı değerlendirmeler vardır. Ayette belirli bir namaz veya kurbanın kastedilmemiş olması da muhtemeldir. Bu durumda ayetten çıkacak mana, tüm namazların ve kurbanların Allah'a (cc) özgü olduğunun bilinmesi ve yalnızca Rabbe ibadet edilmesidir.[65] Türkçeye kurban kesmek olarak çevrilen نَحْرٌ ifadesine bazı müfessirler "Namaz kılarken göğsün kıbleye dönük olması ya da tekbirlerde ellerin göğüs hizasına kadar kaldırılması" gibi manalar da vermiştir.[66]

"Asıl soyu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır."[67] ayetinde "soyu gelmeyecek olan" şeklinde Türkçeye çevrilen اَلْاَبْتَرُ kelimesi "soyu kesik" anlamına gelir. Araplar erkek çocuğu olmayan kimseyi "ebter" olarak nitelerdi. Hz. Peygamber'in erkek çocukları ölünce müşrikler, onu da ebter lakabıyla anmaya başlamışlar ve Peygamberimize "Bırakın onu. O, soyu kesik bir adamdır!" diyerek hakaret etmişlerdir. Kevser suresinin son ayetiyle onların bu davranışları kınanmakta, her ne kadar erkek çocukları bulunsa da asıl soyu kesileceklerin kendileri olduğu haber verilmektedir. Çünkü onlar kıyamete kadar lanetlenirken Hz. Peygamber rahmetle anılmakta; ismi, dünyanın her tarafında günde beş vakit Yüce Allah'ın adıyla bir arada okunmaktadır. Mekkeli putperestler, olayların sadece dış yüzüne baktıkları için Hz. Peygamber'i himayesiz ve güçsüz; kendilerini kalabalık ve güçlü görürlerdi. Buna dayanarak da Resulullah'ın davasının sonuçsuz kalacağından emindiler. Ancak bu ayetle gerçek güçlülerin Allah'ın (cc) desteklediği kimseler, güçsüzlerinse Allah'ın (cc) zillete uğrattığı kişiler olduğu bildirildi. Böylece bol nimet (kevser) Hz. Muhammed'in (sav) olurken ona düşman olanların payına da ebterlik, alçalma ve zillet düştü. Hz. Peygamber için yapılan bu değerlendirme, onun yolunu izleyerek inanç ve kararlılığını devam ettiren müminler için de bir müjde kabul edilmiştir.[68]

ZEYİL

Peygamberimizin Hz. Hatice ile evliliğinden ikisi erkek, dördü kız, toplam altı çocuğu oldu. Kasım, Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Gülsüm, Fatıma ve Abdullah isimleri verilen çocuklarından Kasım ve Abdullah nübüvvetten önce vefat etti. Peygamberimizin daha sonra Hz. Mariye ile evliliğinden İbrahim adı verilen bir oğlu daha oldu ancak o da küçük yaşta vefat etti. Hz. Peygamber'in soyu Fatıma'dan (ra) olan torunlarıyla devam etti.

(bk. Kandemir, "Muhammed", 30/426)

ETKİNLİK - 5

15 dk.

Amaç	Kevser suresinin tefsirini yorumlayabilme

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Ders kitabında Kevser suresi hakkında verilen tefsir metnini aşağıdaki ilkeler bağlamında inceleyiniz.
   - Ayetteki kelimeler Arap dilinin bütün imkânları kullanılarak açıklanır.
   - Ayetin nüzul ortamı dikkate alınır.
2. Metinde ele alınan hususları ilkelerle ilişkilendirerek kendi cümlelerinizle ifade ediniz.
3. Öğretmeninizin rehberliğinde iki kişilik gruplar oluşturarak çıkarımınızı grup arkadaşınızın çıkarımıyla karşılaştırınız.
4. Bir çıkarım üzerinde anlaşarak bunu sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme	"Tefsir metinlerinde belli ilke ve ölçütlere dayanmak ayetlerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunur." çıkarımına katılıp katılmadığınızı aşağıdaki tabloda işaretleyerek gerekçesini karşısındaki boşluğa yazınız. ☐ Katılıyorum .... ☐ Katılmıyorum ....

ARA DEĞERLENDİRME-4

Aşağıdaki öğrenme günlüğünü üzerinde yazan ifadelere göre doldurunuz.

..... / ..... / 20....

Konuyla ilgili önceden bildiklerim:

Benim için yeni olan bilgiler:

Kevser suresinden çıkardığım en önemli mesaj:

4.5. NASR SURESİ: ALLAH'IN YARDIMINA MAZHAR OLMAK

Hz. Peygamber'in hayatını ve sünnetini bilmek Kur'an'ı anlamaya hangi yönlerden katkı sağlar? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

ZEYİL

Hz. Peygamber, bir vedalaşma ve vasiyet niteliği taşıyan Veda Haccı'nda Nasr suresinin nüzulünden kısa süre sonra Akabe mevkisinde toplanan insanlara bir konuşma yaptı:

"Ey insanlar! Bilmiyorum, belki de bugünden sonra burada sizinle bir daha buluşamayacağım. Allah'ın rahmeti, bugün sözümü işitip onu iyice kavrayanların üzerine olsun! Benim bu sözlerimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin. Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunandan daha iyi anlar ve itaat eder..."

(bk. Erul, "Vedâ Hutbesi", 42/592)

Nasr suresi Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. Bütün olarak indirilen son suredir. Kur'an tertibinde yüz onuncu sıradadır. Üç ayetten oluşan sure, adını ilk ayetinde geçen ve yardım anlamına gelen "nasr" kelimesinden alır. Hz. Peygamber'in vefatına işaret ettiği için Tevdi (vedalaşma) suresi olarak da isimlendirilmiştir.[69]

Nasr suresinin ne zaman nazil olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. İbni Ömer'den (ra) gelen rivayete göre bu sure, Veda Haccı esnasında Mina'da nazil olmuştur. Hz. Peygamber, Veda Hutbesi adıyla bilinen hutbelerinden birini de o gün irat etmiştir.[70] Bu rivayet ağırlık kazanmış olmakla birlikte Beydavi, Bursevi gibi bazı müfessirler; surenin Mekke'nin fethinden önce nazil olduğunu kabul etmiştir.[71]

سُورَةُ النَّصْرِ مَدَنِيَّةٌ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

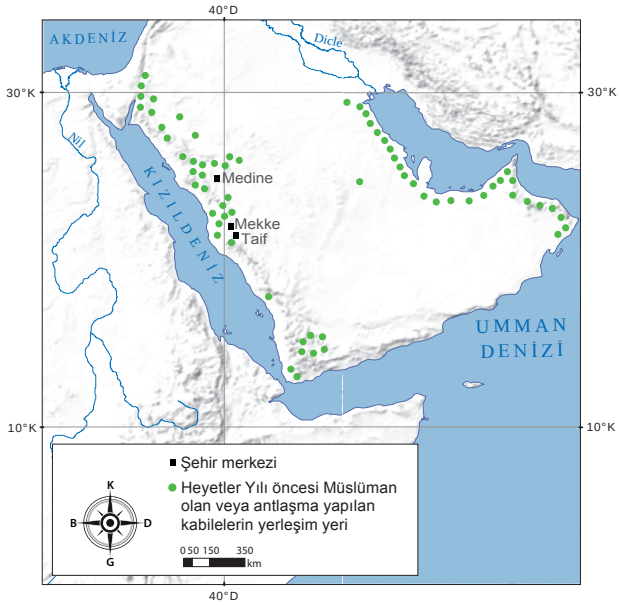
اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ۙ ١ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ

اللّٰهِ اَفْوَاجًا ۙ ٢ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ۗ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ٣

1. **Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde**
2. **Ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde;**
3. **Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.**

(Nasr suresi 1-3. ayetler)

"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde..."[72] ayetinde belirtilen zaferi müfessirlerin çoğu, Mekke'nin fethi; yardımı da Mekke'nin fethedilmesini sağlayan ilahi destek olarak yorumlamışlardır. Surenin Mekke'nin fethinden sonra nazil olduğu kabul edildiğinde ortaya çıkan durumu Matüridi, Arapça dil bilgisi kurallarıyla izah eder. Kur'an'da إِذَا zaman zarfı hem gelecek hem de geçmiş zaman için kullanılmıştır. Bu durumda "gerçekleştiğinde" ifadesini "gerçekleştiğine göre" şeklinde anlamak mümkündür. Bununla birlikte ayetteki fetih ve yardım ifadeleri, Hz. Peygamber'in bütün düşmanlarına karşı Allah'ın (cc) yardımı olarak da yorumlanmıştır. Diğer bir yoruma göre "Allah'ın yardımı" ifadesi, Hz. Peygamber'in tebliğ görevini başarıyla yerine getirmesine yönelik Cenab-ı Hak'tan gelen yardım olarak düşünülebilir.[73] Yazır, ayetteki "fetih" ile kastedilenin memleketlerin fethedilmesinden ziyade kalplerin İslam'a açılması olabileceğini söylemiştir. Mekke'nin fethinin hemen ardından İslam'ın hızla yayılması ve yirmi yıl boyunca hakikati kabule kapalı duran kalplerin Mekke ve Taif'in fethinden sonra İslam'a açılmış olması buna işaret etmektedir *(Harita 4.1)*. Nitekim Allah'ın (cc) yardım ve fethinden bahseden ayetin ardından insanların toplu hâlde İslam'ı kabul etmelerinden bahsedilmiştir.[74]

Harita 4.1:
Heyetler Yılı öncesinde Hz. Peygamber'e tabi olan kabilelerin yaşadığı yerler

"Ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde"[75] ayetinde "Heyetler Yılı" olarak isimlendirilen hicri dokuzuncu yıla atıf vardır. Bu sene içinde Arap Yarımadası'nın farklı bölgelerinden pek çok heyet, Medine'ye gelerek İslam'a girdiklerini ya da İslam devletinin hâkimiyetini kabul ettiklerini bildirmişti.[76]

Nasr suresinin ilk iki ayeti, Hz. Peygamber'in vefatına dair bir işaret olarak yorumlanmıştır. Matüridi, bu yorumlara delil olabilecek üç hususta bahseder. Bunlardan birincisi; insanların akın akın İslam'a girmesiyle görevinin tamamlandığının farkına varan Allah Resulü'nün, vefatının yakın olduğunu anlamasıdır. İkincisi, Allah'ın (cc) sadece Hz. Peygamber'in anlayabileceği birtakım alametlerle vefat edeceğini ona bildirmesidir. Üçüncüsü de insanların topluluklar hâlinde Müslüman olmasıyla İslam hâkimiyetinin vuku bulması ve Allah Resulü'nün vefatı durumunda Müslümanların dinî konumlarının bozulma ihtimalinin ortadan kalkmasıdır.[77]

"Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir."[78] Beydavi, bu ayetin muhtemel manalarını şöyle sıralamıştır:

1. Kimsenin hatırına gelmeyecek şekilde Allah'ın (cc) bu işleri kolaylaştırmasına hayretle ve O'na hamdederek bak.
2. Allah'ın (cc) nimetlerine hamdederek O'nun için namaz kıl.
3. Allah'ı (cc) zalimlerin söylediklerinden tenzih et ve vaadini yerine getirdiği için O'na hamdet.
4. Allah'ın (cc) kahır ve gazabını gösteren (celal) sıfatlarıyla O'na övgüde bulun, lütuf ve rızasını gösteren (cemal) sıfatları için de hamdet.

Beydavi'ye göre istiğfar emri; nefsini küçük görerek, amelini az görerek ya da hatanı fark ederek istiğfar et manalarını taşıyabilir.[79] Zemahşeri, Hz. Muhammed'e (sav) tespihin ardından istiğfarın emredilmesini "dinin iki önemli emri olan itaat etme ve günahtan sakınmanın birleştirilerek buyruğun kemale ermesi" olarak yorumlamıştır.[80] Mevdudi'ye göre Hz. Peygamber'in Allah'ı (cc) hamt ile tespih etmesinin istenmesi, İslam tebliğinin yalnızca Cenab-ı Hakk'ın yardımı sayesinde başarıya ulaştığını vurgulamak içindir. Çünkü Allah Teala, herhangi bir varlığın çabasına muhtaç olmaktan münezzehtir. [81]

İsmet sıfatının bir tezahürü olarak günahtan korunduğu hâlde Hz. Peygamber'e Allah'tan (cc) af dilemesinin emredilmesi iki şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamalardan biri Hz. Peygamber'in ümmeti için af dilemesinin istenmiş olması, ikincisi ise Allah'tan (cc) af dilemenin kullukta kemalin gereği kabul edilmesidir. Kullukta kemal noktası ise Allah'ın (cc) lütfuna her zaman muhtaç olunduğunu dile getirmek ve yapılan ibadetleri mükemmel görmeyip Cenab-ı Hak'tan af dilemek şeklinde açıklanabilir.[82] Surenin sonunda Allah (cc) "Tevvab" olarak nitelenmiştir. Tevvab kelimesi, mübalağa manası içerir ve "Tövbeleri çok kabul eden." ya da "Tövbe üstüne tövbeyi kabul eden." anlamlarına gelir. Tövbe eden bir mümin, sonrasında yine günah işleyip tekrar tövbe etse ve bunu birçok defa tekrarlasa bile Cenab-ı Hak bütün tövbeleri kabul eder; demektir.[83]

Nasr suresinde Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlere hitap edilmiş, kendilerine Allah Teala tarafından bir nimet veya yardım lütfedildiğinde O'na hamt ve şükürle karşılık vermeleri gerektiği ifade edilmiştir.[84]

ZEYİL

Nasr suresi nazil olduktan sonra Allah Resulü şu duayı çokça tekrarlamıştır:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ

اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ

"Allah'ım! Seni hamd ile tespih ederim. Senden bağışlanma diler, sana tövbe ederim."

(bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 15/671)

Nasr suresi ile ilgili e-içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

ETKİNLİK - 6

15 dk.

Amaç	*Nasr suresinin tefsiriyle ilgili temel kaynakları kullanabilme*

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Aşağıdaki ayet ve hadisleri dikkatlice inceleyiniz.

- *"Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir."*
  (Nisa suresi 106. ayet)
- *"Yüce Rabbinin adını takdis ve tenzih ederek an."*
  (Âlâ suresi 1. ayet)
- *"Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler..."*
  (Al-i İmran suresi 135. ayet)
- *"Şu hâlde Ulu Rabbinin adını noksanlıklardan tenzih et!"*
  (Hakka suresi 52. ayet)

- *"Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir."*

(Enfal suresi 33. ayet)

- *"Allah'ım! Beni iyilik yaptıkları zaman sevinç duyan, kötülük yaptıkları zaman da bağışlanma dileyen kullarından eyle."*

(İbni Mace, "Edeb", 57)

- *"Kul bir hata işlerse kalbine siyah bir nokta konulur. Şayet o; (günahtan) vazgeçer, bağışlanma diler, tövbe ederse kalbi arınır..."*

(Tirmizi, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 83)

- *"Allah'ın verdiği nimet karşısında kulun "elhamdülillah" diyerek hamdetmesi, o nimetten daha değerlidir."*

(İbni Mace, "Edeb", 55)

- *"Allah'ım! Sen bütün noksanlıklardan uzaksın, tertemizsin, Cebrail ve meleklerin Rabbisin."*

(Müslim, "Salât", 223)

2. *Verilen ayet ve hadislerin tespih ve istiğfar kavramlarından hangisiyle ilgili olduğunu belirleyiniz.*
3. *Ayet ve hadisleri ilgili oldukları kavrama göre iki grupta sınıflandırınız.*
4. *Tasnif ettiğiniz ayet ve hadislerden hareketle tespih ve istiğfarın önemine dair bir çıkarımda bulununuz.*

Değerlendirme	*Aşağıdaki öz değerlendirme formunu doldurunuz.*

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Aşağıda verilen ölçütlerdeki ifadeler size uygunsa "Evet"i, biraz uygunsa "Kısmen"i, uygun değilse "Hayır"ı işaretleyiniz.

Değerlendirme Ölçütleri	*Dereceler*		
	Evet	*Kısmen*	*Hayır*
1. Tespih ve istiğfarın ne anlama geldiğini öğrendim.			
2. Allah'ı (cc) hakkıyla tanımanın önemini anladım.			
3. Allah'ı (cc) anmanın günlük hayatımı nasıl etkilemesi gerektiğini kavradım.			
4. Tespih ve istiğfarın bana neler kazandıracağını anladım.			
5. Tespih ve istiğfar konusundaki eksiklerimi fark ettim.			
6. Tespih ve istiğfar konusundaki eksikliklerimi gidermek için planlama yaptım.			

ARA DEĞERLENDİRME-5

Aşağıdaki soruyu kavram karikatürüne göre cevaplayınız.

Buna göre aşağıdaki ifadelerden hangilerine ulaşılabilir? İşaretleyiniz.

- ☐ **a)** Nasr suresinde tarihî bir olaya atıfta bulunulmuştur.
- ☐ **b)** Surede geçen fetih kelimesiyle ilgili farklı açıklamalar yapılmıştır.
- ☐ **c)** Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ süreci büyük zorluklar içinde geçmiştir.
- ☐ **ç)** Nasr suresinde hamt ve tespih kavramları yer almaktadır.
- ☐ **d)** Hz. Peygamber vefat edince ashabı büyük üzüntü yaşamıştır.
- ☐ **e)** Allah (cc) içtenlikle yapılan tövbeleri kabul eder.
- ☐ **f)** Sure nazil olduktan sonra Peygamberimiz tövbe ve istiğfarı artırmıştır.
- ☐ **g)** Hz. Peygamber'in tebliği çok sayıda insan topluluğuna ulaşmıştır.

PERFORMANS GÖREVİ

Görev	Afiş hazırlama
Amaç	Hucurat suresinin 10-12 ve Lokman suresinin 16-19. ayetlerinde geçen emir ve yasakları inceleyebilme
Değerlendirme Ölçütleri	Kaynak kullanımı, bilginin doğruluğu, kapsam, tasarım ve özgünlük

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.
2. Gruplarınızla Hucurat suresinin 10-12 ve Lokman suresinin 16-19. ayetlerinin tefsirini güvenilir kaynaklardan inceleyiniz.
3. Bu ayetlerde geçen emir ve yasakları listeleyiniz.
4. Gruplarda ortaya çıkan listeleri karşılaştırarak sınıfça ortak bir liste oluşturunuz.
5. Listedeki maddeleri gruplar arasında paylaştırınız.
6. Grubunuza verilen maddelerdeki emir ve yasaklarla ilgili birer afiş hazırlayınız.
7. Hazırladığınız afişleri sınıf panosunda sergileyiniz.

Değerlendirme: 1. Yapılan çalışmalar, yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

2. Aşağıdaki grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Yapan Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman (1)	Ara Sıra (2)	Çoğu Zaman (3)	Her Zaman (4)
1. Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaştı.				
2. Grubun ihtiyaçlarına göre sorumluluklar paylaşıldı.				
3. Grup üyeleri birbirlerinin fikirlerini dinledi.				
4. Grup üyeleri zamanı verimli kullandı.				
5. Grup üyeleri çalışma sırasında birbirlerine saygılı davrandı.				

Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

.....

Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?

.....

1-5. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Aşağıda Fatiha suresinin tefsirine yönelik farklı bakış açılarıyla yapılmış yorumlara yer verilmiştir.

Ahmet

Fatiha suresi, dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu yaşamaya yönelik birçok hikmetler sunar. Surede Allah, Rab, Rahman, Rahîm ve Malik isimleriyle Allah-âlem ilişkisine ışık tutulur; tevhit inancıyla bir yaratıcı tasavvuru sunulur. Eylemlerin hesabının verileceği ahiret gününe iman anlatılır. Sorumluluk bilinci olan takva öğretilir. Allah'a (cc) kulluk ve yalnız O'ndan yardım istemenin usul ve adabı gösterilir. Sıratımüstakim üzere yaşamını sürdürebilme iradesi vurgulanır. Sure; bireyin dinî duygu ve düşüncelerini güçlendirmenin yanı sıra yaşadıklarını anlamasına, sıkıntılarını aşmasına yardımcı olacak birçok unsuru da içermektedir. Surede geçen hamt, şükür, hidayet, ahirete iman, doğru davranışlar sergileme, dalaletten kaçınma gibi unsurlar Allah-insan ilişkisi bakımından özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Fatiha suresi için Allah-insan ilişkisinde her zaman korunması ve yenilenmesi gereken bir nevi kulluk sözleşmesidir, demek de mümkündür.

Esra

Fatiha suresinin şahsiyet oluşumunda çok önemli katkıları vardır. Sure sayesinde insan, Allah'ın (cc) adıyla başlandığında her işinin bereketleneceğini fark eder. Nimete hamdetme bilinci kazanır. Âlemlerin Rabbinden karşılıksız vermeyi, Rahman'dan af ve merhamet etmeyi öğrenir. İnsanın şahsiyetini inşa etme hususunda surenin vermek istediği temel mesajlardan biri, hayatın sadece bu dünyadan ibaret olmayıp ahiret hayatının da var olduğu gerçeğidir. Bu dünyanın da ahiretin de sahibi Yüce Allah'tır. Bu sayede insan; dünyadaki eylemlerinin hesabının sorulacağını, yaptıklarının olumlu ya da olumsuz bir karşılığının olacağını anlar. Davranışlarını buna göre düzenler. Kime kulluk edeceğini ve kimden yardım isteyeceğini öğrendiği için doğru merciden doğru taleplerde bulunmaya başlar. İzlenecek yolun nasıl olması gerektiğinin bilincine vardığı için kimlerden uzak durması gerektiğini de artık anlamış olur.

Leyla

Fatiha suresinde edebî sanatların birçoğunu görmek mümkündür. Âlemlerin Rabbine hamt ile başlayan cümle, söze güzel bir giriş yapıldığını gösterir. Kelimelerin belli bir uyum içinde olması anlamındaki insicam sanatı, surede geniş bir biçimde kendine yer bulmaktadır. Suredeki ayetlerin siyak ve sibak yönünden de kendi içinde irtibatları vardır. Kelime ve ayetler hem lafız hem de mana bakımından birbiriyle bağlantılıdır. Mesela Rahman ve Rahîm sıfatları, bir önceki ayette geçen Rabliğin bir gereği olarak zikredilmiştir. Surenin beşinci ayetine kadar Allah'ın (cc), kalan ayetlerinde ise insanın özne olması da bu irtibata dair başka bir örnektir. Yine siyak ve sibak ilişkisi içinde "Bizi doğru yola ulaştır." denildikten sonra bu yolun ne olduğu açıklanmıştır. Manayı en açık şekilde ve en kısa yoldan muhatabına anlatma sanatı "Din gününün maliki." ayetinde olduğu gibi daha birçok ayette kullanılmıştır. Surede cümlenin esas unsurlarına yer vermemek veya aynı ifadeyi tekrar etmek suretiyle gerçekleşen edebî kullanım örneklerini görmek de mümkündür.

Selim

Fatiha suresinde bir bilgilendirme söz konusudur. Bilgi edinen, insan; hakkında bilgi edinilen ise Yaratıcı ve bütün yaratılmış olanlardır. İnsan, bu yaratılmışların içinde kendisinin de olduğunu düşünerek öz varlığı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Yaratılmış her şeyi içine alan âlem kelimesiyle tahminî olarak 200 milyar x 200 milyar yıldız, 100 milyardan fazla insan, metafizik âlemdeki melek ve cinler kastedilmektedir. Allah (cc), akıllara durgunluk veren sayıdaki tüm bu varlıkların sahibidir. Bütün varlıkların sahibi olarak onlara hükmediyor demektir. Yani onların Melik'idir. Yüce Allah, insanı bu dünyada bir varlık çeşidi olarak yaratmışsa insanın da o Yüce Yaratıcı'ya kulluk etmesi bir zorunluluktur. "Yalnız sana kulluk ederiz." ayeti bu hususa vurgu yapmaktadır. İstiane ayeti de insanın ihtiyaç içinde olduğunu ve bunlar için kimden yardım istemesi gerektiğini açıklamaktadır. Kula düşen de doğru yolda olup Rabbinin nimetlerine erişmiş, gazabından korunmuş kimseler arasına kendisini de dâhil etmesi için O'na yalvarmaktır.

1. Metinlerdeki açıklamaları dikkate alarak Fatiha suresinin önemini yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

2. Leyla'nın vermiş olduğu örnekten hareketle suredeki bir ayetin siyak ve sibak ilişkisini açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

3. Fatiha suresinde hangi mesajlar verilmiştir? Bu konudaki düşüncelerinizi metinde geçen kavramları da kullanarak aşağıdaki boşluğa yazınız.

.....

.....

.....

.....

4. Aşağıdaki kişiler ile konuya yaklaşım şekillerini eşleştiriniz. Eşleşmeyen kişiyi ve onun konuya yaklaşım şeklini boş bırakılan yere yazınız.

Kişiler	Konuya yaklaşım şekilleri
a) Ahmet	☐ Fatiha suresinin karakter gelişimine katkısı
b) Esra	☐ Fatiha suresinin felsefi boyutu
c) Leyla	☐ Fatiha suresinin insanlığa sunduğu hikmetler
ç) Selim	

Eşleşmeyen kişi .....

Konuya yaklaşım şekli .....

5. Aşağıdakilerden hangisi Selim'in sureyle ilgili dikkat çektiği hususlardan biri değildir?

A) Fatiha suresi, insanın varlık ve varoluşla ilgili sorularına cevaplar vermektedir.
B) Âlem kelimesi, insanın idrakinin dışında kalan varlıkları da içine almaktadır.
C) Ahiret inancına sahip insanın dünya hayatında kontrollü olması kaçınılmazdır.
D) Yaratan ve yaratılan arasındaki ilişkinin gerektirdiği belli yükümlülükler vardır.
E) Melik sıfatıyla Allah (cc), her şeye hükmetme yetkisine sahiptir.

6-11. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

6. Asr suresinin tefsirinden zaman kavramıyla ilgili hangi ilkeler çıkarılabilir?

.....

.....

.....

.....

7. Asr suresinin tefsirinden hareketle salih amel, iman ve sabır kavramları arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

8. Tefhimu'l-Kur'an'ın müellifi Mevdudi'ye göre Maun suresinde ahirete inanmayan kâfirlerin durumu açıklanmış, münafıkların hesap gününü yalanlamaları izah edilmiştir. İki farklı grubun davranış şekillerinin vurgulanmasındaki maksat, sağlam bir karakter için ahiret inancının gerekliliğini anlatmaktır. Safvetü't-Tefasir'in müellifi Sabuni de surenin iki grup insandan bahsettiğini söyler. Bunlar, Allah'ın (cc) nimetini inkâr eden ve hesap gününü yalan sayan kâfirler ile gösteriş için namaz kılan münafıklardır. Sure, bu iki grubu azap ve helak ile korkutur; yaptıklarının hayret edilecek bir şey olduğunu bildirerek onları şiddetli bir şekilde kınar.

Buna göre müfessirlerin Maun suresiyle ilgili yorumlarını karşılaştırarak bu yorumların ortak ve farklı yönlerini yazınız.

.....

.....

.....

.....

9. Maun suresine ismini veren "maun" kelimesini açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

10. Nasr suresinden çıkarılabilecek genel ilkeler nelerdir?

.....

.....

.....

.....

11. Kevser suresinin tefsirinden çıkarılabilecek en kapsamlı yargı ne olabilir?

.....

.....

.....

.....

12-15. soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

12. Aşağıdakilerden hangisi Maun suresinde üzerinde durulan konulardan biri değildir?

A) Hesap gününü inkâr edenler
B) Amellerini gösteriş için yapanlar
C) Aşırı cimri davranan katı tabiatlı insanlar
D) En küçük iyiliği bile yapmaktan kaçınanlar
E) Başkasının nimetinde gözü olan hasetçiler

13. I. "Gecenin bir kısmında ve yıldızlar çekildiğinde de O'nu tespih et." (Tur suresi 49. ayet)
II. "... Şüphesiz Rabbinin bağışlaması çok geniştir..." (Necm suresi 32. ayet)
III. "Günahından tövbe eden kimse, günahsız kimse gibidir." (İbni Mace, "Zühd", 30)
IV. "... Kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir." (Müslim, "Zekât", 124)

Numaralandırılmış ayet ve hadislerden hangileri Nasr suresinde ele alınan konularla ilgilidir?

A) I ve III
B) II ve IV
C) III ve IV
D) I, II ve III
E) II, III ve IV

14 ve 15. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Surede kendisine pek çok hayır lütfedilmiş olan Hz. Peygamber'in bu nimetlerin şükrünü eda etmek üzere sadece Allah'a (cc) yönelerek namaz kılması ve O'nun rızası için kurban kesmesi emredilmiştir. Bu suretle putlar için kurban kesen müşriklerin çok tanrılı inancının silinip tevhit inancının yerleştirilmesi ve kesilen kurbanlar sayesinde sosyal yardımın sağlanması amaçlanmıştır.

14. Bu metinde tefsirinden bir bölüm verilen sure aşağıdakilerden hangisidir?

A) Asr
B) Fatiha
C) Kevser
D) Maun
E) Nasr

15. Bu metinden hareketle

I. Kurban, İslam'la ortaya çıkmış bir ibadet şeklidir.
II. Namaz, Allah'a (cc) şükrün göstergelerinden biridir.
III. İbadetlerin hem bireysel hem de toplumsal boyutları bulunmaktadır.
IV. Kurbanı Allah (cc) için kesmek, tevhit inancını yerleştirmeye yönelik bir emirdir.

ifadelerinden hangileri söylenebilir?

A) I ve II
B) I ve III
C) II ve IV
D) I, III ve IV
E) II, III ve IV

Üniteyle ilgili daha fazla soruya bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

SONNOTLAR

1 bk. Işık, "Fâtiha Sûresi", 12/252-253.
2 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/31.
3 İbni Mace, "Edeb", 52.
4 Fatiha suresi 1. ayet.
5 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/76-77.
6 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1/19-21.
7 Fatiha suresi 2. ayet.
8 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/81-82.
9 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/35-38.
10 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 1/84.
11 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/36-37.
12 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr,* 1/146-147; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 1/60.
13 Fatiha suresi 3. ayet.
14 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/82.
15 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/3.
16 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/36-40.
17 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr,* 1/140-141.
18 Fatiha suresi 4. ayet.
19 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/41.
20 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/83-84.
21 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/40-41.
22 İnfitar suresi 19. ayet.
23 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr,* 1/151.
24 Fatiha suresi 5. ayet.
25 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/42-43.
26 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1/25.
27 bk. Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 1/93-94.
28 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/85.
29 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/43-44.
30 Fatiha suresi 6. ayet.
31 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/45-46.
32 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/88-89.
33 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 1/92.
34 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1/27.
35 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/47-48.
36 bk. Ebu Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr,* 1/166.
37 Fatiha suresi 7. ayet.
38 Nisa suresi 69. ayet.
39 bk. Taberi, *Taberî Tefsîri,* 1/89.
40 bk. Zemahşeri, *el-Keşşâf,* 1/94.
41 bk. Maide suresi 60. ayet.
42 bk. Maide suresi 77. ayet.
43 bk. Matüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1/47-48; Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 1/29.
44 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 1/47-50.
45 bk. Esed, *Kur'an Mesajı,* 2.
46 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/680.
47 Asr suresi 1. ayet.
48 bk. İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,* 15/8591-8592.
49 Asr suresi 2. ayet.
50 bk. Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an,* 7/225-226.
51 Asr suresi 3. ayet.
52 Asr suresi 3. ayet.
53 Asr suresi 3. ayet.
54 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 10/169.
55 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/682.
56 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/696-697.

57 bk. Yaşaroğlu, "Mâûn Sûresi", 28/175.
58 bk. Alusi, *Ruhu'l-Meani,* 15/474.
59 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/700; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 9/506-509.
60 Kevser suresi 1. ayet.
61 İnşirah suresi 4. ayet.
62 bk. Matüridi, *Tevilatü'l-Kur'ân Tercümesi,* 17/363-364.
63 Kevser suresi 2. ayet.
64 bk. Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 10/200.
65 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/702.
66 bk. Şevkani, *Fethu'l-Kadîr,* 5/615.
67 Kevser suresi 3. ayet.
68 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/702.
69 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/706.
70 bk. İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,* 15/8727.
71 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 4/780; Bursevi, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri,* 10/211.
72 Nasr suresi 1. ayet.
73 bk. Matüridi, *Tevilatü'l-Kur'ân Tercümesi,* 17/373.
74 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 10/27.
75 Nasr suresi 2. ayet.
76 bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* 10/29-30; *Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an,* 7/289.
77 bk. Matüridi, *Tevilatü'l-Kur'ân Tercümesi,* 17/374.
78 Nasr suresi 3. ayet.
79 bk. Beydavi, *Beydavî Tefsiri,* 4/779-780.
80 bk. Zemahşeri, el-Keşşâf, 6/1448.
81 bk. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an,* 7/290.
82 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/708.
83 bk. Matüridi, *Tevilatü'l-Kur'ân Tercümesi,* 17/376.
84 bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 5/707.

A

adap: Davranışlarda ve karşılıklı ilişkilerde alışılmış usullere, ahlak ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esaslar.

ahkâm: Bir şeyin yapılması veya yapılmaması hususunda bildirilen kesin hükümler.

âlem: Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren.

amade: Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan, hazır.

analiz: Bir mesele, fikir, hareket veya sözü ögelerine ayırarak inceleme; çözümleme.

arş: İslam inanışına göre göğün en yüksek katı.

asgari: Değişken bir niceliğin inebileceği en alt sınır, en az, en aşağı.

ayan beyan: Besbelli, apaçık, açık seçik bir biçimde.

azamet: Büyüklük, büyük olma durumu, mertebe ve rütbe yüksekliği.

B

bahşetmek: Karşılıksız olarak vermek, bağışta bulunmak.

Baki: "Ölümsüz, devamlı, kalıcı, ebedi, sürekli, bütün varlıklar yok olduktan sonra da zatıyla var olacak tek varlık." anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

bab: Bir kitabın bölümlerinden her biri, bölüm, başlık.

batıl: Doğru ve sahih olmayan, gerçekle ilgisi bulunmayan şey.

bâtını: İçte olan, iç âlemle ilgili.

belagat: Etkili ve güzel, hitap edilen kimseye ve içinde bulunulan duruma uygun düşecek şekilde söz söyleme.

beşerî: İnsana ait ve özgü, insanoğlu ile ilgili.

beyan: Bir şeyi anlaşılacak şekilde anlatma, açıklama.

C-Ç

Celal: "Yücelik ve şeref sahibi Rab, şanı ve büyüklüğü pek yüce olan, inkârcılara ve zalimlere karşı kahredici, azameti ve ululuğu her şeyi kuşatan." anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

ceriha: Vücutta oluşan derin kesik, yara.

cevher: Var olan bir şeyin özü, esası.

D

delalet etmek: Bir şeyin şöyle veya böyle olduğunu göstermek, anlatmak.

deruni: İç âleme ait olan, kalbî.

E

ecir: Hayırlı bir davranış karşısında Allah (cc) tarafından verileceğine inanılan ödül, sevap.

ekol: Bir bilim ya da sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem, akım.

esmayıhüsna: Allah'ın (cc) her an, her yerde ve her zerrede tecelli eden yüce varlığını, birliğini, kâinat üzerindeki mutlak hâkimiyetini ve bütün yönleriyle erişilmez bir mükemmelliğe sahip bulunduğunu belirten ve yalnız O'na ait olan en güzel isimler.

eşrefimahlukat: Yaratılmışların en şereflisi.

F

fazilet: Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; erdem.

fecir: Güneş doğmadan önce ortalığın ağarmaya başladığı vakit, tan.

felah: Ruh ve beden yönünden sağlıklı olma, esenlik, kurtuluş.

fesahat: Kurallı, etkileyici, heyecan verici, inandırıcı, sanatlı söz söyleme.

fıtrat: Bir kimsede doğuştan bulunan özelliklerin tümü.

fitne: İnsanları birbirine düşürerek oluşturulan kargaşa, karışıklık.

G-Ğ

gafil: Çevresinde olup bitenlerin farkına varmayan, bunları sezmeyen kimse.

gaflet: Çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe.

gayb: Akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı.

gıybet: Bir kimsenin duyacağı zaman üzüleceği bir sözü arkasından söyleme, çekiştirme.

H

hak: Doğru ve gerçek olan, batıl olmayan.

hakim: Bir şeyin oluşundaki akıl erdirilemeyen, gizli sebebi içeren şey, hikmetli.

hâkim: Egemenliğini, buyruğunu yürüten; sözünü geçiren.

hamt: Kulun sonsuz lütuf ve ihsanı karşısında yaratıcısına minnet ve şükran duygularını bildirmesi.

haşiye: Bir eserin içindekileri açıklamak üzere yazılan kitap.

haşyet: Saygıyla karışık korku, ululuk karşısında duyulan gönül titremesi, yürekte duyulan ürperme, korku.

Hay: "Varlığı devamlı olan, hayat sahibi, ölmeyen diri, her şeyin varlığı onun varlığına bağlı olan." anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

hayâ: Saygı, edep, çekinme vb. duyguların etkisiyle ölçülü hareket etmek; utanmak.

heva: Kişinin akıl ve din tarafından kötü görülen şeylere karşı eğilimi, nefisten gelen arzu, istek.

hidayet: Allah'ın (cc) kişiye dünya ve ahirette huzurun kaynağı olan ve onu sürekli mutlu edecek yolu göstermesi.

hikmet: 1. Cenab-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yaratması, her şeyi layık olduğu yere koyması. 2. Bir şeyin oluşundaki akıl erdirilemeyen gizli sebep.

huşu: Yüreği ürperme ve korku ile dolu olarak Allah'a (cc) boyun eğme.

hüsran: Beklenilen şeyin elde edilememesi yüzünden duyulan acı.

I

ıslah: İyi duruma koyma, düzeltme, iyileştirme.

İ-J

îcaz: Bir benzerini yapmak hususunda herkesi âciz bırakma.

içtimai: Toplumla ilgili, topluma ilişkin, toplumsal, sosyal.

idrak: Bir şeyi anlama, algılama; o şeyin niteliğinin ne olduğunu kavrama.

iffet: Bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık.

ifşa: Gizli bir şeyi açığa çıkarma, yayma.

ihtilaf: İki veya daha çok tarafın düşünce ve amaçları arasında ayrılık, anlaşmazlık, uyuşmazlık.

ihsan: 1. İyilik etme, iyi ve güzel davranma 2. Bağışta bulunma, ikram etme.

ihtiva: İçine alma, içinde bulundurma, içerme.

ihtiyat: Olabilecek şeyleri hesaba katarak tedbirli ve ölçülü davranma, sakınma.

ihya etme: Yeniden canlılık kazandırma.

ilham: Allah (cc) tarafından peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne verilen ilahi düşünce veya duygu.

insicam: Bir bütünlük ve düzgünlük içinde devam etme, birbirine bağlı ve uygun olma, uygunluk, düzgünlük.

irtibat: İki veya daha çok şeyin birbiriyle bağlı bulunması, ilişki, bağlantı.

irtihal: Dünyadan ahirete göçme, ölme.

istiare: Bir kelime yerine herhangi bir bakımdan kendisine benzerliği bulunan başka bir kelime kullanma şeklindeki edebî sanat.

istidlal: Bir konuda kanıtlara dayanarak sonuç çıkarma.

istifade: Fayda sağlama, faydalanma, yararlanma.

istiğfar: Allah'tan (cc) günahlarının bağışlanmasını isteme, tövbe etme.

istişare: Fikir sorma, bir husus hakkında başkalarının görüşünü alma, danışma.

itibar: Saygı görme, değerli, güvenilir olma durumu; saygınlık.

ittifak: Fikir birliğine varma, uyuşma.

izah: Bir şeyi anlaşılacak şekilde anlatma, açıklama.

izzet: Büyüklük, büyük olma durumu, şeref.

K

kabiliyet: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, beceriklilik, yetenek.

Kadir: "Güç, kuvvet ve iktidar sahibi olarak istediği her şeyi bir ilim, hikmet ve ölçü dâhilinde dilediği gibi yaratması; her şeye gücünün yetmesi." anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

kahır: Yok etme, ezme, perişan etme.

karaborsa: Piyasadan çekilen bir malın aşırı kâr amacıyla gizlice ve yüksek fiyatla alınıp satılması işi.

Kayyum: "Varlığının başlangıcı ve sonu olmayıp varlığı kendinden olan, tüm evrenin varlığını sürdürmesi onun varlığına bağlı bulunan, bütün yaratılmışları dilediği gibi idare eden, her şeyin gözetimini üzerine alan, yok olmayan." anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

kelam: 1. Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifade. 2. Allah'ın (cc) varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret gibi iman esaslarından bahseden; bu esasları akli ve naklî delillerle İslam inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim.

kesbî: Sonradan kazanılan veya edinilen, doğuştan olmayan.

Kudret: Allah'ın (cc) bütün varlığı kapsayan gücü, her şeye kadir olması, dilediği her şeyi yapması şeklinde tecelli eden sıfatı; kâinatta zahir olan gücü.

kuşluk: Günün sabahla öğle arasındaki saatleri.

L

lafzi: Sözün söylenişine, yapısına ait; sözle ilgili olan.

lütuf: Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik.

M

mabut: Kayıtsız şartsız kulluk edilmeye layık olan, kendisine ibadet olunan varlık, ilah.

mağfiret: Allah'ın (cc) kendisine içtenlikle tövbe eden ve hatasını kabul edip bir daha günah işlememe konusunda söz veren kullarının günahlarını bağışlaması, affetmesi.

mahlukat: Yaratılmış canlı varlıklar, bütün yaratıklar.

mahsus: Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere ait olan; başkasında bulunmayan.

makbul: Kabul edilen, geçerli olan.

mazhar olmak: İyi bir şeye ermek, ulaşmak.

mazur görmek: Kusura bakmamak, hoş görmek, bağışlamak.

mecaz: Bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma.

melekût: Melekler âlemi, zaman ve mekânla sınırlı olmayan, beş duyu ile idrak edilemeyen ruhlar, ilahi kuvvetler ve mücerret varlıklar âlemi.

merci: Bir iş için başvurulacak, müracaat edilecek makam veya kimse.

mesuliyet: Kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi.

meşakkat: Çok emek gerektiren durum.

meşru: Yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu; yasalara uygun; kanuna uygun olan.

metafizik âlem: Duyularla algılanamayan varlıkların âlemi.

minyatür: Bir şeyin küçük ölçekte kopyası veya benzeri.

muamelat: Fıkhın aile ve miras hukuku, sözleşme gibi toplum hayatını ilgilendiren hükümlerini ihtiva eden bölümü.

muazzam: Alışılmışın sınırlarını aşan, pek yüce, çok büyük.

muhteva: Bir şeyin içinde bulunanların bütünü, içerik.

mukabil: Bir şeyin tam karşısına gelen, karşısında bulunan, karşı karşıya olan.

mukadderat: Ezelde Allah (cc) tarafından belirlenip takdir edildiği için meydana gelmesi kaçınılmaz ve karşı konulmaz olan şeyler, kader.

mukayese: Nesne veya kişilerin benzer yahut farklı yönlerini karşılaştırarak değerlendirme, karşılaştırma, kıyaslama.

mukim: Dinen misafir veya seferi sayılmayan kimse.

muktedir: Bir işe gücü yeten, o işi yapacak veya yaptıracak güce, bilgi ve yeteneğe sahip olan; güçlü, kudretli.

Mushaf: Fatiha suresinden Nas suresine kadar tüm Kur'an surelerinin iki kapak arasına girmiş biçimi, Kur'an-ı Kerim.

muzaf: İsim tamlamasının ögelerinden tamlananın Arapça dil bilgisindeki karşılığı; anlamı belirtilen, açıklanan ad.

mübah: Dinî bakımdan yapılmasında sakınca olmayan, yapılması günah veya sevap olmayan.

mübalağa: Bir şeyi gerçekte olduğundan daha fazla, daha büyük gösterme; abartma.

mücerret: Varlığı duyularla algılanamayan, madde ve cisim hâlinde olmayan, soyut.

mücmel: Sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan söz.

müderris: Medrese ve büyük camilerde yüksek seviyede ders okutan âlim, medrese hocası.

müfredat: Bir okulu bitirmek veya bir alanda uzmanlaşmak için okunması gereken ders ve konuları kapsayan plan, ders programı.

münezzeh: İnsanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olan; hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan.

münhasır: Yalnız bir kimseye, bir şeye mahsus olan; başkasıyla ilgisi bulunmayan.

müstakil: Kullanış yönünden başka bir yapı ile bağlantısı olmayan, bağımsız.

müşahede: Bir nesneyi, olayı veya bir gerçeği niteliklerinin bilinmesi amacıyla dikkatli ve planlı olarak ele alıp incelemek.

N

nahiv: Cümleler oluşturulurken kelime veya kelime gruplarının bir araya geliş kurallarını inceleyen dil bilgisi kolu.

nail: İstediği şeye erişen, arzu ettiğini ele geçiren, muradına eren.

nihai: Artık ondan ötesi veya başkası olmayan, son.

nişane: Bir olayın veya durumun anlaşılmasına yardım eden şey, belirti, işaret.

O-Ö

örf: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup

kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar; gelenek.

P-R

rey: Kur'an-ı Kerim ve sünnetin açıkça çözüme kavuşturmadığı meseleleri ayet ve hadislerin ışığında karara bağlamak ve bir çözüm bulmak için takip edilen konularda görüş belirtme.

riya: Bir ibadet veya iyiliğin Allah (cc) rızası için değil gösteriş için yapılması.

rücu: Geldiği yere gitmek, dönmek.

S

salat: Allah'a (cc) imandan sonra her Müslüman'ın yerine getirmesi gereken İslam'ın beş temel esasından biri, namaz.

sarf: Kelimelerin yapısını, türeme yollarını ve çekim biçimlerini içeren bilgi; şekil bilgisi.

say: Hac veya umre ibadeti sırasında Kâbe'nin yanında bulunan Safa ile Merve Tepeleri arasında dört gidiş, üç geliş olmak üzere yapılan yürüyüş.

sebat etmek: Sözünden veya kararından dönmemek.

sena: Birinin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek; övmek.

sentez: Birbiriyle ilgili fikir ve düşünceleri aralarında bir bağ kurarak bir bütün hâline koyma.

sevk etmek: Bir sonuca vardırmak, götürmek.

sistematik: Belli bir sisteme uyan, bir sisteme göre düzenlenmiş olan, sistemli, metotlu.

suizan: Tahmine dayalı kötü düşünce.

Ş

şehadet âlemi: Gözle görülen her şey, bütün varlıklar.

şerh: Bir kitabı açıklamak için yazılmış eser.

T

taat: Allah'ın (cc) emirlerine uyma, emredileni yapma.

tâbiin: Hz. Muhammed'i (sav) görmüş olanları gören ve onlardan hadis dinleyenler, peygamberden sonra gelen ikinci nesil.

tahsis: Bir şeyi bir kimseye veya bir yere ayırma.

takdis: Allah'ı (cc) tanrılığa aykırı olan her şeyden, eksik sıfatlardan, kusurlardan, âcizlikten, tembellikten ve güçsüzlükten uzak tutma.

tasadduk: İhtiyaç sahiplerine karşılık beklemeden para, mal vermek.

tasavvur: Göz önüne getirme, hayal etme, zihinde canlandırma.

tasnif: Birçok şey arasında birbirine eşit veya benzer olanları kümelere ayırmak, sınıflandırmak.

tebyin: Açık açık anlatma, bildirme.

tecdit: Bir şeyi yenileme, canlılık getirme.

tecelli etmek: Önce belli veya görünür olmayan bir şeyin ortaya çıkması.

tedvin etmek: Seçme yaparak toplamak, bir araya getirmek.

tefekkür: Allah'ın (cc) ayetleri, yarattığı tüm varlıklar ve O'nun tarafından meydana getirilen olaylar üzerinde kafa yorup düşünme; ibret alma.

tekit: Daha önce yazılmış veya söylenmiş olan bir şeyi tekrar hatırlatma, bir daha bildirme.

tekzip: Yalanlama, doğru olmadığını açıklama.

telakki: Belli bir bakış açısına göre görme, kendine göre bir fikir sahibi olma, görüş, anlayış.

telkin: Bir kimseye bir fikri benimsetmeye çalışmak.

temayüz: Sivrilme, dikkati çekerek öne çıkma, kendini gösterme.

tenzih: Allah'ı (cc) şanına ve zatına layık olmayan şeylerden uzak ve yüce tutma.

tercümeihâl: Bir kimsenin hayatını ve eserlerini anlatan yazı veya eser, öz geçmiş, yaşam öyküsü, biyografi.

terkip: Birkaç şeyin birleşmesi sonucu ortaya çıkan.

tesir: Bir nesnenin, bir hâlin başka bir kimse veya nesne üzerinde kendini hissettiren gücü; etki.

teşekkül: Belli bir varlık kazanma, ortaya çıkma, oluşum.

teşvik: Bir kimseyi bir şeyi yapma hususunda cesaretlendirme, gayrete getirme, o kişiye heves ve istek verme.

tevhit: Allah'ı (cc) zatı, sıfatları ve fiillerinde birleme; O'nun tek ve eşsiz olduğuna inanma; O'na hiçbir şeyi şirk koşmadan ibadeti yalnızca Allah (cc) için yapma.

teyit: Bir şeyin doğru olduğunu ortaya koyma, destekleme.

tezahür: Bir olayın veya durumun anlaşılmasına yardım eden şey, belirti.

U

ulvi: Manevi ve ruhani âlemle ilgili, yüce, yüksek.

ukubat: İslam hukukunun cezalardan bahseden bölümü.

Ü

ülfet: Uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbaplık etme.

ümmet: Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tabi olanların meydana getirdiği topluluk.

ümmi: Okuyup yazması olmayan, okuma yazma bilmeyen.

üslup: Kendine has özellikleri olan anlatım biçimi.

V

vâkıf olmak: Görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmak.

vecd: Heyecan, hayranlık, sevgi vb. bir duygu ile coşarak kendinden geçmek.

vehbi: Sonradan elde edilmeyip yaratılıştan var olan nitelik, yetenek veya özellik; Allah (cc) vergisi.

Y

yegâne: Eşi ve benzeri olmayan, tek, biricik.

Z

zaaf: 1. Bir şeyi yapıp yapmama konusunda kişinin kendi kendine karar verebilme ve bunu uygulama gücünün zayıf olması. 2. Eksiklik, yetersizlik.

zahirî: Görünen, meydanda olan, görünürdeki.

zan: Gerçeğini bilmeden ihtimal üzerine hüküm verme, bu yolda verilen hüküm.

zaruri: Olması mecburi, kaçınılması imkânsız olan, zorunlu.

zillet: İnsanın aşağılanmasına yol açan, saygın olmayan konum.

zulüm: Güçlü bir kimsenin yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, eziyet, cefa.

Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

Alusi, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn Seyyid Mahmud. *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve Sebi'l-Mesani*. 16 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Ateş, Avnullah Enes. "Kur'an Çevirisine Etkisi Bakımından Vücûh ve Nezâir: Sebîl Kelimesi Örneği". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2020), 1-18.

Bayram, Abdullah. "Kur'ân İlimlerinin Gelişim ve Etkileşim Süreçlerinin Zaman ve Mekân Faktörleri Bağlamında Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2018), 72-110.

Beydavi, Nasırüddin Ebu Said Abdullah bin Ömer bir Muhammed. *Envarüt't-Tenzil ve Esrarü't-Tevil Beydavî Tefsiri*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 5 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.

Bilgin, Mustafa. "Hak Dini Kur'an Dili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/153-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Birışık, Abdülhamit. "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/383-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Birışık, Abdülhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/281–290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail. "Sahih-i Buhari". *Mevsuatü'l-Hadis Şerif: Kütübü's-Sitte*. haz. Salih bin Abdülaziz. 1-631. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

Bursevi, İsmail Hakkı. *Rûhû'l-Beyân Tefsîri*. çev. Abdullah Öz vd. 10 Cilt. İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.

Büyük, Enes. *Dönemlendirme Merkezli Tefsir Tarihi*: *Başlangıç, Teşekkül ve Sistemleşme Dönemleri*. İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2024.

Cebeci, Lütfullah. "Mefâtîhu'l-Gayb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/348-350. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Cerrahoğlu, İsmail. "Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/105-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.

Cürcani, Ali bin Muhammed Seyyid Şerif Hüseyin. *et-Tarifat*. Beyrut: Darü'n-Nefais, 2003.

Çakan, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. "Abdullah b. Abbas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/76–79. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Çalışkan, İsmail. "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâturîdî ve Te'vîlâtu'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri". *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 67–93.

Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. 3 Cilt. İstanbul: Elif Ofset, 1984.

Demirbaş, Servet. *Osmanlı Tefsir Geleneğinde Konulu Tefsir: el-Midhatü'l-Kübrâ Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.

Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 27. Basım, 2015.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

KAYNAKÇA

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 40. Basım, 2015.

Demirel, Cumhur. "Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî". *Diyanet İlmî Dergi* 53/4 (01 Aralık 2017), 35-54.

Dinî Terimler Sözlüğü. ed. Ahmet Nedim Serinsu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 2009.

Ebu Davud, Süleyman bin Eşas Sicistani. "Sünen-i Ebu Davud". *Mevsuatü'l-Hadis Şerif: Kütübü's-Sitte.* haz. Salih bin Abdülaziz. 1223-1608. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

Ebu Zehre, Muhammed. *Zehretü't-Tefâsîr.* ed. Muhammet Yılmaz. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2023.

Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat: Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı*. haz. Necmettin Turinay. Ankara: TBMM Yayınları, 3. Basım, 2025.

Ersöz, İsmet. "Ashâb-ı Kehf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 1991

Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir.* çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 7. Basım, 2000.

Fayda, Mustafa. "Taberî, Muhammed b. Cerîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/314–318. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 8. Basım, 2005.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 21 Nisan 2026. https://sozluk.gov.tr/

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi.* İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.

Işık, Emin. "Fâtiha Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Işık, Emin. "İhlâs Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 21/537-538. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

İbni Kesîr. *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri.* çev. Bekir Karlığa – Bedrettin Çetiner. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.

İbni Mace, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid. "Sünen-i İbni Mace". *Mevsuatü'l-Hadis Şerif: Kütübü's-Sitte.* haz. Salih bin Abdülaziz. 2477-2741. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

İbnülcevzi, İmam Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali. *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir.* çev. Abüdvehhab Öztürk. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.

Kandemir, M. Yaşar. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/421–426. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Meâli.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Karaoğlan, Arslan. "Tefsirlerde Rivâyet ve Dirâyet Ayrımının Objektifliği Sorunsalı". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 6/1(2023), 1-30.

Kaya, Mesut. "ed-Dürrü'l-Mensûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/39. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kaya, Mesut. *Taberi Tefsiri'nin Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2022.

Konaklı, Numan. "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2012/2), 251-290.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 21 Nisan 2026. https://lugatim.com

Maşalı, Mehmet Emin. "Yakın Dönem Tefsir Geleneğinde Makâsıd Merkezli Yaklaşım (Reşid Rıza ve İbn Âşûr Örneği)". *Makâsıdî Tefsir Kur'an-ı Kerim'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*. ed. Mustafa Çağrıcı. 261-278. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2018.

Matüridi, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed bin Mahmud. *Te'vîlâtü'l Kur'ân Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu - Kemal Sandıkçı. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Mertoğlu, M. Suat. "Süyûtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/198–201. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Mevdudi, Ebu'l Ala. *Tefhimu'l Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Millî Eğitim Bakanlığı. Talim ve Terbiye Kurulu. "Anadolu İmam Hatip Lisesi Tefsir Dersi Öğretim Programı (11. Sınıf)". Ankara. 2026.

Millî Eğitim Bakanlığı. Talim ve Terbiye Kurulu. "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni". Ankara. 2025.

Mukatil bin Süleyman. *Tefsîr-i Kebîr*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2006.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Kuşeyri. "Sahih-i Müslim". *Mevsuatü'l-Hadis Şerif: Kütübü's-Sitte*. haz. Salih bin Abdülaziz. 673-1202. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

Nesefi, Necmeddin Ömer. *et-Teysîr fi't Tefsîr*. çev. Muhammed Çoşkun. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Özaydın, Abdülkerim. "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/132–134. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Özen, Şükrü. "Mâtürîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/146–151. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özkan, Halit. "Süyûtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/188–198. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Öztürk, Mustafa. "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/295-297. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Paçacı, Mehmet vd. (ed.). *Hayat Rehberi Kur'an*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Pak, Zekeriya. "Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2004), 27-39.

Razi, Ebu Abdullah bin Muhammed bin Ömer bin Hüseyin. *Mefatihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420/1999.

Reyhanlıoğlu, Hilal. *Rivayet Tefsirleri Tasnifi ve Pratikteki Sorunları*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025.

KAYNAKÇA

Rufeyde, İbrahim Abdullah. *en-Nahv ve Kütübü't-Tefsir*. 2 Cilt. Bingazi: Darü'l-Cemahiriyye, 3. Basım, 1990.

Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir.* çev. Sadreddin Gümüş – Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.

Süyuti, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman bin Muhammed. *ed-Dürrü'l-Mensûr.* çev. Zekeriya Yıldız. 16 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.

Süyuti, İmam Celaleddin. *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*. çev. Sâkıp Yıldız - Hüseyin Avni Çelik. 2 Cilt. İstanbul: 1987.

Şevkani, Muhammed bin Ali. *Fethu'l-Kadîr el-Cami beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir.* 6 Cilt. Dımaşk: Darü'l-Kelime't-Tayyib, 2. Basım, 1998.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir. *Taberî Tefsiri.* çev. Kerim Aytekin – Hasan Karakaya. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Tehanevi. Muhammed bin Ali. "Vahy". *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm.* 2/1023. İstanbul: Kahraman Yayınları. 1984.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa. "Sünen-i Tirmizi". *Mevsuatü'l-Hadis Şerif: Kütübü's-Sitte.* haz. Salih bin Abdülaziz. 1629-2061. Arabistan: Daru's-Selam, 2000.

Topaloğlu, Bekir. "Allah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 2/471-498. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Topaloğlu, Bekir. "Esmâ-i Hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/404-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Topaloğlu, Bekir. "Melik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 29/50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Topaloğlu, Bekir. "Te'vîlâtü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 41/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topaloğlu, Bekir. *Allah İnancı*. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.

Turgay, Nurettin. "Etbâu't-Tâbîîn Döneminde Tefsir Çalışmaları/Tefsir İlminin Tedvîni". *Diyanet İlmi Dergi* 49/4 (2013), 33–48.

Turgay, Nurettin. "Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri". *Bilimname* 14/1 (2008), 35–57.

Turgay, Nurettin. "Tabiunun/Tabiilerin Tefsir İlmindeki Yeri". *Bilimname* 18/1 (2010), 93–113.

Uludağ, Süleyman. *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti.* Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Uzun, Nihat. "Hz. Peygamber'in Tefsirinde "Bağlam" Meselesi". *Bilimname* 22/1 (2012), 129-157.

Uzun, Nihat. *Kur'an Dilinin Özellikleri.* İstanbul: Kuramer, 2019.

Yargıcı, Atilla. "Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi". *İslamî Araştırmalar Dergisi* 4 (2004), 281-284.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Mâûn Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/175–176. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Elmalılı Muhammed Hamdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/57–62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahreddîn er-Râzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/89–95. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili.* sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım Yayıncılık, 2010.

Yurdagür, Metin. "Tenzih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40/472. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

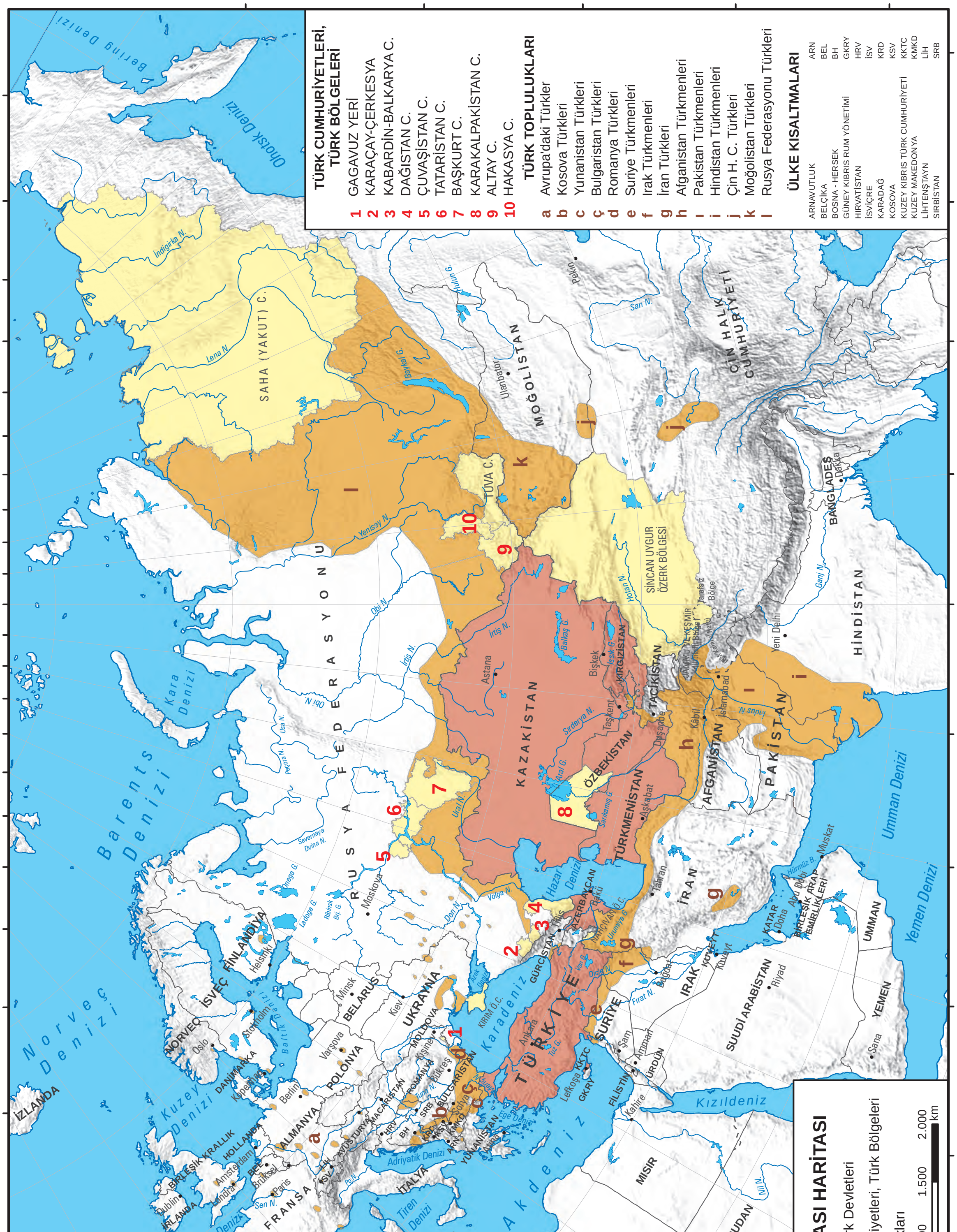
Zemahşeri. Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin Ömer bin Muhammed. *el-Keşşâf: Keşşâf Tefsiri.* çev. Ömer Çelik vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.

Kaynakça, İSNAD atıf sisteminin İSNAD Sonnot versiyonu esas alınarak düzenlenmiştir.

Kitap içerisindeki "Ara Değerlendirme" ve ünite sonu "Ölçme ve Değerlendirme" sorularının cevap anahtarına yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Kitaba ait görsel kaynakçaya yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
Tuna N.
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
Kura N.
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Erivan
ACARA Ö.C.
Artvin
Çoruh N.
Ardahan
Kars
Iğdır
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Aras N.
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Sinop
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Samsun
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
YUNANİSTAN
MARMARA DENİZİ
Kocaeli
Düzce
Karabük
Çankırı
Amasya
Yalova
Sakarya
Bolu
Çorum
Tokat
Gümüşhane
Bayburt
Gökçeada
Çanakkale
Bozcaada
Bursa
Bilecik
Sakarya N.
Ankara
Kızılırmak N.
Yeşilırmak N.
Kelkit N.
Erzincan
Erzurum
Ağrı
Balıkesir
Eskişehir
Kırıkkale
Yozgat
Sivas
Fırat N.
Tunceli
Bingöl
Muş
Van Gölü
Van
Bitlis
Kütahya
Bakırçay N.
Gediz N.
Manisa
Afyonkarahisar
Kırşehir
Tuz Gölü
Nevşehir
Kayseri
Elâzığ
Malatya
Diyarbakır
Siirt
Batman
Dicle N.
Hakkâri
Şırnak
Mardin
Urumiye Gölü
İ R A N
Atina
İzmir
Uşak
Aksaray
Konya
Niğde
Kahramanmaraş
Adıyaman
Gaziantep
Şanlıurfa
Osmaniye
Adana
Kilis
Ceyhan N.
Seyhan N.
Aydın
Büyük Menderes N.
Küçük Menderes N.
Denizli
Isparta
Burdur
Muğla
Antalya
Karaman
Mersin
Göksu N.
Hatay
Afrin N.
Orontes N.
Fırat N.
Dicle N.
S U R İ Y E
I R A K
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
Beyrut
LÜBNAN
Şam
Bağdat
A K D E N İ Z
L İ B Y A
M I S I R
Tel Aviv
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
İSRAİL
Nil N.
Süveyş K.
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
AZERBAYCAN
KAZAKİSTAN
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZİSTAN
TACİKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
HİNDİSTAN
PAKİSTAN
AFGANİSTAN
İRAN
IRAK
SURİYE
SUUDİ ARABİSTAN
Karadeniz
Akdeniz
Hazar Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Umman Denizi